

NAAR EEN NIEUWE KERKENRAAD

Een onderzoek naar de principiële
uitgangspunten van een gereformeerde
ambtsstructuur in de 21^e eeuw

Doctoraalscriptie voor het vak Kerkrecht
Theologische Universiteit Apeldoorn
januari 2004
(verkorte versie)

Miranda Renkema - Hoffman

INHOUD

1	INLEIDING	6
2	BIJBELSE GEGEVENS OVER GEZAG EN BEVOEGDHEDEN VAN HET AMBT.....	8
2.1	Ambtsdragers als gaven van Christus aan zijn gemeente.	8
2.2	Oudsten als opzieners van de gemeente.....	15
2.3	Diakenen als helpers van de gemeente.....	24
2.4	Een college van ambtsdragers.....	27
2.5	Evaluatie.	29
3	HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN DE GEREFORMEERDE AMBTSSSTRUCTUUR.	32
3.1	Vroeg-christelijke kerk tot aan de Reformatie.....	32
3.1.1	Oudsten.	32
3.1.2	Diakenen.....	35
3.1.3	Kerkenraad.....	39
3.2	Hervorming van de ambten en de kerkinrichting tijdens de Reformatie.. .	41
3.2.1	Oudsten.	41
3.2.2	Diakenen.....	46
3.2.3	Kerkenraad.....	49
3.3	Uitbouw van de ambtsstructuur in de Nederlandse gereformeerde kerken.	51
3.3.1	Oudsten.	51
3.3.2	Diakenen.....	54
3.3.3	Kerkenraad.....	55
3.4	Recente ontwikkelingen in het functioneren van de ambtsstructuur.	57
3.5	Evaluatie.	64
4	TOETSING VAN ENKELE OPZETTEN VAN EEN NIEUWE KERKENRAADSSTRUCTUUR.....	67
4.1	Beschrijving van drie modellen voor een nieuwe kerkenraadsopzet.	67
4.1.1	Rapport “Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur”	

	(CGK Groningen).....	67
4.1.2	Organisatie- en beleidshandboek (CGK Veenendaal-Bethel). . . .	72
4.1.3	Nieuw Bestuurs-Concept voor de brede kerkenraad (GVI).	78
4.2	Beoordeling van deze modellen aan de hand van hoofdstuk 3 en 4.	84
4.3	Schets van een eigen model.	90
LITERATUUR.		103

1 INLEIDING

Al geruime tijd is er binnen kerken van orthodox-gereformeerde signatuur sprake van een groeiende onvrede over het functioneren van de ambten en de kerkenraad. Steeds meer gemeenten slagen er bijvoorbeeld slechts met grote moeite in om genoeg kandidaten te vinden voor het vervullen van de ambten. Ambtsdragers zelf blijken in toenemende mate het werk als onbevredigend te ervaren en houden een gevoel van tekortkoming terwijl er veel tijd aan het ambtswerk gegeven wordt. Steeds meer kerkenraden zijn bezig met de vraag hoe men in het licht van een toegenomen werkdruk de werkzaamheden het beste kan verrichten. Daarbij komt de traditionele gereformeerde ambtsstructuur steeds meer ter discussie te staan en wordt er gepleit voor veranderingen in de structuur van de kerk. Soms gaat men daadwerkelijk andere wegen zoeken om de kerkenraad efficiënter te laten functioneren en komt men ook in de praktijk tot veranderingen in de structuur of het werk van de kerkenraad.

De vraag die daarbij echter opkomt, is of de veranderingen die aangebracht worden te verantwoorden zijn ten opzichte van de principiële-bijbelse uitgangspunten die bij het kerkenraadswerk horen. De ambtsstructuur zoals de gereformeerde kerken die kennen komt dan wel niet in alle opzichten rechtstreeks uit de Bijbel vandaan, er zitten toch wel veel elementen in die op bijbelse gronden teruggaan. De vraag is of in alle veranderingsprocessen een aantal van die bijbelse uitgangspunten niet ongemerkt verloren gaat en voor kerken die als norm hebben de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God voor heel het leven zal toch ook wat dit onderwerp betreft met de bijbelse principes gerekend moeten worden.

Als eerste vraag is daarom te stellen: wanneer de Bijbel inderdaad de norm is, ook voor het kerkelijke leven van vandaag, wat zijn dan elementen die op grond van de Schrift beslist niet losgelaten mogen worden? Met andere woorden: wat is werkelijk essentieel voor het ambt zoals de Bijbel daarover spreekt, zodat het ook in deze tijd en in de kerkenraadsstructuren van vandaag vormgegeven moet worden? De tweede vraag is hoe de ambten zich in de loop van de kerkgeschiedenis ontwikkeld hebben en of er vanuit deze geschiedenis dingen naar boven komen die van belang zijn met het oog op het vormgeven van de ambtsstructuur in onze tijd. Wanneer op deze twee vragen een antwoord is gezocht, gaat het er vervolgens om hoe in het licht van het gevondene verschillende vernieuwingspogingen in onze tijd te beoordelen zijn. En tenslotte is het de vraag of er een weg te wijzen is die aan de ene kant recht doet aan het verlangen om zo efficiënt mogelijk kerkenraad en ambtsdrager te zijn en die tegelijkertijd te verantwoorden is ten opzichte van de principiële bijbelse uitgangspunten.

2 BIJBELSE GEGEVENS OVER GEZAG EN BEVOEGDHEDEN VAN HET AMBT

2.1 Ambtsdragers als gaven van Christus aan zijn gemeente

Jezus Christus als enige Heer en Hoofd van de gemeente

Ef. 1:20-23 en Kol. 1:16-18 spreken over Christus als hoofd van de schepping en als hoofd boven alle overheden en machten, maar noemen Hem ook expliciet hoofd van de kerk. Uit deze Schriftgedeelten wordt duidelijk dat Christus' hoofdschap betrekking heeft op zijn leiding en regering van de kerk¹. Jezus Christus als κυριος van de gehele wereld heeft op een bijzondere manier alle zeggenschap binnen zijn gemeente². Christus' positie van heerschappij en zeggenschap heeft te maken met het feit dat de gemeente haar oorsprong in Hem heeft en geheel van Hem afhankelijk is.

Jezus Christus is de enige heer en het hoofd van zijn kerk. En omdat Christus persoonlijk zijn kerk regeert, kan Hij in die regering van de kerk nooit vervangen worden door ambtsdragers (of gemeenteleden). Het is dit punt dat door de reformator Martin Bucer beklemtoond werd in zijn *Von der wahren Seelsorge* uit 1538. Op grond van verschillende bijbelteksten (o.a. Jer. 23:5,6, Luc. 1:31-33 en Col. 1:18-20) kwam hij tot de conclusie dat Christus Zélf alle macht en heerschappij in zijn kerk heeft en ook uitoefent. "*Und darumb hat sich niemand als des Herren stathalter darzugeben; Dann der Herre in seiner Kirchen nimmer abwesend, sonder alweg selb gegenwertig ist, thut und würcket daselb alles in allen*"³. Christus is Degene die het voor het zeggen heeft in de gemeente, dat is realiteit en het geldt voor alle tijden⁴.

1 Zo P. Coertzen, *Gepas en ordelik*, Pretoria 1991, 86, in navolging van o.a. Du Plessis: "*Christus is die Here en regeerder van die kerk, die een wat leiding en rigting gee en wat bestuur deur sy Woord en Gees*".

2 "*Die implikasie hiervan is dat Christus se heerskappy oor alles - as die Een wat alles in almal vervul - reeds op 'n besondere wyse in die regering van die kerk sigbaar moet word.*" (P. Coertzen, *Gepas en Ordelik*, 88).

3 M. Bucer, *Von der wahren Seelsorge und dem rechten Hirtendienst*, in: *Martin Bucers Deutsche Schriften*, Band 7, Gütersloh 1964, 103-105.

4 Hoewel alle stelsels van kerkregering erkennen dat Christus het hoofd van de kerk is, blijkt er een verschil in de wijze waarop Christus hoofd van de kerk is. Voor de Rooms-Katholieke Kerk betekent Christus' hoofdschap dat Hij de kerk door middel van zijn plaatsbekleder op aarde bestuurt, voor Luther is Christus op een geestelijke manier hoofd van de onzichtbare kerk, terwijl het congregationalisme de plaatselijke gemeente als vertegenwoordiger van Christus beschouwt en de heerschappij in de kerk naar die instantie verplaatst. Wanneer Calvijn zegt dat Christus "*zelf alleen in de kerk moet regeren en heersen, en in haar ook de leiding moet hebben*" (J. Calvijn, *Institutie IV*, 3,1), wil Calvijn de heerschappij van Christus handhaven in de praktijk van de kerk en de gereformeerde kerkregering is hem daarin gevolgd.

Christus wil gebruik maken van ambtsdragers

Jezus Christus is in zijn kerk reëel aanwezig en is Zelf degene die de kerk regeert en leidt. Hij doet dit echter als de verhoogde Christus, die zit aan de rechterhand van God de Vader in de hemel. Volgens Bucer heeft Christus het zó goed gedacht dat Hij zijn gemeente op aarde regeert en weidt door de dienst van het Woord, met gebruikmaking van mensen die Hij tot zijn dienaren roept⁵. Christus wil in de regering van zijn kerk gebruik maken van zijn Woord en van mensen die namens Hem met dat Woord optreden. Het ambt in de kerk is dus geen instelling van mensen, maar een instelling van Christus, die om zijn gemeente te vergaderen, regeren en verzorgen vanaf het begin de dienst van mensen wilde gebruiken⁶.

Christus heeft Zelf discipelen rondom zich verzameld en hen een volmacht gegeven om het evangelie te prediken en de sacramenten te bedienen (Math. 28:19). Hij heeft hen macht gegeven om door de sleutelen van het hemelrijk het koninkrijk van God te openen en te sluiten (Joh. 20:21). Na zijn verhoging heeft Christus de apostelen de Heilige Geest gegeven en hen bekwaam gemaakt zodat zij zijn werk konden verrichten en met gezag konden optreden. De apostelen beschouwen hun roeping dan ook als een taak in dienst van God (1 Kor. 4:1, 11:23, 2 Kor. 6:4). Ook Paulus leidt zijn apostolische bevoegdheid af van zijn roeping en aanstelling door Christus (Gal. 1:1, 1:15-20). Als gezant van Christus is hij geheel afhankelijk van zijn Zender (Rom. 1:1, Gal. 1:10, Fil. 1:1).

Zo danken ook de ambtsdragers in de christelijke gemeente hun positie aan de roeping en aanstelling door Christus. In Hand. 20:28 lezen we dat Paulus tot de oudsten van Efeze zegt dat de Heilige Geest hen tot opzieners gesteld heeft. Deze Geest is de Geest van Christus (Hand. 16:7). "*Dat de gemeente ambtsdragers heeft, rust dus niet op pragmatistische gronden, is niet te danken aan menselijke inventiviteit, maar moet toegeschreven worden aan de zorg van Christus, die met zijn gemeente is tot aan de voleinding der wereld (vgl. Math. 28:20). Het ambt is niet van beneden, maar van boven, uit Christus*"⁷.

Hetzelfde blijkt uit Efeze 4, waar het volgens Paulus niet de gemeente zelf is die zich ambtsdragers geeft (bijvoorbeeld omdat zij beseft dat er mensen moeten zijn die haar bij het Woord van Christus bewaren), maar Christus: "*En Hij heeft zowel apostelen als profeten gegeven, zowel evangelisten als herders en leraars, om de heiligen toe te rusten*

5 M. Bucer, *Von der waren Seelsorge*, 107-108. Bucer ontleent dit o.a. aan de volgende teksten: Math. 28:18-20, Joh. 15:16, Joh. 20:21-23, Math. 16:19, Math. 10:20, 1 Kor. 3:5-7, 1 Kor. 4:1, 2 Kor. 3:2-6 en 1 Thes. 2:13. Zoals gezegd benadrukt ook Calvijn dat Christus Zelf in de kerk leiding moet hebben. Omdat Christus echter niet zichtbaar onder ons woont wendt Hij daartoe de dienst van mensen aan.

6 C. Trimp: "*De verzoening wordt effectief in het woord der verzoening (2 Kor. 5:19) en voor de prediking van dit woord der verzoening heeft de Geest mensen ingeschakeld. De Geest komt tot ons in het verkondigde woord en dat 'woord' vraagt om het 'ambt' ... Niet het ambt legitimeert ... het woord van de verzoening, maar dat woord maakt het ambt legitiem*" (C. Trimp, *Ministerium*, Groningen 1982, 16-17).

7 A.N. Hendriks, *Die alles in allen volmaakt*, Haarlem 1990, 70.

tot dienstbetoon, tot opbouw van het lichaam van Christus" (Ef. 4:11,12). Het woordje 'en' heeft hier de betekenis van 'tevens', 'bovendien'⁸. Naast de vele genadegaven heeft Christus bovendien ambtsdragers gegeven. Ook uit 1 Kor. 12:28 is duidelijk dat er onder de gelovigen sommigen zijn die een bijzondere dienst ten opzichte van anderen hebben te verrichten. De ambtsdragers zijn gaven van Christus aan de kerk om de andere gelovigen toe te rusten voor, te coördineren in en te stimuleren tot hun dienstwerk.

J.P. Versteeg laat zien dat de woorden 'heeft gegeven' in Ef. 4 erop wijzen dat de gave van de ambtsdragers de structuur van de christelijke gemeente blijvend bepaalt⁹. Het ambt is niet maar een incidentele dienst, het is een gave die Christus eens en voor altijd aan zijn kerk gegeven heeft. P. Coertzen: "*Christus het 'n eenmalige reëling vir Sy kerk getref wat vir sy bestaanswijse in die gang van die geskiedenis bepalend is. In hierdie gawe(s) van Christus is daar 'n normatiewe patroon oftewel struktuur vasgelê waarvolgens die verhoogde Here Sy toerusting aan Sy gemeente laat toekom sodat die heiliges hulle dienswerk in Sy kerk en in Sy koninkrijk kan verrig*"¹⁰. Zo heeft Christus als enige heer en hoofd het voor zijn gemeente goedgeacht.

Ambtsdragers mogen met gezag en volmacht namens Christus optreden

Hebben ambtsdragers in de christelijke gemeente gezag? Wie in het Nieuwe Testament zoekt naar plaatsen waar in verband met ambtsdragers de woorden 'gezag' of 'bevoegdheid' gebruikt worden, vindt hiervoor niet direct aanwijzingen. Het woord dat het Nieuwe Testament meestal gebruikt om macht en gezag aan te duiden (*exousia*), wordt vooral gebruikt voor de macht van de Here Jezus (Marc. 1, Luc. 4). Als het om ambtsdragers gaat wordt dit woord alleen verbonden met de macht van de apostelen over de boze geesten (Luc. 9) en met bepaalde bevoegdheden van de apostelen (bijvoorbeeld om een vrouw mee te nemen op reis, 1 Kor. 9). Nergens wordt het woord gebruikt in verband met het gezag van oudsten of diakenen. Toch is er grond voor de stelling dat volgens het Nieuwe Testament ambtsdragers in de gemeente gezag hebben.

Christus regeert en weidt zijn gemeente door middel van zijn Woord, met gebruikmaking van mensen die Hij hiertoe roept. De ambtsdragers hebben dus een hoge roeping. Het Nieuwe Testament gebuikt namen voor hen als: 'gezanten van God' (2 Kor. 5:20), 'uitdelers van de genade van God' (1 Kor. 4:1), 'mannen van God' (2 Tim. 3:17) en 'leidslieden en voorgangers van de gemeente' (1 Thess. 5:12,17). Deze hoge roeping vervullen de

8 Zie hiervoor J.P. Versteeg, *Geest, ambt en uitzicht*, Kampen 1989, 79.

9 J.P. Versteeg, *Geest, ambt en uitzicht*, 72.

10 P. Coertzen, *Gepas en Ordelyk*, 104.

ambtsdragers niet in eigen kracht, maar door de kracht van Christus (Col. 1:29). Zijn Geest spreekt door hen en het is zijn werk. Achter de ambtsdragers staat Christus Zelf¹¹.

Er loopt volgens het bijbels getuigenis een rechtstreekse lijn van de ambtsdragers naar de Here Jezus Zelf. Ambtsdragers zijn gezanten van Christus en zij mogen handelen in zijn naam. Hij verleent hen daartoe de volmacht. Toen Christus zeventig mannen uitzond om de boodschap te brengen dat het koninkrijk van God nabij gekomen was, zei Hij: "*Wie naar u hoort, hoort naar Mij; en wie u verwerpt, verwerpt Mij; en wie Mij verwerpt, verwerpt Hem die mij gezonden heeft*" (Luk. 10:16). En bij de uitzending van de apostelen: "*Wie u ontvangt, ontvangt Mij, en wij Mij ontvangt, ontvangt Hem, die Mij gezonden heeft*" (Math. 10:40). Uit Math. 28:18-20 blijkt dat Christus met de macht die de Vader Hem gegeven heeft achter de zijnen staat als zij met het evangelie de wereld ingaan om de volken tot zijn discipelen te maken. Deze opdracht aan de apostelen beperkt zich niet tot hen, maar is een opdracht aan de kerk en haar ambtsdragers. Van Christus ontvangt de kerk ook de sleutelmacht (Math. 16:19, 18:18), een volmacht die Christus verleent om uitspraken te doen over wie wel en wie niet in het koninkrijk zullen ingaan. Ook hierbij is behalve aan de apostelen ook aan anderen te denken die in de naam van Christus hebben te handelen.

Omdat ambtsdragers gezanten zijn van Christus en handelen in zijn naam, kan de Bijbel spreken over gehoorzaamheid van de gemeente aan de ambtsdragers en erkenning van hun gezag (1 Kor. 16:16, 1 Thess. 5:12,13, 1 Tim. 5:17, Hebr. 13:17). Maar juist ook omdat de ambtsdragers gezanten zijn van Christus en handelen in zijn naam, moet hier wel iets bij gezegd worden. Ambtsdragers hebben geen gezag in zichzelf. De autoriteit waarmee zij in de gemeente kunnen optreden is niets anders dan de autoriteit van het Woord van Christus¹². In Hebr. 13:17 klinkt de oproep om de voorgangers te gehoorzamen en zich aan hen te onderwerpen. Uit vers 7 blijkt echter dat het hierbij gaat om de gehoorzaamheid aan

11 Bucer: "*Ich wille mich halten der ordnung meines Herren, der verordnet seiner Kirchen seine ordenliche diener, durch die wille er mich zu seinem reich samlen, mir die sünd verzeihen, mich newgeberen, erhalten, leren und einfüren ins ewig leben. Die wil ich als in selb hören und ir wort und werck in disem dienst, wann sie denselbigen nach des Herren einsetzung verrichten, nicht als ire wort und werck, sonder als wort und werck meines Herren Jesu Christi, als sie warlich sind, hören und uffnemen*" (M. Bucer, *Von der waren Seelsorge*, 111-112).

12 Tegenover het Roomse wijdingssacrament hebben Bucer en Calvijn het gezag van het ambt geheel gebonden aan het Woord. Calvijn: "*Daarom moet men hier bedenken, dat alle gezag en waardigheid, die de Geest in de Schrift hetzij aan de priesters, hetzij aan de profeten, hetzij aan de apostelen, hetzij aan de opvolgers der apostelen toekent, in haar geheel niet eigenlijk gegeven wordt aan de mensen zelf, maar ... aan het Woord welks bediening hun is toevertrouwd*" (*Institutie IV*, 7,2). A. Ganozcy wijst er op dat het bij Calvijn gaat om een functionele autoriteit. De dienaren hebben gezag, omdat en in zoverre zij het Woord van God bedienen (A. Ganozcy, *Ecclesia Ministrans*, Freiburg im Breisgau, 1968, 294). Volgens Bucer moeten de ambtsdragers worden aangenomen als boden van God, ja, als Christus Zelf, maar alleen in zoverre ze dienaren van Christus zijn en komen met zijn Woord. "*Het gezag van de ambtsdrager tegenover de gemeente is niet een immanente, autonome aangelegenheid. Het is het gezag van de Geest, dat uitgeoefend wordt door het Woord, en dat, juist omdat de dienaar met de gemeente samen onder dat gezag begeert te buigen, in zijn verbindend karakter op ondubbelzinnige wijze geponeerd mag worden*" (W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, Kampen 1987, 438).

het Woord waarmee zij komen. K. Runia sprak in dit verband over het dienstknecht karakter van het ambt, omdat het geheel gaat om de *diakonia* aan het Woord van Christus¹³. Het gezag van de ambtsdrager is een materieel gezag, afhankelijk van de wijze waarop het evangelie daardoor gediend wordt. Wanneer een ambtsdrager het evangelie niet (be)dient, heeft hij geen enkel gezag. Ook van de aan de kerk verleende sleutelmacht geldt: slechts wanneer de sleutels in overeenstemming met Christus' Woord worden bediend hebben de uitspraken van de ambtsdragers geldingskracht. J. van Genderen: "*Men kan het een begrensd en genormeerd gezag noemen*"¹⁴.

Daarom is de gehoorzaamheid waartoe de gemeente wordt opgeroepen een schriftuurlijk-kritische gehoorzaamheid. De gemeente moet de ambtelijke dienst voortdurend toetsen aan het Woord van Christus. Het ambt ziet op de gemeente toe, maar de gemeente ziet ook op het ambt toe. Alleen Christus moet heersen in zijn kerk en zowel de ambtsdragers als de leden van de gemeente moeten zich gedragen naar het woord van Christus. Op deze manier kan zowel de vrijheid van de gelovigen als het gezag van het bijzondere ambt worden gehandhaafd. C. Trimp: "*De gemeente kan een ambtsdrager tegen treden, want het Woord van de Heer der kerk is aan de gemeente toevertrouwd. De ambtsdrager kan de gemeente tegen treden krachtens datzelfde Woord. De gemeente is niet autonoom, de ambtsdrager heeft geen monopoliepositie. Beiden leven in de gemeenschappelijke onderworpenheid aan het Woord van Christus*"¹⁵.

De relatie tussen ambt en gemeente is geen aristocratische, want de gemeente functioneert volop krachtens haar charismata. Haar ambt functioneert naast het bijzondere ambt. Tegelijkertijd kunnen we nooit over de gemeente spreken zonder met de ambtelijke toerusting die Christus haar meegaf te rekenen. C. Trimp: "*Wie in 'hoogkerkelijkheid' het ambt tussen Christus en de gemeente plaatst, vergrijpt zich aan de gemeente, die haar heerlijkheid vindt in haar rechtstreekse band met Christus door de Geest. Wie 'laagkerkelijk' het ambt maakt tot een bestuursfunctie van de gemeente, miskent de roeping van Christus en maakt de gemeente tot een zelfgenoegzaam religieus genootschap*"¹⁶. We kunnen dus ook niet spreken van een democratische relatie tussen gemeente en ambt. Ambtsdragers zijn geen bestuursleden, geen representanten van de gemeente en de kerkenraad is geen parlement. Het Woord van Christus woont wel in de gemeente, maar tegelijk

13 Zie K. Runia, *De dienstknechtgestalte van het ambt*, in: *De dienstknechtgestalte van Christus. Studies aangeboden aan prof. dr. H.N. Ridderbos*, Kampen 1978 (geciteerd bij A.N. Hendriks, *Die alles in allen volmaakt*, 85). Hendriks citeert in dit verband W.D. Jonker: "*Niet omdat iemand in het ambt staat, maar omdat en voorzover hij in zijn ambt drager van het Woord Gods en 'instrument' in de dienst van de Heilige Geest is, heeft zijn optreden voor de gemeente gezag.*" (W.D. Jonker, *Als een riet in de wind.. Gedachten naar aanleiding van de huidige discussie rondom het ambt*, Kampen 1970).

14 J. van Genderen, *De ouderling als ambtsdrager*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en Zijn gemeente. Een handreiking aan de ouderling*, Kampen 1982, 68.

15 C. Trimp, *Inleiding in de ambtelijke vakken*, Kampen 1989, 64.

16 C. Trimp, *Inleiding in de ambtelijke vakken*, 62.

moet dat Woord ook voortdurend naar de gemeente toekomen en aan de gemeente bediend worden. En de gemeente 'heeft' de Heilige Geest (Rom. 8:9), maar die Geest wil ook steeds tot de gemeente kómen via de bediening van de genademiddelen (H.C. Zondag 25). Daarom is een ambtsdrager geen knecht van de gemeente of mond van de gemeente. Hij is knecht van Christus en juist in de bediening van het Woord van Christus dienaar van de gemeente (Kol. 1:25). C. Trimp: "*Het ambt is derhalve wel in en door en voor de gemeente, maar toch tegelijk uit Christus*"¹⁷.

Ambtsdragers zijn en blijven primair gaven van Christus aan zijn kerk en zij blijven daarom in eerste en laatste instantie aan Hem verantwoording schuldig voor de wijze waarop zij zijn regering door Woord en Geest in de praktijk van het kerkelijke leven voltrokken hebben (Hebr. 13:17). Ambtsdragers mogen en moeten hun zender vertegenwoordigen. Zij doen dit niet in eigen kracht, maar slechts in zoverre zij komen met het Woord van Christus en voorzover dat Woord hun optreden disciplineert¹⁸. Maar als zij werkelijk dienaren van dat Woord zijn, dan heeft de gemeente hen ook te ontvangen als 'mannen Gods'. De gemeente moet zich onderwerpen aan het gezag en de orde die Christus heeft ingesteld en die inhoudt dat ambtsdragers wel degelijk bepaalde bevoegdheden hebben. Als gaven van Christus aan zijn kerk functioneren de ambtsdragers met het gezag van Christus.

2.2 Oudsten als opzieners van de gemeente

Het ambt van oudste in het Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament komen we een grote hoeveelheid taken, functies en ambtelijke diensten tegen. In Handelingen wordt gesproken over 'apostelen en oudsten' te Jeruzalem (Hand. 15:2). Ook in het vervolg wordt van deze twee groepen gesproken (Hand. 15:4,6, 22,23 en Hand. 16:4). In Hand. 6:1-7 wordt verteld hoe in de Jeruzalemse kerk het college van 'de zeven' wordt ingesteld (Hand. 21:8). Verder worden de 'profeten en leraars' te Antiochië genoemd (Hand. 13:1-3).

In de brieven van Paulus wordt gesproken over 'profeten' (Rom. 12:6, 1 Kor. 12:10,28, Ef. 4:11), 'leraars' (Rom. 12:7, 1 Kor. 12:28, Ef. 4:11), 'onderwijzers' (Gal. 6:16, Rom. 12:7), 'evangelisten' (Ef. 4:11, 2 Tim. 4:5), 'onderlinge dienstverleners' (Rom.

17 C. Trimp, *Inleiding in de ambtelijke vakken*, 63.

18 De ambten dragen dan ook een dienend karakter (Math. 20:20-28, Mark. 10:35-45, Math. 23:8). "*Het ambt als diakonia laat voor de ambtsdrager slechts één weg open: de weg van de navolging van Christus. Christus heeft Zijn eigen leven als één grote diakonia verstaan ... Daarom kan ambtsdienst in Christus' naam nooit anders dan in de vorm van dienstverlening plaats vinden: Joh. 12:26, 13:14*" (C. Trimp, *Inleiding in de ambtelijke vakken*, 58).

12:7), 'helpers' (1 Kor. 12:29) en 'regeerders' (Rom. 12:8, 1 Thess. 5:12, 1 Tim. 5:17, 1 Kor. 12:28). Ook spreekt Paulus over 'opzieners' (Fil. 1:1, 1 Tim. 3:2, Tit. 1:7), 'oudsten' (1 Tim. 5:17,19, Tit. 1:5), 'herders' (Ef. 4:11) en 'diakenen' (Fil. 1:1, 1 Tim. 3:8,12). In de brief aan de Hebreëen treffen we 'voorgangers' aan (Hebr. 13:7,17), in de brieven van Petrus en Jakobus 'oudsten' (1 Petr. 5:1, Jak. 5:14). De conclusie uit al deze teksten moet wel zijn dat het Nieuwe Testament ons een veelheid van gaven, diensten en functies binnen de christelijke gemeente laat zien.

Toch springt temidden van al deze taken en functies er één uit, en dat is het ambt van oudste. Het is het enige ambt waarvan we een duidelijk gebod tot permanente instelling vinden (Tit. 1:5,6). Daarnaast zijn de oudsten vanaf het begin in alle gemeenten aanwezig. De eerste kerk in Jeruzalem had naast apostelen ook oudsten (Hand. 11:30, Hand. 15:2, Hand. 21:18). Zij worden samen met de apostelen onderscheiden van de gemeente (Hand. 15:4) en met advies van de oudsten werden alle dingen in de kerk geregeld (Hand. 15:22,23). Vanaf het eerste begin heeft de Heilige Geest ook in iedere gemeente op het zendingsveld mensen doen aanstellen met een voorgangersfunctie. Paulus en Barnabas stellen na hun eerste zendingsreis overal mannen aan die de eerste verantwoordelijkheid voor de nieuwe gelovigen zullen hebben (Hand. 14:21-23). In Hand. 20:17 blijkt dat het als vanzelfsprekend wordt beschouwd dat een gemeente oudsten heeft, ook al is hun benoeming niet beschreven. Blijkbaar is wat tijdens de eerste zendingsreis gebeurde (Hand. 14:23) bepalend voor het vervolg (Hand. 20:17): in iedere plaats komen oudsten. Datzelfde beeld krijgen we uit Tit. 1:5, waar Paulus schrijft dat hij heeft opgedragen in alle steden als oudsten aan te stellen. Niet anders is de situatie in de eerste brief van Petrus. In 1 Petr. 5:1 worden de oudsten door Petrus als medeoudste vermaand om de kudde Gods die bij hen is te hoeden. Ook de gelovigen te Pontus, Galatië, Kappadocië, Asia en Bitynië (1 Petr. 1:1) zijn kennelijk vergaderd onder voorgangers: de oudsten.

Opvallend is dat de oudsten zonder enige introductie voor het eerst genoemd worden in Hand. 11:30. We lezen niets over de instelling van hun ambt in de Jeruzalemse gemeente; kennelijk wordt bekend verondersteld dat zij er zijn¹⁹. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het verschijnsel 'oudsten' voor de lezers inderdaad bekend was en als zodanig geen introductie behoefde. Ook in de tijd van het Oude Testament had het volk Israël oudsten²⁰. Ten tijde van het Nieuwe Testament waren er in Israël twee soorten

19 Van een wél officiële instelling van het oudsten-ambt spreken de mensen die in de aanstelling van het college van 'de zeven' in Hand. 6 het begin van het oudsten-ambt zien. Zo bijvoorbeeld J.P. Versteeg, *Nieuwtestamentisch profiel van de ouderling*, in D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en zijn gemeente*, blz. 19.

20 Het is waarschijnlijk dat het ambt van oudste teruggaat op de tijd dat het volk Israël nog in stamverband leefde. De oudste was de stamvader die vanwege zijn leeftijd en ervaring gezag uitoefende en leiding gaf aan het leven van de stam. In deze vorm komen we oudsten tegen in Egypte en tijdens de uittocht. Na de intocht in Kanaän werden de oudsten de oudsten van een stad. Zij konden beslissingen nemen op politiek en militair terrein. In het bijzonder was hun de

oudsten. Ten eerste de plaatselijke oudsten die een aristocratische raad vormden en met name op het punt van de rechtspraak leiding gaven aan de bevolking. Waar de bevolking zuiver joods was, was deze raad van oudsten tegelijk de raad van de synagoge. Hiernaast waren er oudsten die deel uitmaakten van het grote Sanhedrin in Jeruzalem. Zij waren in dit college de vertegenwoordigers van de belangrijkste Jeruzalemse families en worden in het Nieuwe Testament aangeduid als 'oudsten van het volk' (Math. 21:23, 26:3, 27:1) of 'oudsten van de joden' (Hand. 25:15)²¹. G. Bornkamm stelt dat deze dubbele functie van de joodse oudsten uit de tijd van het Nieuwe Testament zonder meer overgenomen werd door de christelijke gemeente²². Ook A. van Ginkel komt tot de conclusie dat in het joods-christelijke deel van de kerk het ambt van oudste direct is overgenomen van de synagoge²³. Er lopen zeker lijnen van de joodse oudsten uit de tijd van het Nieuwe Testament naar de oudsten in de christelijke gemeente. Het ligt ook voor de hand dat men bij het vormgeven van de leiding in de gemeente gebruik heeft gemaakt van gezagsstructuren die men uit de synagoge kende. Om meer te weten te komen over de invulling en functie van het christelijke oudsten-ambt moeten we echter niet alleen kijken naar de joodse synagoge, maar zullen we vooral moeten luisteren naar hoe het Nieuwe Testament over hen spreekt.

De oudsten, zowel te Jeruzalem als in de zendingsgemeenten, worden in het Nieuwe Testament aangeduid met het Griekse woord πρεσβυτερος. Dit woord betekent letterlijk: 'oudere man'. Van hieruit kan de betekenis ook worden: 'vooraanstaande man'. Soms wordt het zelfs tot een technische term voor bestuurders van een bepaald collectief. Het element van hogere leeftijd komt op de tweede plaats. Vandaar dat de Griekse vertaling van het Oude Testament koos voor πρεσβυτεροι als vertaling van de oudsten die een stad of stam besturen (in plaats van γεροντες, 'oude mannen'). Samenvattend is te zeggen dat het Griekse woord πρεσβυτερος in het algemeen mensen aanduidt die een leidinggevende en gezagsvolle verantwoordelijkheid hebben, zonder een nadere inhoud te geven aan het soort

rechtspraak toevertrouwd. In de koningentijd werden de oudsten van betekenis als vertegenwoordigers van een groter gebied of zelfs van het hele volk. Na de ballingschap waren de oudsten de vertegenwoordigers van de belangrijkste families en vormden zij een aristocratisch college. R.A. Campbell concludeert over de oudsten in het oude Israël: *"The elders are the senior men of the community, heads of the leading families within it, who as such exercise an authority that is informal, representative and collective. It is a term both flexible and vague"* (R.A. Campbell, *The Elders*, Edinburgh 1994).

21 R.A. Campbell stelt dat ook de joodse oudsten in de synagogen en het Sanhedrin geen precies omschreven functie bekleedden: *"In all Jewish contexts 'the elders', where they are mentioned, should be seen as a way of referring to those whose opinion counted for more than that of others, whether because of their age, or they held some office, or because their family traditionally 'ran' things and they were senior within it. ... eldership is never an office as such, but more a matter of status enjoyed by those who in virtue of their seniority led and represented their families"* (R.A. Campbell, *The Elders*, 239).

22 G. Bornkamm, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, VI, 662.

23 A. van Ginkel, *De ouderling*, Amsterdam 1975, blz. 31. Hij neemt aan dat de oudsten van de synagoge als ze christen werden direct in de gemeente erkend werden als oudste.

verantwoordelijkheid dat zij dragen²⁴. Dat laatste gebeurt wel in een andere naam voor de oudsten: zij heten ook 'opzieners' (ἐπισκοποι). Het gaat hier om een andere naam voor dezelfde functionarissen²⁵. De reden voor het gebruik van twee verschillende woorden ligt niet in het gebruik van een joodse term ('oudsten') tegenover een Griekse term ('opzieners')²⁶, want ook de Grieken gebruikten de aanduiding 'oudsten'. Bovendien worden ze beide binnen één tekstverband gebruikt. We kunnen beide termen het beste als complementair beschouwen. Zij accentueren óf meer de functie als zodanig ('oudsten'), óf meer de werkzaamheden die zijn opgedragen ('opzieners').

Karakter van het ambt van oudste: opzicht over de kudde van Christus

Het Griekse werkwoord ἐπισκοπεῖν (toezien, goed opletten) leent zich voor allerlei verbanden, zoals toezicht bij de bouw, het werk van een bewaker of opvoedkundig leider. Wanneer het wordt gebruikt voor de oudsten in de christelijke gemeente lijkt vooral gedacht aan de vergelijking met het werk van een herder die het toezicht heeft over de kudde. In 1 Petr. 5:1-4 lezen we dat de oudsten de kudde van God moeten hoeden door daarop toezicht te houden. In navolging van Christus, die Zichzelf de goede herder noemde (Joh. 10:11-16), wordt de zorg voor de gemeente omschreven in aansluiting bij dit beeld. Christus zette Zelf dit woordgebruik voort toen Hij Petrus opdroeg om zijn schapen en lammeren te weiden (Joh. 21:15-17). Ook Paulus spreekt over het werk van de oudsten in termen die ontleend zijn aan het hoeden van de kudde (Hand. 20:28,29): de oudsten zijn opzieners over de kudde die Christus heeft gekocht en betaald. Als opzieners moeten zij de kudde weiden en erover waken (Hand. 20:31, vgl. Mark. 13:33-37)²⁷. Christus heeft als herder het eigendomsrecht op de kudde (1 Petr. 2:21-25). Dat is waarschijnlijk ook de reden dat de

24 *"In the ancient world the elders are those who bear a title of honour, not of office, a title that is imprecise, collective and representative, and rooted in the ancient family or household"* (R.A. Campbell, *The Elders*, 246).

25 Men stelt wel dat het bij deze woorden om de aanduiding van twee verschillende ambten zou gaan. Hier is tegenin te brengen dat bij het gebruik van de woorden in het Nieuwe Testament van een verdeling van taken niets blijkt. Omdat de termen bovendien binnen eenzelfde tekstverband als verwisselbaar voorkomen (Hand. 20:17 en 18, 1 Petr. 5:1, Tit. 1:5 en 7) is er reden ze als synoniem te zien.

26 Veel 20^e eeuwse nieuwtestamentici gaan uit van de gedachte dat de joods-christelijke gemeenten aanvankelijk een vorm van regering door oudsten kenden, naar analogie van de synagogen, terwijl de door Paulus gestichte heiden-christelijke gemeenten de leiding van de gemeente van de Heilige Geest verwachtten door de charismata. Na Paulus' dood zouden de opzieners en diakenen uit de Paulinische gemeenten gecombineerd zijn met de joods-christelijke oudsten om de drievoudige ambtsstructuur van opziener, oudsten en diakenen te vormen.

27 In het Oude Testament is het God Zelf die als herder zijn volk leidt. Dat wordt in allerlei beelden beschreven (o.a. Ps. 23, Ps. 68, Jes. 40, Jes. 56, Jer. 50, Zach. 10). *"Das alles ist mitzuhören, wenn die Heilige Schrift über das Wesen und Tun des Presbyters spricht. Ein Presbyter tut, was ein Hirte tut. Er versieht einen Hirtendienst. Das aber bedeutet: Es ist das Wesen Gottes, das sich im Tun und Dienst des Presbyters ausdrücken möchte ... Welch eine Hoheit des Presbyterdienstes! Das Bild, das die Bibel auf Gott und seinen Sohn anwendet, wendet sie auch auf die Leiter der Gemeinde an"* (K. Eickhoff, *Gemeinde entwickeln für die Volkskirche der Zukunft*, Göttingen 1992, 233).

benaming 'herders' niet gangbaar is geworden voor de oudsten (slechts éénmaal wordt gesproken over 'herders en leraars', Ef. 4:11). Wanneer wij bedenken dat Christus de eigenlijke herder is en dat de oudsten in dienst genomen werknemers zijn, is te begrijpen dat voor hen de benaming 'opziener' gebruikt wordt. Zij worden door de herder belast met het toezicht op de kudde, de wacht erover en het weiden ervan. Evenals alle opzieners zijn zij verantwoording schuldig aan de eigenaar en opdrachtgever. Deze benaming accentueert zo behalve de verantwoordelijkheid tegenover de gemeente tegelijk de ondergeschiktheid aan Christus als de echte herder. Dezelfde betekenis zit ook in het beeld van de opziener als huisbewaarder (Tit. 1:7). Als oudste heeft de opziener het huis van een ander te verzorgen. Hij is geen eigenaar, maar uitvoerder en verantwoordelijke persoon.

Inhoud van het ambtelijk werk van een oudste: opzicht door woord en leer.

Een oudste moet als opzichter over de kudde van Christus de gemeente weiden en erover waken. Het weiden van de gemeente omvat de aspecten leiden en verzorgen²⁸. Naast het weiden als werk 'naar binnen' is er het waken als werk 'naar buiten'. 'Naar binnen' moet een herder de kudde leiden en verzorgen, 'naar buiten' moet hij de kudde beschermen. Als behorend bij het weiden klinkt daarom in Hand. 20:31 de oproep: 'waakt dan'. In de verzen daarvoor spreekt Paulus over wolven die de gemeente zullen binnenkomen. De gemeente mag door geen enkele dwaalleer bij God en zijn Woord vandaan gehaald worden. Wanneer iemand probeert de gemeente 'achter zich aan te trekken', is een oudste geroepen zich met alle kracht daartegen te verzetten.

Voor beide taken, zowel het weiden van de kudde als het waken over de kudde, heeft een oudste één ding boven alles nodig: (kennis van) het Woord van God. In 1 Tim. 3 lezen we over de eisen die aan een opziener gesteld mogen worden. Paulus accentueert hier in de eerste plaats hoe het werk van de opzieners onberispelijk moet zijn, omdat anders buitenstaanders de naam van God kunnen lasteren vanwege het optreden van de voorgangers (vers 7). Maar daar blijft het niet bij. De gemeente is het huis van God, pijler en fundament van de waarheid (vers 15). En daarom staat tussen alle vereisten op het gebied van levensheiliging er één van een andere aard: een oudste moet 'bekwaam zijn om te onderwijzen' (vers 2). Het gaat erom dat een oudste moet kunnen duidelijk maken wat de boodschap van het evangelie is en hoe in allerlei situaties uit die boodschap geleefd moet worden. Het opzicht over de gemeente is allereerst een opzicht met het woord. Volgens Tit. 1:9 moet een oudste zich houden aan het betrouwbare woord naar de leer, zodat hij ook in staat is te

28 Hoe een echte herder te werk gaat bij het weiden van de kudde wordt duidelijk in Ezech. 34. Uit de negatieve bewoordingen in Ezech. 34:3,4 blijkt tegelijk positief wat de roeping van een herder is bij het weiden van de kudde: het zwakke te versterken, het zieke te genezen, het gewonde te verbinden, het afgedwaalde terug te halen, het verlorene te zoeken.

vermanen op grond van de gezonde leer en de tegensprekers te weerleggen. Tenslotte wordt uit Hand. 20 duidelijk dat de opzieners met dit betrouwbare woord de gemeente moeten weiden en de wolven moeten weren en dat het opzicht over de gemeente geoefend wordt door middel van onderwijzing en vermaning (Hand. 20:20,21,27,31). In het leren en vermanen van de gemeenteleden ligt de kern van het werk van de opzieners²⁹. Dat blijkt ook uit het feit dat de vereiste van bekwaamheid om te leren de enige voorwaarde is die we wél bij de oudsten en niet bij de diakenen aantreffen (1 Tim. 3:2, Tit. 1:9). Bekwaamheid om te leren is datgene wat kenmerkend is voor de oudsten en wat hen onderscheidt van de diakenen, waarbij als kernwoord geldt dat zij moeten 'dienen, helpen' (1 Tim. 3:10,13).

Oudsten houden opzicht met het Woord van Christus. Met dat Woord weiden ze de gemeente en waken ze erover. Daarmee heeft het Nieuwe Testament de kern van hun ambt gegeven. Wat hun ambtelijk opzicht inhoudelijk aan werkzaamheden allemaal omvat, daarover zegt het Nieuwe Testament niet veel³⁰. Aan Hand. 11:30 is te ontleen dat de taak van de oudsten ook diaconale aspecten had. Uit Hand. 15 blijkt dat de oudsten van de gemeente van Jeruzalem betrokken werden bij de beleidsbepaling met betrekking tot de heiden-christenen die zich niet hadden laten besnijden. Hand. 21:18 laat zien dat de oudsten in Jeruzalem in het algemeen leiding gaven aan het leven van de gemeente. De oudsten vormden het 'adres' van de gemeente. In Jak. 5:14 tenslotte geeft Jakobus de vermaning om in geval van ziekte 'de oudsten van de gemeente' te roepen. Die kunnen dan een gebed over de zieke uitspreken en hem met olie zalven in de naam van de Here. In deze teksten vinden we aanwijzingen voor wat inhoudelijk tot het werk van een oudste kan behoren. Maar welke werkzaamheden een oudste ook doet, ze zullen altijd staan in het kader van het leiden en verzorgen van en van het waken over de gemeente met het Woord van Christus, want dat is het kenmerkende van zijn ambt.

Regeer- en leeroudsten?

In 1 Tim. 5:17 lezen we over oudsten die goede leiding geven en die dubbel eerbewijs toekomen, *“vooral hun die zich belasten met prediking en onderricht”*. Even voorbijgaand

-
- 29 J.P. Versteeg wijst er op dat die twee begrippen dicht tegen elkaar aanliggen. In het vermanen gaat het er om dat ieder nader moet worden onderwezen in de wegen van de Here, om zo in de praktijk van het leven die wegen steeds meer te kunnen gaan. Het vermanen ontvangt zijn inhoud vanuit het geheel van de geestelijke leiding die een oudste heeft te geven. *"Heel de herderlijke zorg komt in dat woord tot uitdrukking"* (J.P. Versteeg, *Nieuwtestamenteel profiel van de ouderling*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en zijn gemeente*, 42).
- 30 *"Blijft de deur voor verkeerde elementen gesloten, dan acht de apostel het niet nodig een reglement op te stellen waarin haarfijn uiteengezet wordt wat een ouderling heeft te laten en te doen en wat de grenzen zijn van zijn ambtelijke bevoegdheid en plicht. Met de oudsten van Israël was het trouwens net eender: ook in het Oude Testament vinden we nergens een plaats waar de ambtelijke werkzaamheden van deze oudsten reglementair worden opgesomd"* (Ph. J. Huijser, *De ouderling en de prediking*, 16).

aan de vraag of het eerbewijs waarover gesproken wordt te maken heeft met bijzondere achting of met financiële honorering, is de vraag van belang: bestonden er in de nieuwtestamentische gemeente twee soorten oudsten waarvan de ene groep met prediking en onderricht bezig was terwijl de andere groep daarin geen taak had, maar wel betrokken was bij het geven van leiding³¹? De vraag is welk onderscheid Paulus hier tussen de oudsten maakt. Velen zoeken het onderscheid in een verschil tussen oudsten die niet prediken en onderrichten enerzijds en hen die dat wel doen anderzijds³². Een probleem hierbij is dat deze uitleg moeilijk te rijmen is met teksten als 1 Tim. 3:2 en Tit. 1:9. In 1 Tim. 3:2 geldt immers als voorwaarde voor alle oudsten dat zij bekwaam moeten zijn om te onderwijzen en in Tit. 1:9 wordt van alle oudsten gezegd dat zij in staat moeten zijn te vermanen en te weerleggen. Kennis van het Woord van God en het geven van onderricht wordt onmiskenbaar als kenmerk van alle oudsten beschouwd. Een andere verklaring van 1 Tim. 5:17 zou daarom te overwegen zijn. Hierbij wordt geen nadruk gelegd op de woorden 'prediking en onderricht', maar op de woorden 'zich belasten met'. Het Griekse werkwoord κοπιᾶω dat gebruikt wordt, betekent letterlijk: 'zich inspannen', 'zware arbeid verrichten', 'zwoegen' (vgl. de moeite die Paulus zich getroostte in 1 Tim. 4:10). De tegenstelling is dan niet die tussen oudsten die niet predikten en onderricht gaven enerzijds en die dat wel deden anderzijds (aangezien dit de verantwoordelijkheid van alle oudsten was), maar de tegenstelling wordt dan een verschil in intensiteit waarmee men zich aan het werk kon geven. Als vers 17b betrekking heeft op die oudsten die zeer veel tijd en energie in hun ambtswerk steken (en daaraan wellicht een dagtaak hadden) ontstaat ook een goede verbinding met vers 18. J. van Bruggen komt vanuit deze verklaring van 1 Tim. 5 tot de volgende conclusie: "*Wij concluderen dat de apostelen één soort oudsten in elke gemeente hebben aangesteld met als taak de gemeente te weiden door woord en leer. Het feit dat sommigen daarmee intenser bezig konden zijn dan anderen en dat zij mogelijk ook met speciale, tijd eisende opdrachten werden belast, wettigt niet het invoeren van twee ambten. Wanneer sommigen in*

31 Calvijn maakte uit 1 Tim. 5:17 op dat er "*tweërlei ouderlingen geweest zijn*", omdat "*niet allen tot het leerambt verordend waren*". Diegenen onder de ouderlingen die "*in het Woord en de leer arbeiden*" rekent Calvijn tot de herders (of opzieners). Hen die alleen het regeerambt waarnamen, rekent Calvijn tot de "*gestadige en beproefde mannen verkoren uit het volk, die mede met de herders, met de algemene raad en autoriteit van de gemeente, de tucht bedienden*" (geciteerd bij C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, Zoetermeer 1999, 75). Deze onderscheiding binnen het ene ouderlingenambt groeide echter uit tot een scheiding tussen twee verschillende ambten. In de gereformeerde kerken is het in navolging van Calvijn gebruikelijk geworden om de predikanten te beschouwen als oudsten die zich belasten met prediking en onderricht, terwijl de ouderlingen dan de oudsten zijn die goede leiding geven. Omdat de 'leeroudste' in 1 Tim. 5:17 ook behoort tot de groep 'regeeroudsten', is de positie van de predikant een tweeledige geworden: hij is ouderling met de ouderlingen in het regeren, maar hij is bovendien leerouderling of predikant.

32 Zo o.a. C. Graafland, die onderscheid maakt tussen het pastorale 'weiden' van de gemeente dat hij als taak van de oudsten beschouwt, en het verkondigende 'leren' van de gemeente, dat hij niet als hun taak beschouwt: "*We kunnen niet verder gaan dan aan te nemen, dat sommigen van de ouderlingen naast hun 'gewone' ouderlingenwerk ook nog het werk van een evangelist of een profet of een leraar der gemeente verrichten. Maar dat is blijkbaar wel bijzonder.*" (C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, 300).

*de dienst van de oudsten meer belast worden dan anderen, blijft het één ambt en taak. Intensiever werken leidt alleen tot intensievere eer en waar nodig ook tot materiële steun. Dit onderscheid tussen oudsten en oudsten is gradueel en bijkomstig, het is niet structureel of wezenlijk*³³. Ook J.P. Versteeg wijst er op dat men, zelfs wanneer men aanneemt dat degenen die zich intensief met prediking en onderricht belastten deze taak ook speciaal opgedragen kregen, op grond van 1 Tim. 5:17 niet kan concluderen tot het bestaan van het ambt van predikant als een apart ambt: *"In de tijd van het schrijven van de Pastorale brieven was enerzijds aan de vrijgestelden voor de prediking en het onderricht die taak niet exclusief opgedragen. Ook de andere oudsten waren betrokken bij de verkondiging, zij het niet voltijds. Anderzijds bleven de vrijgestelde oudsten helemaal behoren tot de kring van de oudsten. Ze vormden geen aparte kring naast de oudsten, laat staan dat ze een apart ambt ontvingen*"³⁴.

Als we het geheel van de gegevens over het oudsten-ambt overzien, kunnen we zeggen dat dit ambt van fundamenteel belang is voor de gemeente van Christus. Het is duidelijk bedoeld als een permanente instelling in alle plaatsen. Doordat de oudsten tot leren bekwaam zijn, kunnen en moeten zij de gemeente houden bij Christus. Zij mogen als plaatselijke voorgangers in naam van de eigenaar en goede herder Christus het opzicht houden over de gemeente als zijn kudde. We kunnen daarom meegaan met J. van Bruggen als hij het belang van het oudstenambt als volgt beklemtoont: *"Het Nieuwe Testament verbiedt niet dat er meer en ook overkoepelende organisatievormen zouden worden ontwikkeld ... Wel is de opdracht voor de oudsten zo duidelijk en primair dat elke verdere structuur daaraan dienstbaar moet zijn en zichzelf veroordeelt wanneer zij in de praktijk het ambt van de oudsten verdringt of uitholt*"³⁵.

2.3 Diakenen als helpers van de gemeente

Naast oudsten komen we in het Nieuwe Testament op verschillende plaatsen 'dienaren' tegen (διακονοί). Hoewel nergens in het Nieuwe Testament de instelling van een diaken-

33 J. van Bruggen, *Ambten in de apostolische kerk*, 104.

34 J.P. Versteeg, *Nieuwtestamentisch profiel van de ouderling*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en zijn gemeente*, 52. Ook C. Trimp wijst er op dat er geen soortverschil is tussen de ambtsdienst van de ouderling en de predikant. Hij wil in navolging van S.G. Huh het predikanten-ambt verstaan vanuit het 'leiding-gevend presbyteraat' waarbinnen dit predikanten-ambt een verbijzondering vormt en een extra ambtelijke lastgeving bij zich draagt (C. Trimp, *Zorgen voor de gemeente*, Kampen 1997, 41-47).

35 J. van Bruggen, *Ambten in de apostolische kerk*, 166.

ambt wordt beschreven³⁶, vinden wij hen als mensen met een speciale taak vermeld in 1 Tim. 3:8-13. Daar blijkt dat voor hen soortgelijke eisen van onberispelijkheid gelden als voor de opziensers in de gemeente. Ook vinden we hen in Fil. 1:1. Ze worden hier als tweede groep naast de oudsten genoemd en kennelijk van de rest van de gemeente onderscheiden.

Op grond van deze beide plaatsen heeft de diaken zijn plaats gekregen in de christelijke kerk. Het weinige dat het Nieuwe Testament echter aan gegevens biedt, maakt duidelijk dat het moeilijk is precies te omschrijven wat zijn plaats en werk in de gemeente is geweest. Waarschijnlijk zal zijn positie een wat andere geweest zijn dan zoals die we tegenwoordig tegenkomen in de Nederlandse gereformeerde kerken, waar de ouderlingen en diakenen één college van ambtsdragers vormen.

In de eerste plaats heet de kerkenraad in het Nieuwe Testament 'raad van oudsten' (πρεσβυτεριον, 1 Tim. 4:14) en is het niet waarschijnlijk dat de diakenen hier een plaats in hadden. In de tweede plaats draagt de ouderling een naam die duidt op mensen die zich onderscheiden door hun leeftijd, gezag, of ambt van leidinggeven. De diaken heeft echter niet zo'n ambtsaanduiding als naam. Hij heet 'dienaar'³⁷. Tegelijkertijd geeft de wijze waarop in beide teksten de woorden επισκοποι en διακονοι naast elkaar staan en met elkaar worden verbonden er wel aanleiding toe de diakenen te zien als mensen met een ambtelijke taak. Kennelijk zijn oudsten en diakenen beiden officieel aangesteld voor een speciale taak in de gemeente, maar verschillen zij in het soort van hun aanstelling: de oudste wordt voorganger, de diaken is dienaar. Dat komt ook uit in de opbouw van 1 Timotheüs 3. Het gaat in dat hoofdstuk in eerste instantie over het opziensersambt; wie daarnaar staat begeert een voortreffelijke taak. Pas in tweede instantie wordt gesproken over de dienaren, die dezelfde waardigheid en vroomheid moeten vertonen als de opziensers. Wat betreft de kern van het werk, staat er van de opziensers dat zij de bekwaamheid moeten hebben om te leren, van de dienaars staat er dat zij moeten 'dienen' (1 Tim. 3:10,13). Kennelijk ligt in het dienen

36 Vanouds heeft men in de gereformeerde traditie voor de instelling van het diakenambt gewezen op Hand. 6:1-7. Opmerkelijk is echter dat de naam 'diaken' hier niet voorkomt. Daarbij komt dat meerderen van hen die werden aangesteld later optreden als prediker en evangelist. Het nieuwere onderzoek neigt er dan ook toe om te menen dat het hier om ouderlingen gaat of om een op zichzelf staande en niet blijvende functie.

37 Διακονειν betekent in de eerste plaats: aan tafel bedienen (Luc. 10:40). Vervolgens heeft het een bredere betekenis en is dan uitdrukking voor 'dienstbaar zijn', een dienst verrichten aan anderen. Dienen als liefdedaad jegens de naaste. Al in het Oude Testament komen we het wezen van het diaconale werk tegen. De Here God Zelf is het die "*wees en weduwe recht doet en de vreemdeling liefde bewijst door hem brood en kleding te geven*" (Deut. 10:18). Direct daarop volgt: "*Daarom zult gij de vreemdeling liefde bewijzen*" (Deut. 10:19). We lezen in Deuteronomium en Leviticus tal van voorschriften om te zorgen voor de armen (Deut. 14:28,29, Deut. 26:12-15, Deut. 16:11, Deut. 24:19, Lev. 19:9). Christus spreekt over het gebod tot naastenliefde (Math. 22:34-40). Uit Joh. 13:1-20 blijkt dat Christus' dienst aan de discipelen de basis en het voorbeeld voor de dienst van de gemeente is. De christelijke gemeente moet een diaconale gemeente zijn, gekenmerkt door onderling dienstbetoon. In het laatste oordeel zal het diaconaat de norm zijn waarnaar mensen worden geoordeeld (Math. 25:31-46).

de kern van hun taak, en kunnen wij hun ambt zo opvatten dat zij in ruime zin van het woord helpers waren³⁸. In eerste instantie zal daarbij het verlenen van hulp bij armoede en andere zorgen aan de orde geweest zijn (het woord 'dienst' heeft in het Nieuwe Testament vaak deze specifieke betekenis en bovendien ontmoeten we in de kerk van de eerste eeuwen de diakenen vooral als ambtsdragers wier werk ligt op het gebied van de zorg voor hulpbehoevenden). Toch blijkt uit niets dat hun werk hiertoe beperkt bleef³⁹. In ieder geval geeft het woord 'dienen' het karakter van hun ambt aan en worden ze daarmee onderscheiden van de oudsten, wier ambt een leidend en opzicht houdend karakter heeft.

Concluderend kunnen we zeggen dat in het Nieuwe Testament het onderscheid tussen het leidend en regerend ambt van de opzieners en het dienend ambt van de diakenen waarschijnlijk sterker was dan die later is geworden. Dit gegeven speelt een rol in de discussie over een eventuele plaats voor diakonessen binnen de gemeente. Het is duidelijk dat er in het Nieuwe Testament ook vrouwen waren die een bepaalde diaconale functie in de gemeente bekleedden (Rom. 16:1, 1 Tim. 3:11, 1 Tim. 5:9). De vraag of het in deze teksten gaat om een ambtelijke opdracht in de lijn van het diaken-ambt is niet met zekerheid te beantwoorden, maar de teksten geven op z'n minst aanleiding in die richting te denken⁴⁰. Toch leidt de erkenning van het voorkomen van diakonessen in de Bijbel meestal niet tot het opnieuw aanstellen van hun functie. Van Bruggen wijst erop dat dit te maken heeft met het feit dat de diaken ten dele betrokken is geraakt bij het werk van de opziener, en de Schrift zegt duidelijk in 1 Tim. 2:12 dat het een vrouw in Christus' gemeente niet toekomt onderricht te geven of gezag te hebben over de man⁴¹. Uit de gegevens van het Nieuwe Testament is af te leiden dat beslissend voor de diaken en de diakones was dat zij voor een

38 C. Graafland zegt op grond van het weinige dat het Nieuwe Testament over het diakenambt vermeldt: *"In feite is er geen bijbelse grond voor aan te voeren om te menen, dat de diakenen er geweest zijn om de armen in de gemeente te verzorgen. ... Wellicht hebben zij hun taak uitgevoerd in nauwe samenwerking met de opzieners. Misschien waren zij hun assistenten. Dat zou de reden kunnen zijn, waarom zij gelijktijdig maar wel op de tweede plaats met de opzieners worden genoemd en ook aan hen dezelfde strikte voorwaarden worden gesteld om voor het uitoefenen van hun taak in aanmerking te komen. Meer kunnen wij er eigenlijk niet van zeggen"* (C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, 303).

39 Bucer noemt het werk van barmhartigheid als eerste taak van de diakenen, maar houdt tevens de weg open voor andere werkzaamheden. In *De vi et usu* zegt hij dat de diakenen voornamelijk de zorg hadden voor de armen, *"maar op die manier evenwel, dat zij hielpen bij alle delen van de heilige bediening"*, en in zijn commentaar op de brief aan Efeze: *"zij zijn ook ingesteld om de opzieners in hun ambt te helpen en de tucht in te richten, te bewaren en te versterken"* (geciteerd bij W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, 404).

40 Zo bijvoorbeeld W. Steenbergen, *Diakonale aspecten van de plaats van de vrouw in het Nieuwe Testament*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, Kampen 1991, 39-43.

41 Volgens Van Bruggen is het dan ook niet verwonderlijk dat men wél weer over diakonessen gaat denken zo gauw men in navolging van Calvijn met twee soorten diakenen gaat werken. In sommige buitenlandse kerken onderscheidt men met grote nadruk de *deaconess*, (diakones) die men aanvaardt, en de *woman deacon* (vrouwelijke diaken) die men verwerpt. Ook valt te wijzen op het feit dat sommige presbyteriaal geregeerde kerken de diaken geen plaats in de kerkenraad geven waardoor zij gemakkelijker de diakones kunnen toelaten. J. van Bruggen, *Ambten in de apostolische kerk*, 116.

bepaalde dienst een kerkelijke aanstelling ontvingen en dat zij hun werk hadden te verrichten met dezelfde waardigheid als waarmee de opzieners de gemeente leidden.

2.4 Een college van ambtsdragers

In het Nieuwe Testament wordt in de regel gesproken van ouderlingen in het meervoud. Ambtsdragers treden niet als losstaande individuen op, maar gezamenlijk. Wanneer Paulus de oudsten van Efeze ontbiedt, noemt hij als hun gemeenschappelijke taak de gemeente van God te weiden en te waken tegen valse leraars (Hand. 20:28-31). Paulus wordt in Jeruzalem ontvangen door Jakobus en 'al de oudsten' (Hand. 21:18). Paulus en Barnabas begeven zich naar 'de apostelen en oudsten' (Hand. 15:2vv.). De ouderlingen in de gemeenten in de verstrooiing worden door Petrus aangesproken als mannen die samen 'de kudde Gods' hebben te weiden (1 Petr. 1:1 en 1 Petr. 5:1-3) en Timotheüs krijgt de handen opgelegd door de 'gezamenlijke oudsten' (1 Tim. 4:14)⁴².

Deze gezamenlijkheid was al een kenmerk van de oudsten van Israël in het Oude Testament. Zo moest Mozes hen in Ex. 3 en 4 samenroepen om gezamenlijk bij de Farao het volk te representeren. In de richteren- en koningentijd wordt altijd over hen in het meervoud gesproken als 'de oudsten'. Ook de joodse oudsten ten tijde van het Nieuwe Testament traden gezamenlijk op.

Het Nieuwe Testament legt een verband tussen het Sanhedrin en het college van Israëls oudsten blijkens Hand. 5:21. Daar wordt het Sanhedrin genoemd 'de gehele vergadering van de oudsten der kinderen Israëls'. Dit is opmerkelijk omdat zij aansluit bij de oudtestamentische traditie inzake de oudsten en omdat ze ook beide andere groepen van geestelijke leiders schijnt te omvatten. Het Sanhedrin draagt in Luc. 22:66 en Hand. 22:5 nog een andere naam, namelijk: *πρεσβυτεριον*, een woord dat een college of raad van oudsten aanduidt. En deze naam komen we ook in het Nieuwe Testament tegen voor de oudstenraad van de christelijke gemeente, namelijk in 1 Tim. 4:14. Uit het voorkomen van deze term in 1 Tim. 4:14 blijkt dat er ook in de christelijke gemeente van het begin af een afgebakende groep speciaal aangewezen mannen is geweest die als oudsten van de gemeente samen een college of raad vormden. In de Helleens-christelijke gemeenten stonden in elke gemeente meerdere oudsten aan het hoofd die samen een raad vormden die belast was met de geestelijke leiding, dat blijkt ook in de pastorale brieven. In de brieven van Jakobus en Petrus verschijnen oudsten als voorgangers van de gemeente die functioneren als een

42 *“The fact that ‘the elders’ is a collective term serves as a reminder that the Christian ministry of oversight is not to be exercised in isolation or without consultation”* (R.A. Campbell, *The Elders*, 260).

collectief. Uit het boek Handelingen blijkt dat ook de Jeruzalemse oudsten een leidinggevend college vormden, zowel in geestelijk als materieel opzicht. We kunnen concluderen dat de kerkenraad als college even oud is als het ambt van de oudsten in de christelijke gemeente en kennelijk haar wortels heeft in het oudtestamentische college van oudsten en de synagoge met haar raad van oudsten⁴³.

Uit alle nieuwtestamentische gegevens blijkt dat het ambt van oudste werd volbracht in collegiaal verband. Ambtsdragers treden in hun dienst aan de kerk niet maar als losstaande individuen op, maar gezamenlijk. Ook is duidelijk dat er geen sprake is van enige vorm van hiërarchie. De oudsten worden wel onderscheiden naar de intensiteit waarmee zij zich aan hun taken kunnen geven, maar het blijft één ambt en taak. Het Nieuwe Testament bevat geen aanduidingen die wijzen in de richting van een hiërarchisch geordende gezagsstructuur in de gemeenten⁴⁴. Dit kan en mag ook nooit zo zijn in het lichaam van Christus waarin er maar één hoofd en heer is, namelijk Christus Zelf. Het beginsel is dat de ambtsdragers die Christus gegeven heeft om zijn regering in de kerk te voltrekken dit gezamenlijk doen, hetzij in de plaatselijke gemeente, hetzij in vergaderingen waar plaatselijke gemeenten in één of andere vorm met elkaar bijeenkomen.

2.5 Evaluatie

Terugkijkend naar een aantal essentiële elementen van het ambt zoals het Nieuwe Testament daarover spreekt die van belang zijn voor onze tijd, kunnen we het volgende zeggen.

1. *Christus Zelf is heer van zijn gemeente en Hij regeert haar.* Christus is degene die het voor het zeggen heeft in de gemeente, en Hij bepaalt hoe het er in de gemeente aan moet gaan. Hoe de structuur van de gemeente en haar leiding er uit moet zien is niet in de eerste plaats een kwestie van hoe de meerderheid van de gemeenteleden

43 Opmerkelijk is de instelling van het college van 'de zeven' in de Jeruzalemse gemeente (Hand. 6). Dit zevental is een parallel met het zevental dat in de regel de synagoge leidde. Bovendien is de voorwaarde dat ze vol van wijsheid moeten zijn opmerkelijk omdat ook voor de oudtestamentische oudsten de wijsheid een belangrijk kenmerk was.

44 Tegelijkertijd valt niet te ontkennen dat al vroeg in de christelijke gemeenten het gebruikelijk werd dat uit het college van oudsten één de leiding ontving. R. Boon wijst in dat verband op de positie van Jacobus in de Jeruzalemse gemeente. Reeds tegen het einde van de apostolische tijd ziet hij in de lokale gemeente de episcopale functie als regel uitgeoefend door de ene oudste of opziener die in de gemeente als opvolger van de apostel werd erkend: “*Het opzicht over de kerken wordt na het verscheiden der apostelen weldra niet meer uitgeoefend in de voortzetting van een ambulans apostolaat, doch gaandeweg uitsluitend door de oudste, aan wie de bevoegdheid wordt toegekend het episcopaat binnen de grenzen der lokale gemeente uit te oefenen*”(R. Boon, *Apostolisch ambt en reformatie*, Nijkerk 1965, 73).

- denkt dat die het meest efficiënt geregeld kan worden, maar van wat Christus voor zijn gemeente heeft bepaald.
2. *Christus regeert zijn gemeente door zijn Woord, met gebruikmaking van mensen die Hij tot zijn dienaren roept.* Hoe lastig misschien ook voor mensen van onze cultuur te aanvaarden, Christus wil dat er in de gemeente mensen zijn die Hem met gezag en volmacht vertegenwoordigen. De gemeente heeft hen als zodanig te erkennen en te gehoorzamen. Het inzicht dat achter de ambtsdragers Christus Zelf staat bewaart ons voor het idee dat ambtsdragers afgevaardigden of representanten van de gemeente zouden zijn. Zij zijn gezanten van Christus en op die manier gaven van Christus aan de kerk.
 3. *Temidden van de vele gaven, diensten en functies die het Nieuwe Testament noemt, springt er één heel duidelijk uit, en dat is het ambt van oudste.* Het is het enige ambt met een duidelijk gebod tot permanente instelling en vanaf het begin waren in alle gemeenten oudsten aanwezig.
 4. *De kern van het oudstenambt ligt in het opzicht over de kudde van Christus.* Het opzicht dat zij over de kudde houden blijkt een opzicht te zijn door woord en leer. Met het Woord van God moeten ze de gemeente weiden en erover waken. De eis van bekwaamheid om te onderwijzen blijkt kenmerkend voor hun ambt. Oudsten mogen als herders werk doen dat heel dicht bij het werk van de Here Jezus Zelf komt, ja zelfs met dezelfde woorden wordt aangeduid. Heel de bijbelse beeldtaal van het werk en de houding van een herder klinkt hierin mee.
 5. *Als er in de nieuwtestamentische gemeenten oudsten waren vrijgesteld voor prediking en onderricht, vormden zij geen aparte kring naast de andere oudsten, laat staan dat zij een apart ambt ontvingen.* Voor alle oudsten gold de vereiste van bekwaamheid om te leren en zij hadden allen dezelfde taak om de gemeente bij het Woord van God te bewaren en op grond van dat Woord te vermanen. In het werk van een herder zijn het weiden van de kudde en het waken over de kudde met elkaar verweven.
 6. *Naast de oudsten als herders van de gemeente staan de diakenen als dienaars van de gemeente.* De kern van hun ambt ligt in het woord ‘dienen’, en daarmee worden ze onderscheiden van de oudsten, die een leidend en opzicht houdend ambt hebben. Hoewel bij het woord ‘dienen’ in eerste instantie de betekenis van het helpen bij nood meeklinkt, is niet gezegd dat hun taak daarin opging.
 7. *De oudsten vormen vanaf het begin een college en dragen samen verantwoordelijkheid.* Het feit dat vanaf het begin de oudsten in de christelijke gemeenten samen een college of raad hebben gevormd wijst ons op het belang van het opzicht over de gemeente als een gezamenlijke taak en verantwoordelijkheid van alle oudsten.

3 HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN DE GEREFORMEERDE AMBTSSTRUCTUUR

3.1 Vroeg-christelijke kerk tot aan de Reformatie

3.1.1 Oudsten

In de eerste helft van de tweede eeuw lag de leiding van de gemeente in handen van de oudsten of opzieners. Zij waren door de gemeente gekozen, dienden voor hun leven en vormden samen een raad, het presbyterium. Uit verschillende geschriften uit de vroeg-christelijke tijd blijkt echter dat het al snel de gewoonte werd dat één uit de kring van de oudsten de leiding van het presbyterium, en daarmee ook een leidende positie in de gemeente ontving⁴⁵.

In de *Eerste brief van Clemens* (± 96) wordt zowel met de term opzieners als met de term oudsten gesproken, en er wordt geen scherpe scheidslijn tussen beide getrokken. Ook vinden we geen erkenning van één opziener of bisschop die de macht heeft over de kerk. De *brieven van Ignatius* (± 110) zijn de eerste christelijke documenten waarin de namen opzieners en oudsten op een manier gebruikt worden die hen duidelijk onderscheidt. De bisschop blijkt de leider te zijn van het presbyterium. Hij leidt de eredienst, oefent tucht en bedient de sacramenten. Ignatius vergelijkt de oudsten met de apostelen en vraagt gehoorzaamheid aan de bisschop als aan God Zelf (Mag. 6:1, Trall. 3:1, Smyrn. 8:1)⁴⁶. Uit de *brief van Polycarpus* (vóór 120) blijkt dat de bisschop ook hier de leiding heeft, maar hij kan niets doen zonder medewerking van de oudsten. In de *Herder van Hermas* (± 140) worden zowel oudsten als opzieners genoemd en er wordt geen melding gemaakt van één opziener met een bijzondere positie. De *Canones Apostolici* (140-180) tenslotte beschrijven een kerk met een complete organisatie. Naast een herder of opziener moet de gemeente tenminste twee oudsten kiezen die de herder moeten helpen bij de eredienst, de oefening van de tucht en het bezoeken van de gemeente. Ook moet elke gemeente minstens drie diakenen hebben en een dienst van vrouwen.

45 Voor uitgebreide informatie over de ontwikkeling van de ambten, zie de literatuur in de artikelen *Amt / Ämter / Amtsverständnis (V t/m VII)* in de *Theologische Realenzyklopedie, Band 2*, Berlin / New-York 1978.

46 “On the one hand, Ignatius pays the elders compliments and honours, and on the other gives them nothing to do. It is a reasonable conclusion that, while Ignatius’ interest is all in promoting the office of the bishop, the elders are too important to be ignored... it is for this reason, we may think, that he loses no opportunity to affirm the authority of the elders - to offset the fact that he is actually diminishing it!” (R.A. Campbell, *The Elders*, blz. 221, 222).

Uit deze gegevens blijkt dat aan het einde van de tweede eeuw aan de raad van oudsten de leiding van de gemeente was opgedragen, terwijl in veel kerken een voorganger was die de leiding van de eredienst had, de gemeente naar buiten vertegenwoordigde en zo een bijzondere en invloedrijke plaats bekleedde. Deze voorganger stond aanvankelijk onder toezicht van de gezamenlijke oudsten. Hij was als medeoudste een '*primus inter pares*'. In de praktijk echter werd deze opziener al meer dé opziener bij uitnemendheid.

Door zijn leiding bij de avondmaalsviering werd hij verantwoordelijk voor het beheer van de gaven en voor de bewaking van de heiligheid van het sacrament. Ook kreeg hij een groeiende macht over de boetedoening en wederopneming in de gemeente⁴⁷. Toen de kerk te maken kreeg met ketterijen, werden de bisschoppen het centrale oriëntatiepunt voor de eenheid en de waarheid van de kerk. Ze waren de bewaarders van de geschreven bijbelboeken en zo tegelijk verwijfsplaats voor de Schriftteksten en de betrouwbare uitleg ervan⁴⁸.

En zo kwam er binnen het oorspronkelijk ene ambt van oudste of opziener een splitsing, waarbij aan de opziener meer en meer de éénhoofdige leiding over de gemeente toeviel. Na Ignatius hebben Irenaeus (gest. 200), Tertullianus (gest. 220), en Cyprianus (gest. 258) het monarchisch bisschoppelijk bestuursstelsel in de kerk verder uitgewerkt. Volgens de *Syrische Didascalia* (tweede helft derde eeuw) moeten de oudsten worden geëerd als raadgevers van de bisschop, maar in zichzelf hebben ze geen waarde.

De vergroting van de macht van de bisschop maakte het noodzakelijk de bevoegdheden van de oudsten uit te breiden tot de bediening van de sacramenten. Daarmee kreeg hun ambt een priesterlijk karakter. De oudsten behoorden voortaan tot de clerus, de geestelijke stand die verheven was boven de gewone gemeenteleden. Ze waren echter priesters van de tweede rang. De bisschop bekleedde de hoogste priesterlijke waardigheid. Hij bezat het monopolie van de apostolische leerverkondiging en van de uitdeling van de genade. De hiërarchie van bisschoppen, oudsten en diakenen werd in de vierde eeuw nog verder uitgebreid met aarts priesters en aartsdiakenen. Ook in het bisschopsambt kwam een verdere gradatie. Hoewel er aanvankelijk bisschoppen waren in alle plaatsen met een christelijke gemeente, werden de plattelandsbisschoppen al snel aan de stadsbisschoppen onderworpen, die op hun beurt ondergeschikt werden gemaakt aan de metropolieten, die in de grotere centra hun bisschopszetel hadden. Daarboven kwamen in steden als Rome, Constantinopel

47 De gemeente zelf oefende oorspronkelijk onder leiding van de oudsten de sleutelmacht uit. Langzamerhand kreeg de bisschop echter zelfstandig, zonder medewerking van de gemeente, de macht om de zonden te vergeven.

48 Vooral de strijd met het gnosticisme en montanisme maakte het vaststellen van de canon van de kerkelijke belijdenis en van de autoriteit van het ambt nodig. De lijsten van de *successio apostolorum* werden opgespoord. De onafgebroken rij van bisschoppen werd waarborg van de zuiverheid van de overlevering tegenover alle sekten. Zie voor deze ontwikkeling o.a. H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht I*, blz. 121vv.

en Alexandrië de patriarchen te staan. Zo kreeg de kerk een hiërarchische organisatie onder een centraal bestuur⁴⁹.

Concluderend kunnen we zeggen dat al snel na de apostolische tijd het oudstenambt werd opgenomen in een hiërarchische structuur en werd geplaatst onder het episcopaat, dat als waarborg voor de apostoliciteit en eenheid van de kerk werd gezien. Daarmee werd het oudstenambt geclericaliseerd en gesacraliseerd: de oudste werd priester, plaatsvervanger van de bisschop als hogepriester⁵⁰. Hoewel hiertegen in de loop van de geschiedenis telkens stemmen opgegaan zijn (o.a. Aerius, Chrisostomus, Ambrosiaster en Hieronymus), is de ontwikkeling in de hiërarchische lijn er niet door afgeremd en zou het tot de Reformatie duren voordat het oudstenambt weer iets van zijn oorspronkelijke karakter terug kon krijgen.

3.1.2 Diakenen

In de eerste eeuwen was er sprake van een bloeiende diaconale praktijk in de christelijke kerk. De derde eeuw leverde vervolging voor de kerk op. Tegelijk was het een tijd van grote armoede. En juist toen heeft de kerk temidden van haar eigen moeiten een heel mooie diaconale praktijk laten zien. Er was hulp aan zieken en armen, weduwen en wezen. Men zorgde voor gevangenen en dwangarbeiders en liet ook niet-leden delen in de barmhartigheid. Deze prediking met de daad heeft grote indruk gemaakt. Naast de geloofsmoed is het vooral de liefde geweest die een uitbreiding van de kerk bewerkte temidden van de grote macht van het heidendom.

Hoewel een diaconale instelling werd gezien als taak van iedere christen, trad de bisschop op als coördinator van het werk, daarin bijgestaan door de diakenen. De bisschop beschikte over de rol waarop de namen stonden van de armen. De diakenen waren het die de gaven verdeelden. Daarbij was hun dienst niet slechts op lichamelijke nood gericht, ook de geestelijke aspecten werden in het oog gehouden. De diakenen leverden een bijdrage in het bestuur, maar ook in de oefening van de tucht. Zo konden ze in sommige gevallen boetvaardige zondaren weer toegang verlenen tot de gemeente en de avondmaalsviering.

49 Onder de metropolen trad vooral Rome op de voorgrond. Het primaat van Rome steunde vooral op het feit dat de Roomse bisschop was gezeten op de stoel van Petrus en daarmee de rechtmatige opvolger van Petrus was. Bisschop Leo I (440-518) gaf voor het eerst een afgeronde theorie van Rome's primaat. Vanaf Gregorius de Grote (590-604) erkende men in bijna heel het Westen de paus als plaatsvervanger van Christus.

50 A. Van Ginkel wijst er op dat door de clericalisering en sacralisering van het oudstenambt elk lekenelement uit de regering van de kerk was verdwenen. Het eerst ziet hij het democratisch element (dat vooral sterk was in de Paulinische gemeenten) verdwijnen, en daarna het oligarchisch element (dat nog duidelijk was in de pastorale brieven). Pas ten tijde van de Reformatie keren volgens hem de verloren elementen terug: het oligarchisch element in de raad van de oudsten en het democratisch element in de representatie van de gemeente door dezelfde oudsten (A. v. Ginkel, *De ouderling*, blz. 44).

Maar altijd verrichtten zij hun dienst in nauwe verbondenheid met die van de bisschop. Zo vormde zich geleidelijk een relatie waarbij de laatste de leiding bezat, terwijl de diakenen het werk uitvoerden.

Al in de eerste eeuw had Clemens van Rome onder verwijzing naar het Oude Testament een bepaalde rangorde tussen de ambten gezien. Binnen deze orde hadden de diakenen recht op een eigen waardering. Ook Ignatius zag een zekere rangorde waartoe de diakenen wel geteld moesten worden, maar toch niet op die hoogte als waarop de bisschoppen en hun raad van oudsten stonden. Cyprianus zag de diakenen als de dienaren van de bisschop.

Langzamerhand werd de bisschop als plaatsbekleder van God al meer de heer van de gemeente en de presbyters en diakenen de hogere dienaren van de bisschop⁵¹. Voor de diaken betekende het binnendringen van de hiërarchie in de kerk dat hij ten aanzien van de armenverzorging zijn zelfstandigheid kwijt raakte en allerlei ondergeschikte taken in de eredienst kreeg te verzorgen. Tegelijkertijd kwamen de liefdegaven van de gemeente in het teken te staan van de offertheorie, waardoor deze gaven een functie kregen in het meewerken aan de verlossing. Deze motieven hebben de grondslag gelegd voor een diepe deformatie van het diaconale ambt tot aan de zestiende eeuw.

Toen in de vierde eeuw de christelijke kerk officieel erkend werd, schonk Constantijn de Grote de kerk grote voorrechten en rijkdom. Tegelijkertijd was het in het rijk een tijd van armoede. Daarom werd door de keizer de kerk ingeschakeld als een welzijnsorganisatie, een uitvoerend orgaan van de staat. Deze inschakeling van de kerk in het overheidsbeleid betekende tegelijk de uitschakeling van de gemeente: de bisschop werd een machtig staatsambtenaar die een groot vermogen beheerde. Bovendien was de armenzorg niet langer een vrucht van het horen naar het Woord door de gemeente, maar een sociaal-politieke actie van de bisschop. De diakenen werden administrateurs en beheerders van de bezittingen van de gemeente. In plaats van een diaconale praktijk vanuit de gemeente kwam in deze tijd het monnikenwezen tot ontwikkeling. De kloosters werden centra van barmhartigheid. Echter ook in deze vorm vond de barmhartigheidsbeoefening niet plaats binnen en vanuit de gemeente.

51 In de *Apostolische overlevering* van Hippolytus (± 230) wordt de diaken inderdaad dienaar van de bisschop genoemd. De bisschop is verantwoordelijk voor de priesterlijke dienst en daarvoor beschikt hij over presbyters. Hij draagt ook het opzicht over het diaconaat van de kerk en oefent deze functie uit door middel van de diakenen. De bisschop vertegenwoordigt blijkbaar beide functies, maar verricht deze door verschillende ambtsdragers. Uit de *Constituties van de apostelen* (tweede helft van de vierde eeuw) blijkt dat de diaken er was om de last van de bisschop te vergemakkelijken. Met de diakonessen moest hij klaarstaan om erop uitgestuurd te worden om de broeders en zusters te dienen en om door middel van huisbezoeken de bisschop op de hoogte te stellen van de situatie. Ook in de eredienst was zijn functie gericht op hulp aan de bisschop. Zie W. van 't Spijker, *Historisch overzicht. Diakonie, diaconaat, diaken, diakones*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, blz. 75-77.

Ten aanzien van de Middeleeuwen is er in feite totaal niet te spreken van een diaconale ambtsdienst. Men probeerde de gemeente wel te doordringen van haar opdracht, maar van de inkomsten die er kwamen, verdween een groot deel in de zak van de geestelijkheid of ging op aan goederen van de kerk. Hoewel Karel de Grote bekend werd door zijn oproep om de diaconale praktijk niet te verwaarlozen bleef de grote massa op bedelarij aangewezen. Allerlei broederschappen wierpen zich op de bestrijding van nood en armoede. W. van 't Spijker laat zien dat in deze ontwikkeling hoe langer hoe meer *sacerdotium* en *ministerium* uit elkaar aan het groeien waren⁵². Men bracht geld bijeen om de dienst aan het altaar (het *sacerdotium*) te laten voortgaan. De dienst aan de armen (het *ministerium*) werd echter een zaak van de genootschappen die zich op het gebied van de sociale zorg inzetten. Wat in de vroege kerk bij elkaar hoorde, ontwikkelde zich in de Middeleeuwen tot losse en op zichzelf staande grootheden. Bij het opkomen van de steden bloeide de particuliere liefdadigheid op en werd de leiding van de armenzorg overgenomen door de stedelijke regeringen. Deze tendens zou zich in later tijd nog verder doorzetten, wat de oorzaak werd van veel moeilijkheden in het diaconale werk.

3.1.3 Kerkenraad

Het is moeilijk om precies na te gaan hoe de ontwikkeling is geweest die de raad van oudsten in de vroege kerkgeschiedenis heeft doorgemaakt. Rechtstreekse informatie daarover is in de literatuur heel weinig te vinden. Voor het grootste deel zullen we die ontwikkeling moeten afleiden uit wat we weten over hoe het met de ambten van presbyter, episcopus en diaken is gegaan. En daarbij wordt één ding in ieder geval duidelijk. Namelijk dat de grootste verandering ten opzichte van het Nieuwe Testament voor de raad van oudsten te maken heeft met het binnendringen van hiërarchie in de kerk en de opkomst van het monarchisch episcopaat. Uit het oorspronkelijk éne ambtelijke college van oudsten of opzieners dat gezamenlijk de leiding had over de gemeente, ontwikkelde zich het ambt van episcopus zo, dat aan hem meer en meer de éénhoofdige leiding over de gemeente toeviel.

Aan de ene kant betekende deze ontwikkeling voor de raad van oudsten een versterking van haar positie ten opzichte van de gemeente. Werd in de derde een besluit van de raad van oudsten nog voorgelegd aan de gemeente, bij wie in zekere zin de eindbeslissing lag, al meer werd het besluit van de presbyterraad beslissend en beperkte de medewerking van de gemeente zich tot de keuze van de bisschop. Het presbyterium kreeg de regering exclusief in handen en de geestelijkheid kwam boven de gemeente te staan.

52 W. van 't Spijker, *Historisch overzicht. Diaconie, diaconaat, diaken, diakones* in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, blz. 81,82.

Tegelijkertijd hield deze ontwikkeling voor de raad van oudsten natuurlijk vooral ook een verzwakking van haar positie in. Terwijl de bisschop aanvankelijk nog onder toezicht stond van zijn mede-oudsten (waarvan hij tenslotte slechts *primus inter pares* was) is het bij Cyprianus al slechts een schijnbare collegialiteit wanneer hij de ouderlingen aanspreekt als zijn mede-presbyters. In werkelijkheid is wat het presbyterium besluit uiteindelijk slechts een welgemeende broederlijke raadgeving geworden, waaraan de bisschop niet gebonden is.

Deze uitschakeling van de raad van oudsten is ook zichtbaar op boven-plaatselijk niveau, namelijk in hun aanwezigheid en inbreng op de synoden die vanaf de tweede eeuw gehouden werden. De leer dat de kerk rust op de bisschoppen en dat elke handeling van de kerk door de leidslieden van de kerk wordt verricht had tot gevolg dat de bisschoppen als zodanig leden der synode waren. Van buiten bleef de synode er hetzelfde uitzien. Met de bisschoppen waren ook de presbyters en diakenen en soms ook de gemeente tegenwoordig. De bisschop nam echter al meer een vooraanstaande en beslissende plaats in en hoewel de ontwikkeling in veel kerken langzaam ging, werd uiteindelijk door het concilie van Nicea (325) uitgesproken dat alleen de bisschoppen de handelende leden der synode zouden zijn. Hiermee was de synode een bisschopssynode geworden. Was de medewerking van de presbyters, diakenen en van het volk in het midden van de derde eeuw in de meeste gevallen al slechts een vorm geworden, in de loop van de vierde eeuw was de gemeente bijna nergens meer tegenwoordig op een synode. In de loop van de vijfde eeuw was de ontwikkeling voltooid: alleen de stem van de bisschoppen besliste. Groot is de afstand tussen deze van hun bevoegdheden beroofde presbyters en de raad van oudsten uit het Nieuwe Testament, met haar gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het weiden van de gemeente met het Woord van God.

Als gevolg van de positie die de kerk sinds Constantijn de Grote had gekregen steeg de kerk vanaf de vierde eeuw in rijkdom en macht. Deze verheffing kwam vooral ten goede van de bisschoppelijke monarchie. Het presbyterium, dat was samengesteld uit presbyters en diakenen, vormde de raad van de bisschop. De presbyters waren priesters die de sacramenten mochten bedienen en met de bisschop samenkwamen in de rechtszittingen. De diakenen stonden de bisschop onmiddellijk terzijde. H. Bouwman zegt over deze situatie dat de bisschop zetelde als een vorst op zijn troon, omgeven door een brede schare van beampten die als een lijfwacht hem omringde en zijn wil volbracht⁵³. De presbyters als beampten rondom de bisschop - hier is van het presbyterium uit bijbelse tijden niets meer over. En ook hier geldt dat het tot de Reformatie zou duren voordat er enigszins een omkeer in deze situatie kon komen.

53 H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht I*, blz. 158.

3.2 Hervorming van de ambten en de kerkinrichting tijdens de Reformatie

3.2.1 Oudsten

M. Luther (1483-1546) verwierp radicaal alle menselijke *potestates* die de roomse ambtsleer had ingebouwd tussen Christus en de gemeente. Het was Luthers overtuiging dat ieder die gedoopt is zichzelf priester mag weten voor God (1 Petrus 2). Hierdoor veranderde het karakter van de ambtelijke bevoegdheid wezenlijk: de *potestas* óver de gelovigen werd tot een *ministerium* ónder het te prediken evangelie. Het ambt is niet meer en niet minder dan dienst aan het Woord⁵⁴. Niet de verkondiger, maar het evangelie van de rechtvaardiging door het geloof moet centraal staan. Toch betekende dit volgens Luther niet dat de kerk wel zonder kerkelijk ambt kan. Het evangelie komt immers niet uit de mens op, maar het moet hem worden aangezegd. Deze twee kanten van Luthers ambtsvisie hebben in de geschiedenis heel wat discussie opgeleverd. Vooral de verhouding tussen het priesterschap van alle gelovigen en het bijzonder kerkelijk ambt was daarbij in geding. We kunnen met E.A.J.G. van der Borght zeggen dat we om recht te doen aan Luthers ambts-theologie beide aspecten vast moeten houden als verbonden met het evangelie van de rechtvaardiging door het geloof⁵⁵. Luthers inzichten hadden verreikende implicaties voor de inrichting van de kerk. Het is echter de vraag of Luther zelf altijd bereid was die consequenties in de praktijk van het leven van de kerk door te trekken. Het ambt waarop het voor Luther vooral aankwam, was dat van de prediking. De gedachte dat er een ouderlingenambt zou kunnen bestaan naast het ambt der verkondiging vond Luther niet verwerpelijk, maar hij deed zelf geen moeite om het in te voeren.

De opvattingen van H. Zwingli (1481-1531) over de structuur van de kerk worden gekenmerkt door een grote betrokkenheid op elkaar van kerk en staat. Van betekenis werd de instelling van een kerkelijk tribunaal voor huwelijkszaken, het '*Zürcher Ehegericht*', een reformatorische rechtbank voor een opzicht over de zeden. Overheid en kerk werkten hierin samen zonder dat dit als een bezwaar werd gevoeld. Het uiteindelijke resultaat was echter wel dat de *Eherichter* van het begin af overheidsfunctionarissen waren. Iets meer van de latere ouderling hadden de vertegenwoordigers van de gemeente in de tuchtcolleges die

54 C. Trimp ziet het in deze lijn liggen dat Luther niet zozeer aandacht voor de persoon van de ambtsdrager of zijn *potestas* vroeg. Alle accent valt op het door God ingestelde *ministerium* (C. Trimp, *Ministerium*, blz. 83). Ook E.A.J.G. van der Borght concludeert dat Luther als fundamentele taak van de ambtsdrager zag de dienst aan het Woord, omdat slechts zo het geloof kan worden opgewekt: "*Het ambt wordt ministerium verbi, of, zoals Luther het vanuit zijn tegenstelling Wet-Evangelie het liefst zegt, ministerium evangelii*" (E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht*, blz. 86).

55 E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht*, blz. 91.

het opzicht hielden op het platteland van Zürich en die werden aangeduid met de titel 'älteren im namen der kilchen'. Van een echt kerkelijk ouderlingenambt is hier echter nog geen sprake. Volgens E.A.J.G. van der Borght kende Zwingli uiteindelijk slechts één basistype ambtsdrager: de bisschop-profeet. Deze was verantwoordelijk voor een heel pakket aan liturgische, pastorale en diaconale taken, maar centraal stond de actuele, lerende verkondiging van de Schrift vanuit de grondtalen⁵⁶.

M. Bucer (1491-1551) was in navolging van Luther overtuigd van de genoegzaamheid en volmaaktheid van het ene offer van Christus. Geen kerkelijke functionaris kan ooit iets toevoegen aan hetgeen de christen van Christus ontvangt. Bij Bucer kreeg echter de inwoning van Christus in de gemeente door de Heilige Geest meer nadruk. Alle gelovigen zijn daardoor 'geestelijken' en bestaat er geen ambtelijke macht die niet aan de gelovigen zou toekomen. Voor Bucer vormden de ambtelijke diensten geen tegenstelling tot de charismatische uitrusting van de gemeente, want ook de ambten zijn geschenken van Christus. Er is een priesterschap van alle gelovigen én een dienst van het Woord. Beide vinden hun oorsprong in de aanwezigheid van Christus door de Geest in de gemeente. Daarom kan het *ministerium* niet in mindering komen op het priesterschap van de gelovigen en wordt het evenmin daardoor overbodig gemaakt⁵⁷.

Bucer heeft veel nagedacht over de uitwaaiering van het ene *ministerium* in meerdere werksoorten. Aan de hand van Romeinen 12, 1 Korinthe 12, Efeze 4, 1 Timotheüs 1-5, 2 Timotheüs 1 en Titus 1 gaf Bucer in *De vi et usu* een uiteenzetting over de vraag welke en hoeveel diensten er zijn. Hij maakte daarbij onderscheid tussen tijdelijke en blijvende ambten. Als blijvende ambten noemde Bucer in het algemeen de opzieners, de ouderlingen en de diakenen. Voor Bucer waren echter episcopaat en presbyteraat principieel gelijk, daarom kon hij tevens schrijven: "*De ambten der kerk zijn van tweeërlei soort, naar de instelling van de Heilige Geest. Het ene omvat de verzorging van Woord, sacramenten en tucht van Christus, hetwelk eigenlijk toekomt aan de opzieners en ouderlingen. Het andere de verzorging der armen, die toevertrouwd is aan hen die men diakenen noemt*"⁵⁸. Het verschil tussen de leer- en regeerouderlingen bestaat vooral in het feit dat de eersten de taak hebben het evangelie in het openbaar te verkondigen. Zij treden meer naar buiten als expo-

56 E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht*, blz. 106.

57 Van betekenis werd het onderscheid dat de relatie tussen ambt en gemeente doorzichtig wil maken: aan de laatste is de *potestas* toevertrouwd, de *auctoritas* daarentegen valt aan de ambtsdragers toe.

58 M. Bucer, *De ordinatione legitima*, geciteerd bij W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 363. Opmerkelijk is dat Bucer het episcopaat en het diaconaat als een *ordo* van het presbyteraat karakteriseert. Hij spreekt over drie ordines van presbyters, nl. een *ordo episcoporum*, een *ordo presbyterorum* en een "*ordo van die presbyters die de eersten tot hulp waren en bij ons diakenen of helpers genoemd worden*". Van 't Spijker ziet hierin een aanwijzing dat Bucer het presbyteraat beschouwde als het fundamentele kerkelijke ambt, waaromheen de andere diensten gegroepeerd zijn (W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 363).

menten van de eenheid der gemeente⁵⁹. De regeerouderlingen hebben hun taak vooral in de meer individueel gerichte zielzorg. Zo oefenen ze samen met de dienaar des Woords de tucht van Christus uit. Publieke prediking en individuele bearbeiding van de gemeente gingen bij Bucer samen: "*Bucers weg is die van het midden, n.l. van het Woord der vergeving, dat met volmacht klinkt vanaf de kansel, maar met niet geringere volmacht in de huizen. Het Woord dat allen aanspreekt, maar niet minder een ieder naar zijn eigen omstandigheden en dat zich zo legitimeert als het gezaghebbende Woord voor heel het leven*"⁶⁰. Wat betreft de functies van de ambten onderscheidde Bucer de *dispensatio doctrinae* (al het werk dat geschiedt in relatie met de Woordbediening), de *dispensatio sacramentorum* (de sacramentsbediening) en de *administratio disciplinae* (de uitoefening van de kerkelijke tucht). Deze drie functies zag Bucer als taak van alle presbyters, zowel de opzieners als de ouderlingen⁶¹.

Ook J. Calvijn (1509-1564) volgde Luther in zijn verwerping van een hiërarchisch priesterschap in de kerk. God heeft de dienst van het Woord ingesteld en wil men volgens Calvijn episcopus of presbyter heten, dan zal men moeten preken. Daarom is ook alle ambtelijke *potestas* niet in de ambtsdragers gelegen, maar slechts in dat Woord te vinden. Calvijn bracht het priesterschap van alle gelovigen op ingetogener wijze dan Luther ter sprake, vanwege de dopersen die aan dit begrip een anti-ambtelijke spits wilden geven. Calvijns ambtelijke ervaringen, zijn contacten met Bucer en voortgaande bestudering van de Schrift noodzaakten hem om steeds sterker accent leggen op de noodzaak van de ambtelijke bediening van Woord, sacramenten én tucht.

In de kerkorde die Calvijn na zijn terugkeer uit Straatsburg maakte, schreef hij dat de Heer voor de regering van zijn kerk vier ambten heeft ingesteld: "*les pasteurs, puis les docteurs, après les anciens, quartement les diacres*"⁶². Dit zijn dezelfde vier als we ook bij Bucer aantreffen. Echter, bij Bucer zijn de vier ambten eigenlijk vier vormen van één en hetzelfde ambt; bij Calvijn zijn het vier verschillende ambten geworden⁶³. Het meest uitgebreid beschreef Calvijn de dienst van de herders. Het lijkt erop dat dat voor hem de belangrijkste dienst was. De herder is dé dienaar bij uitstek. Hij kan de functie van de andere

59 De episcopus is de *primus inter pares*, die de anderen voorgaat in ijver en toewijding, maar in geen enkel opzicht boven de anderen staat. De ware bisschop is degene die de overige presbyters voorgaat in de zorg voor de gemeente, die aan allen is opgedragen. Maar hij is in de uitvoering van zijn ambt gebonden aan het presbyterium. Zonder de raad van de overige presbyters mag hij geen beslissingen nemen.

60 W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 401,402.

61 W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 410-424.

62 J. Calvijn, *Les Ordonnances Ecclésiastiques de l'église de Genève*, aangehaald bij A. van Ginkel, *De ouderling*, blz. 118.

63 Net als Bucer wilde ook Calvijn volgens Ganozcy geen star systeem van vier diensten inrichten die volledig onafhankelijk van elkaar zijn en waarvan het getal onomstotelijk op vier vastgelegd zou zijn. Ook hij erkende in de grond van de zaak één oorspronkelijke dienstopdracht die onder vier gestalten praktisch te verrichten is, volgens de gaven van de Geest en de nood der tijd. A. Ganozcy, *Ecclesia ministrans*, blz. 247,248.

dienaren overnemen, maar deze kunnen niet de functie van de herder uitoefenen. De herder heeft in zijn gemeente een functie die te vergelijken is met die van de apostelen en later de bisschoppen in de oude kerk. Zijn werkterrein is de prediking, de bediening van de sacramenten en de handhaving van de tucht⁶⁴. De dienst van de leraars noemde Calvijn voor het eerst in de Institutie van 1543. Doordat de leraar niet de last van de zielzorg op zijn schouder heeft, kan hij zijn totale tijd aan de studie van de Schrift, de theologie en het onderwijs wijden⁶⁵. Over de dienst van de oudsten sprak Calvijn voor het eerst in 1537, maar pas na zijn verblijf in Straatsburg kreeg hij echt oog voor de rol van de presbyters. In zijn commentaar op Romeinen (1540) bracht Calvijn de gedachte van een disciplinair presbyteraat in samenhang met Rom. 12:8. Hij spreekt dan over mensen die voor de kerkregering afgezonderd waren, oudsten die de anderen leidden en die tucht oefenden. Calvijn noemt hen *presbyteri*, maar ook de herders heten wel *presbyteri*. Om dit verduidelijken benadrukt hij dat Paulus van tweeërlei oudsten spreekt: zij die in het Woord arbeiden, en anderen die aangesteld zijn voor het opzicht⁶⁶. Alles overziend ziet A. Ganozcy als belangrijkste gedachte van Calvijns ambtstheologie er één ding uit springen: "*und dies ist zweifellos der Vorrang des Dienstes in der Verkündigung und an den Sakramenten. Die Hirten nehmen bei der Auferbeugung des Leibes Christi durch den Geist die wichtigsten Aufgaben wahr; sie sind die Nachfolger der Apostel. Alle anderen Diensten in der Kirche sind dem ihrigen mehr oder weniger untergeordnet, erhalten durch ihn erst ihren Rang*"⁶⁷. Ook Van der Borght komt tot deze conclusie. Hij zegt dat de bekommernis om de christocratie binnen de kerk ertoe leidt dat Calvijn nieuwe afzonderlijke ambten introduceert naast het ambt van dienaar des Woords (het ambt van doctor in de theologie en het ambt van ouderling), maar: "*toch groeien deze twee ambten niet uit boven het niveau van hulpambten bij het herdersambt van de dienaar van het Woord*". Hij wijst in dit verband op de beperkte exegetische en kerkhistorische onderbouwing van met name het ouderlingenambt⁶⁸. Desondanks heeft

64 Samenvattend komt A. Ganozcy tot deze conclusie: "*So gesehen ist der Hirte zweifellos der Diener schlechthin - einer, der nicht 'besitzt', in dem sich aber die 'Fülle des Dienstes' entfaltet (mit 'Fülle' sind alle Funktionen des Amtes gemeint)*" (A. Ganozcy, *Ecclesia ministrans*, blz. 309, 310).

65 "*Spricht man den Pastoren die 'Fülle des Dienstes' zu, dann kann man sagen, die Lehrer haben einen begrenzten Anteil an dieser Fülle. Wem der Hirtendienst übertragen ist, der ist Pastor und Lehrer zugleich; der Lehrer aber ist nur Lehrer*" (A. Ganozcy, *Ecclesia ministrans*, blz. 315).

66 Als herders en oudsten twee verschillende diensten zijn, hoe kunnen de herders dan ook de tucht bedienen, een functie die in het bijzonder aan de oudsten toebehoort? Op deze vraag kunnen we volgens Ganozcy op dezelfde manier antwoorden als bij de verhouding van herders en leraars: "*Die Hirten haben die Fülle des Dienstes, die Ältesten nur einen Teil davon, der seine eigenen, genau bestimmten Grenzen hat. Die Hirten können also die Fragen der Disziplin wahrnehmen; die Ältesten dürfen aber nicht predigen oder die Sakramente spenden*" (A. Ganozcy, *Ecclesia ministrans*, blz. 322).

67 A. Ganozcy, *Ecclesia ministrans*, blz. 329.

68 E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht*, blz. 182. De 'beperkte exegetische onderbouwing' brengt Van Ginkel tot de stelling dat het ouderlingenambt in Genève tot stand is gekomen vanuit de behoefte om de gemeente in het opzicht te betrekken. Overigens vindt hij het alleen maar te prijzen dat Calvijns ouderling mede bepaald is door de situatie waarin hij werd gecreëerd, omdat kerkrecht altijd situationeel bepaald moet zijn: "*Uiteindelijk gaat het veel meer om het werk, dat*

Calvijn met zijn duidelijke onderscheiding van de vier ambten een laatste stap gezet in het ontwikkelingsproces van het ouderlingenambt en heeft hij dit ambt in de praktijk laten functioneren.

3.2.2 Diakenen

De reformatoren zagen in dat de diaken weer terug moest naar zijn eigenlijke taak: het verzorgen van de armen. Luthers ontdekking van de rechtvaardiging door het geloof alleen leidde hem tot de bekende stelling dat een christen door het geloof vrij staat ten opzichte van iedereen en niemands onderdaan is, maar tegelijk door de liefde aan ieder gebonden is en ieders knecht. Een sterkere motivatie voor een liefdevolle diaconie vanuit de gemeente is nauwelijks denkbaar. In aansluiting aan het Nieuwe Testament wilde Luther het diaconaat dan ook opnieuw ordenen. Er bleek echter een grote hindernis te verrijzen die de reformatie van het diaconaat in de weg stond: de kerk slaagde er niet in zich zelfstandig te maken ten opzichte van de overheid, waardoor het diaconaat niet tot volledige ontwikkeling kon komen. In de Lutherse landen werd de praktijk dat de overheid een armenkas beheerde die mede door de collecten van de kerk werd gevuld. De gemeente functioneerde echter niet als gemeente in de armenverzorging. Het diaconaat werd een overheidsaangelegenheid, met alle gevaren van dien⁶⁹.

De gereformeerde reformatie onderscheidde zich van de Lutherse door een zwaarder accent op de belijdenis van de Heilige Geest. Daardoor kwam het tot een wat andere visie op de gemeente en haar karakter als gemeenschap der heiligen. Vrij algemeen was men van oordeel dat de gemeente een eigen roeping had, los van de overheid, niet alleen in het verzorgen van de geestelijke nood, maar ook in het helpen in lichamelijke noden. Bucers gedachten over het diaconaat van de kerk hingen onmiddellijk samen met dit kerkbegrip. De kerk is voor hem een actieve gemeenschap waarin iedereen een lid van Christus en een werktuig van de Heilige Geest is. Ieder heeft een taak in deze gemeenschap en dan niet alleen in geestelijke zaken. Ook wanneer het om andere nood gaat zijn christenen op elkaar aangewezen. Bucer zag in de zielzorg en het diaconaat twee functies die altijd en

gedaan moet worden, dan om een preciese afbakening van de ambten" (A. van Ginkel, *De ouderling*, blz. 148,149). Ook C. Trimp erkent dat Calvijn moeite had met de exegetische fundering van het ambt der oudsten. Toch is hij overtuigd dat Calvijn drie wezenlijke kernen van de schriftuurlijke ambtsdienst heeft aangewezen: prediking, *disciplina* en diaconaat. "*Hij heeft ons geen biblicistische kerkorde, maar een schriftuurlijke inrichting van de kerkregering nagelaten. De exegetische fundering daarvan kan ongetwijfeld versterkt worden, maar de inrichting zelf zal o.i. niet wezenlijk aan te tasten zijn*". (C. Trimp, *Ministerium*, blz. 102).

69 "*De invloed van de overheid op de regering van de kerk zoog het diaconaat mee achter de kiel van de secularisatie. Eerder dan in de gereformeerde territoriën vervlakte het in de Lutherse gebieden tot sociale hulp zonder meer*" (W. van 't Spijker, *Historisch overzicht. Diaconie, diaconaat, diaken, diakones* in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, blz. 84).

overall vereist zijn. Bucer wilde daarom dat het diaconaat na een jarenlange deformatie weer werd opgericht, zodat ieder op een zodanige manier werd geholpen dat hij in staat was een nuttige plaats in te nemen in het lichaam van Christus. Bucer kon zijn idealen niet allemaal in Straatsburg verwezenlijken, maar in zijn Engelse geschriften zette hij zijn gedachten nog eens op papier. In aansluiting aan de vroeg-christelijke traditie vroeg hij aandacht voor een zelfstandig diaconaat, dat in nauwe aansluiting aan de zielzorg de verzorging van de armen zou behartigen. De diakenen moesten hun roeping vervullen onder verantwoordelijkheid van het presbyterium. Bucer had hierbij de gelijkheid van de dienaren op het oog. Tegelijk gaf zijn praktische zin voor hem de plaats aan, waar de diakenen stonden: "*Om aan deze diakenen bij de kudde van Christus een hoger aanzien te verlenen en een duidelijker gezag, heeft de vroege kerk hen een waardigheid geschonken onmiddellijk na de ouderlingen en hen ook betrokken bij de bediening van de leer en de sacramenten*". In aansluiting hieraan gaf Bucer de diakenen de aanduiding: presbyters van de derde soort, naast de opzieners en de ouderlingen⁷⁰. Bucer schreef op een praktische en pastorale manier over het diaconale ambt. Het grote beginsel was voor hem dat mensen het nodige werd verschaft opdat zij voor de Here konden leven⁷¹.

J. à Lasco (1499-1561) heeft veel van de idealen van Bucer weten te realiseren, met name in de Nederlandse vluchtelingengemeente in Londen, waar hij van 1550 tot 1553 verbleef. Uit de *Christlicke Ordinancien der Nederlantscher Ghemeinten te Londen* (1554) blijkt dat de gemeente beschikte over twee afzonderlijke 'ordes van dienaren', die van de ouderlingen en die van de diakenen. Het diaconaat wordt geschetst als een apostolische en goddelijke ordening, zonder welke de noodzakelijke zorg voor de armen in de gemeente niet kan worden onderhouden. Zorgvuldig wordt aangegeven dat het de taak van de diakenen niet is om de gemeente te regeren, maar om de gaven te ontvangen en uit te delen. Om het ambt van de diakenen te eren bij de gemeente "*so werden sy dickmaels vanden Ouderlingen, in sware saken der Ghemeinten, in harer vergaderinghe toeghelaten: op dat ooc also de sware handelinghen der Ghemeinten te rypelicker, stichtelicker ende eendrachtelicker toegaen mochten*"⁷².

70 M. Bucer, *De regno Christi*, aangehaald bij W. van 't Spijker, *Historisch overzicht. Diaconie, diaconaat, diaken, diakones* in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, blz. 86. Over het diaconale ambt in nauwe relatie met de andere ambten zegt Bucer in zijn commentaar op de brief aan Efeze dat de diakenen ook "*zijn ingesteld om de opzieners in hun ambt te helpen en de tucht in te richten, te bewaren en te versterken. Vandaar, dat zij terecht met de opzieners en ouderlingen begrepen worden onder de naam van herders en leraars*" (aangehaald bij W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 404).

71 De diaconie functioneert vanuit het koninkrijk van Christus. "*Het leerambt richt de blik op dat rijk. Het regeerambt zet onder de tucht van dat rijk. Het ambt der barmhartigheid maakt realisatie van dat rijk zelfs door de armsten mogelijk. Zij verschaft immers de middelen om voor de Here te leven*" (W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, blz. 410.)

72 Aangehaald bij W. van 't Spijker, *Historisch overzicht. Diaconie, diaconaat, diaken, diakones* in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus*, blz. 90.

Ook Calvijn heeft zich in navolging van Bucer met overtuiging ingezet voor de dienst van de diakenen. Hij zag in de Schrift twee soorten diakenen: beheerders of uitdelers van aalmoezen en ziekenverzorgers, die in het Nieuwe Testament vaak weduwen waren. Bij Rom.12:8 zegt hij: "*Wanneer wij dit aannemen, zullen er twee soorten van diakenen zijn: van welke de ene soort de kerk dient in het besturen van de zaken der armen, en de andere in het verzorgen der armen zelf. En ofschoon het woord diakonia een ruimer betekenis heeft, noemt de Schrift toch in het bijzonder hen diakenen die de kerk gesteld heeft over het uitdelen der aalmoezen en het zorgdragen voor de armen, en die ze als het ware tot beheerders van de openbare armenkas heeft aangesteld*"⁷³. Calvijn heeft geprobeerd om de stedelijke ordening voor de armen- en ziekenzorg om te vormen tot een kerkelijk-diaconale aangelegenheid. Toch is het hem niet geheel gelukt om een vrije werkzaamheid van de diakenen te veroveren op de burgerlijke overheid. Wat Calvijn in Genève niet lukte, kwam wel tot stand in de vervolgde Franse kerken, die zich zelfstandig konden organiseren. In de Franse Confessie van 1559 wordt het diaconaat omschreven in taal die aan Calvijn doet denken. Een weerklank daarvan vinden wij in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waar in art. 30 staat dat de armen en zij die in moeite verkeren geholpen en getroost moeten worden naarmate zij het nodig hebben. De diakenen moeten zich om meer dan alleen geldgebrek bekommeren. Het gaat om helpen én troosten, dat is met goede woorden versterken en bemoedigen.

3.2.3 Kerkenraad

Net als het ambt van ouderling is ook de instelling van een presbyterium een zaak geweest van de gereformeerde reformatie. J. Oecolampadius voerde in 1530 een krachtig pleit voor de invoering van een zelfstandige kerkelijke tucht. De tucht moest niet een zaak van de predikanten alleen zijn, maar worden opgedragen aan een presbyterium waarin het lekenement vertegenwoordigd zou zijn. De instelling van dit presbyterium was van grote betekenis en had een voorbeeldfunctie in de Zwitserse en Zuid-Duitse vernieuwingsbeweging. Bucer en Calvijn namen het model over, hoewel beiden hun ideaal niet geheel konden verwezenlijken.

Bucer noemde het presbyterium vooral in relatie met de tucht over de ambtsdragers. Hij was geschokt over het verval in de roomse kerk, vooral bij de ambtsdragers, en was erop bedacht dit zo mogelijk aan protestantse zijde te voorkomen. Een eerste vereiste om de kerkelijke diensten tot heil van de gemeente te bedienen zag Bucer in een strenge ont-

73 J. Calvijn, *Institutie IV*, 3,9. Opmerkelijk is dat Calvijn dit onderscheid aangrijpt om een mogelijkheid te hebben voor een verwijzing naar de nieuwtestamentische en vroeg-kerkelijke weduwen.

houding van alle vleselijke en wereldse genoegens, zodat de dienaren van de gemeente voorbeelden zouden zijn voor het hele volk van God. In de tweede plaats dienden de ambtsdragers zich te onthouden van alle bezigheden waardoor zij verhinderd zouden worden om zich geheel toe te wijden aan de uitoefening van hun ambt. Het derde deel van de geestelijke *disciplina* zag hij in de bereidheid tot het betonen van gehoorzaamheid aan de bisschop en aan het presbyterium. Deze gehoorzaamheid werd volgens Bucer in de oude kerk in praktijk gebracht en diende om met een bijzondere zorg de geestelijken in het oog te houden en te regeren. Onder de presbyters was de episcopus vergelijkbaar met de consul onder de senatoren van de republiek. Hij had de eerste zorg voor zowel de gehele gemeente, alsook voor de gehele geestelijke orde. Deze plaats van de episcopus doet volgens Bucer echter aan de zelfstandigheid van het presbyterium niets af. Hij moet zich conformeren aan de instellingen en besluiten van het ouderlingen-college, dat het toezicht op de dienaren oefent.

Ook Calvijn achtte het nodig het oude gebruik dat in elke kerk een raad van godvruchtige, uitnemende en heilige mannen was te herstellen (*Institutie IV*, 3,8). Hij zag als belangrijk principe in de Schrift dat het regeerambt in de gemeente niet uitgeoefend wordt door één enkel persoon, maar door meerdere personen die samen een raad vormen. De leiding van de eerste gemeenten was volgens hem in handen van een presbytercollege waarvan aan het hoofd een presbyter-episcop stond. Dat college was verantwoordelijk voor de prediking, sacramenten en de tucht. In Genève bestonden twee colleges: de *compagnie des Pasteurs* en de *compagnie des Anciens*. Het college van oudsten was er allereerst voor het opzicht over leer en leven van leden van de gemeente. Het opzicht over de predikanten wilde Calvijn, anders dan Bucer, niet aan de ouderlingen toevertrouwen, maar aan de predikanten zelf. De predikanten hadden door hun eigen college een zekere vrijheid om samen bezig te zijn, bijvoorbeeld in het maken van voordrachten voor de verkiezing van ambtsdragers. Een voordeel van deze regeling was wel dat in het college van oudsten het opzicht over de leden van de gemeente volkomen onafhankelijk van de magistraat kon functioneren. Bovendien werd het *consistoire* een orgaan van overleg tussen de twee ambten van dienaar des Woords en ouderling. Deze vorm kon elders zo worden overgenomen en in plaatsen waar de kerk niet zo afhankelijk was van de overheid als in Genève werd dit vervolgens het orgaan dat de gehele regering van de kerk op zich ging nemen.

W. van 't Spijker wijst erop dat het door de instelling van het presbyterium mogelijk werd om aan de gemeente een eigen structuur te geven. Theologisch was deze volgens hem gegeven met de diepste motieven van de gereformeerde ecclesiologie (namelijk dat Christus het zo goed gedacht heeft dat de gelovigen elkaar nodig hebben om het heil te ontvangen). Maar tegelijk bewees deze theologische these haar houdbaarheid in de praktijk. De presbyteriale kerkelijke organisatie bleek het levensbehoud van de gereformeerde kerken in tijden

van vervolging. In Frankrijk en Nederland bewezen de kerkenraden juist toen hun waarde en kracht. Toen de strijd voorbij was wilde men deze structuur dan ook niet inruilen voor een andere die de kerk van haar zelfstandigheid zou beroven⁷⁴.

3.3 Uitbouw van de ambtsstructuur in de Nederlandse gereformeerde kerken

3.3.1 Oudsten

Gedurende de jaren 1560 tot 1619 hebben de Nederlandse gereformeerden (eerst vaak als vluchtelingen in het buitenland) gewerkt aan de ordening van hun kerk. Naast de acta en besluiten van de synoden en vergaderingen uit deze tijd geven ook geschriften als de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561), de Heidelbergse Catechismus (1563) en het oude bevestigingsformulier voor ambtsdragers informatie over de gereformeerde visie op de ambten en hun functioneren. Duidelijk is dat het ouderlingenambt als één van de meest typerende kenmerken van de gereformeerde kerken wordt gezien⁷⁵.

Wat betreft de ambten sprak het convent van Wezel (1568) in navolging van Calvijn van de vier ambten van dienaren, leraren (doctoren), ouderlingen en diakenen. Daarentegen was in de Nederlandse Geloofsbelijdenis vastgelegd dat er in de kerk drie ambten zijn, namelijk die van predikanten, ouderlingen en diakenen. Dat de gereformeerde kerk het doctorenambt aanvankelijk als een kerkelijk ambt zag, was zoals gezegd in navolging van Calvijn. Deze verdedigde het doctorenambt als een kerkelijk ambt op grond van Ef. 4:11, waarbij hij een onderscheid maakte tussen de herders en de leraars. Deze verklaring van Ef. 4:11 vond echter bij latere exegeten geen steun meer, omdat de woorden 'herders en leraars' betrekking hebben op hetzelfde ambt. Zo kwam men ertoe om drie ambten te erkennen als ingesteld door Christus: het ambt van de herders en leraars (belast met prediking en onderwijs), van de opzieners (belast met het regeerambt) en van de diakenen (aan wie de zorg voor de armen was opgedragen).

De ambtelijke taak van de dienaar des Woords omvat naar gereformeerde opvatting in het algemeen de geestelijke verzorging en leiding van de gemeente. Art. 16 van de Dordtse Kerkorde spreekt van drie terreinen waarin de werkzaamheden van de predikant

74 Prof. W. van 't Spijker, *Het presbyteriale-synodale stelsel* in: W. van 't Spijker, W. Balke, K. Exalto, L. van Driel (red.), *De Kerk*, blz. 322.

75 De vraag of de kerkorde presbyteriaal moest zijn is in deze periode nauwelijks een punt van discussie geweest onder de Nederlandse gereformeerden. Men was het er kennelijk vrijwel algemeen over eens dat het ambt van ouderling er moest zijn voor het welzijn van de kerk. Er was echter in eerste instantie vooral dringend behoefte aan een bovenplaatselijk verband, zodat veel aandacht naar dit punt uitging.

kunnen worden samengevat: a. de dienst van het Woord, b. de dienst van de sacramenten, c. de regering van de kerk. Deze onderscheiding maakte reeds het convent van Wezel. De bediening van het Woord is de eerste en hoogste taak van de predikant. Tegelijk is de predikant ook ouderling om met de mede-ouderlingen de kerkelijke discipline te oefenen. De dienaar des Woords bezit dus tweeërlei kwaliteit. Hij is leraar van de gemeente, maar ook ouderling⁷⁶. Alles wat behoort tot het ouderlingenwerk behoort ook tot de taak van de predikant, maar niet alles wat de predikanten is opgedragen behoort tot de roeping van de ouderlingen. De ouderlingen worden in verhouding met de predikanten wel gezien als medehelpers, die in het werk van de regering en verzorging van de gemeente toegevoegd zijn, zodat door de gemeenschappelijke arbeid van predikant en ouderlingen de gemeente gebouwd zou worden⁷⁷.

Ook werd op het convent van Wezel reeds uitvoerig over de taak van de ouderlingen gesproken. Dit convent wees vooral op de taak van het huisbezoek. In latere kerkorden werden de gedachten van Wezel meer precies omschreven en zo noemt art. 23 van de Dordtse Kerkorde wat betreft het ambtelijke werk van de ouderlingen een drieërlei taak: a. de regering en tucht, b. het opzicht over de mede-ambtsdragers, c. het huisbezoek. De regering van de kerk en het oefenen van de kerkelijke tucht is een zaak van de ouderlingen gezamenlijk met de predikant. Het hoofddoel van de regering van de kerk is geestelijk opzicht over de gemeente te houden en de geestelijke opbouw van de gemeente te bevorderen. De regeermacht van de ouderlingen gaat niet alleen over de geestelijke, maar ook over de stoffelijke goederen van de gemeente. Onder het opzicht over mede-ambtsdragers moet worden verstaan het opzicht over de predikant, de mede-ouderlingen en de diakenen. Het opzicht op de mede-ambtsdragers is er niet om heerschappij over elkaar te oefenen, maar om elkaar op te scherpen tot getrouwe plichtsbetrachting. In de gereformeerde traditie is

76 In de lijn van Calvijn onderscheidt het oude bevestigingsformulier voor ouderlingen en diakenen twee soorten ouderlingen in de apostolische kerk, van wie de eersten hebben gearbeid in het Woord en de leer en de anderen niet. Hierbij wordt verwezen naar Rom. 12:8 en 1 Kor. 12:28, teksten die Calvijn reeds aanhaalde en die de grond zijn geworden voor de dubbele positie van de dienaar des Woords. W. van 't Spijker zegt over dit dubbele: *"De dienaar des Woords is ook een ouderling. Maar hij heeft krachtens bijzondere toerusting een bijzonder ambt: het leren, prediken in het openbaar. Men kan de nadruk leggen op het andere van het ambtswerk, maar in principe is het één ambt, met twee zijden. Die ambten 'blijven altijd onderscheiden'. En dat is terecht. Maar in de gereformeerde traditie legde men altijd sterke nadruk op het éne ouderlingenambt, met zijn twee functies. Dat het besef daarvan altijd leefde kan men niet beweren. Maar het kan evenmin ontkend worden dat het een waardevolle gedachte is"* (W. van 't Spijker, *De ouderling en zijn werk in het licht van de kerkorde*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en Zijn gemeente*, blz. 85).

77 In deze zienswijze schuilt wel een gevaar. J. van Genderen: *"Wie meer uitgaat van één ambt dat op de voorgrond staat dan van de eenheid van het ambtelijk werk, kan de ouderlingen en diakenen gaan beschouwen als medewerkers van de predikant. Dat zou tot dominocratie kunnen leiden"*. Als voorbeeld noemt hij in dit verband het oude bevestigingsformulier waarin het ging over de hulp en bijstand die de ouderlingen de predikanten hadden te bieden: *"Dat was op zichzelf niet onjuist. Het kwam echter wel in een verkeerd licht te staan door de vergelijking van de ouderlingen met de levieten die als helpers aan de priesters waren toegevoegd, omdat de priesters niet alles alleen konden doen"* (J. van Genderen, *De ouderling als ambtsdrager* in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en zijn gemeente*, blz. 64).

het huisbezoek van de grond gekomen als een bijzondere verzorging van de gemeenteleden. Bij het huisbezoek treedt het herderlijk werk van de ouderlingen sterk op de voorgrond. Aangezien het ambtelijk huisbezoek in verband staat met het Heilig Avondmaal moet het huisbezoek ook leiden tot een onderzoek of men aan het ware geloof deel heeft en waar nodig moeten de ouderlingen de gemeenteleden door ambtelijke vermaningen weer tot de weg van het geloof proberen terug te brengen.

3.3.2. Diakenen

De Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus waren twee belangrijke documenten die aan de gereformeerden richtlijnen gaven voor de inrichting van het kerkelijk leven, ook wat betreft de aard en inhoud van het diaconale ambt.

Het Convent te Wezel stelde ter voorbereiding van de organisatie van het kerkverband ook een document op over de inrichting van de diaconale ambtspraktijk in de Nederlandse kerken. Voor het diaconale ambt werd niet slechts betrouwbaarheid en ijver vereist, maar ook de gave van vertroosting en een meer dan gewone kennis van Gods Woord. De synode van Emden (1571) waarschuwde tegen bedelarij, en sprak over de noodzaak dat met het oog op diaconale ondersteuning een goede attestatie aan vertrekkende armen moest worden meegegeven. Elke classicale vergadering moest tijdens de vergadering een rondvraag houden waarbij de kerken gevraagd werd of er zorg werd gedragen voor de armen. Uiteindelijk is het gekomen tot de artikelen 25, 41 en 83 van de Dordtse Kerkorde, die handelen over de plaats en de taak van de diakenen in de kerk.

Volgens artikel 25 van de Dordtse Kerkorde valt de roeping of taak van de diakenen in vier delen uiteen, namelijk a. het verzamelen van de gaven, b. het uitdelen van de gaven, c. het bezoeken en troosten van de armen, d. de administratie en verantwoording. Uitgangspunt is dat de armen van de gemeente uit liefde verzorgd moeten worden. Op grond van 1 Tim. 5:16 is het beginsel dat de diakenen niet uitdelen naar dat er inkomt, maar naar dat er nodig is. Noodzakelijk is dat aan de armen gegeven wordt wat voor het levensonderhoud nodig is, maar is de kerk er toe in staat, dan moet zij méér dan het meest noodzakelijke geven. Verder moeten de diakenen persoonlijk de gaven aan huis bezorgen. Het diaconaal bezoek is meer dan een zakje met geld afgeven. De diakenen moeten 'de benauwden bezoeken en vertroosten en toezien dat de gaven niet misbruikt worden'. Het diaconaal bezoek is een vorm van huisbezoek, maar met een ander karakter dan het huisbezoek van de ouderlingen. Het is een huisbezoek naar aanleiding van en met het oog op de nood van de behoeftigen. Christelijke barmhartigheid wordt immers niet alleen beoefend door stoffelijke gaven, maar ook met een woord of gebed van troost. Zo kan het werk van de diakenen ook een opvoedende en onderwijzende taak hebben. De diakenen zijn onderworpen aan het

opzicht van de kerkenraad en zij hebben een verantwoordingsplicht aan de kerkenraad. Deze verantwoording aan de kerkenraad bestond reeds bij de kerken onder het kruis en werd ook aanbevolen door het convent van Wezel. Het is tegen het gereformeerd kerkrecht dat de diaconie een geheel zelfstandig bestuurscollege zou zijn, los van de kerkenraad. De verantwoordingsplicht tegenover de gemeente draagt meer het karakter van het uitbrengen van een verslag.

3.3.3 Kerkenraad

Alle kerkorden die in de eerste periode binnen de Nederlandse gereformeerde kerken ontworpen zijn gaan uit van de belijdenis dat de gemeente van Christus geregeerd hoort te worden door de gezamenlijke ambten. Plaatselijk vindt deze vergadering van de ambten plaats in de kerkenraad. Daarom mag in geen gemeente de kerkenraad ontbreken.

De kerkenraad is in deze kerkorden steeds de eerste van vier kerkelijke vergaderingen: kerkenraad, classicale vergadering, particuliere snode en nationale of generale synode. De kerkenraad bestaat in ieder geval uit de dienaar des Woords en de ouderlingen. Tot de kerkenraad rekende Wezel in sommige gevallen ook de doctoren en de profeten (als de leer in het geding was). Emden noemde deze beide niet in de kerkorde. De grootste onduidelijkheid bestond echter over vraag of de diakenen deel uitmaakten van de kerkenraad of niet.

De kerkenraad wordt in art. 37 van de Dordtse Kerkorde omschreven als bestaande uit dienaren des Woords en ouderlingen. De Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt (in navolging van de geloofsbelijdenis van de Franse kerken) in art. 30 echter dat de kerkenraad bestaat uit predikanten, ouderlingen en diakenen.

Deze twee lijnen tekenden zich al vroeg af. Volgens de artikelen van het convent van Wezel vormden de ouderlingen tezamen met de predikanten de kerkenraad. De synode van Emden omschreef in art. 6 echter de kerkenraad als te bestaan uit predikanten, ouderlingen en diakenen. Een echte keuze tussen beide opvattingen werd er niet gemaakt, want al in 1574 werd 'tot verclaringhe' van art. 6 van de Emdense synode opgemerkt: "*soo sullen de Dienaers des Wordts, Ouderlinghen ende Diakenen de Consistorie maecken, Alsoo, dat de Dienaren en de Ouderlinghen alleen onder hen versamelen sullen, oock de Diaconen bijsonder, om hare eijghen saecken die d' armen aengaen te verhandelen. Doch in plaetsen daer weinich Ouderlinghen sijn sullen de Diakenen toeghelaten mueghen worden na de begheerte der Consistorie*"⁷⁸. En zo is eigenlijk gebleven, zodat in de kleine gemeenten de diakenen vaak mede opgenomen zijn in de kerkenraad en voor het overige alleen aan

78 *Acta der prov. Dordtsche synode van 1574*, in: *Acta van de Nederlandse synoden der zestiende eeuw, verzameld en uitgegeven door F.L. Rutgers*, 's-Gravenhage 1889, blz. 139.

die vergaderingen van de kerkenraad deelnemen waartoe ze door deze worden uitgenodigd. In ieder geval hebben de ouderlingen medeverantwoordelijkheid voor het werk van de diakenen. Omgekeerd worden de diakenen uitgenodigd tot de vergadering van de kerkenraad wanneer daar belangrijke zaken aan de orde zijn zoals verkiezingen⁷⁹.

3.4 Recente ontwikkelingen in het functioneren van de ambtsstructuur

Hoewel de gereformeerde ambtsstructuur eeuwenlang in hoofdlijnen op dezelfde wijze heeft gefunctioneerd, zijn er de laatste decennia ook in kerken van orthodox gereformeerde signatuur veranderingen in deze vanzelfsprekendheid opgetreden. Kerkenraden ervaren in toenemende mate functioneringsproblemen⁸⁰.

Eén van de duidelijkste aanwijzingen dat er problemen zijn op het punt van de ambten en hun structuur, is het signaal dat in veel kerken het vervullen van de vacatures voor ambtsdragers tot grote problemen leidt. Slechts met grote moeite slaagt men er in kandidaten voor het ambt te vinden. Steeds meer komt het voor dat het lang duurt voordat de kerkenraad met een voordracht naar buiten kan komen, en dat hij daarbij geen dubbeltal aan de gemeente kan voorstellen, maar moest kiezen voor een enkelvoudige kandidaatstelling. Om de vele ontheffingsaanvragen te voorkomen, besluiten sommige kerkenraden eventuele kandidaten van te voren te polsen. Het probleem is echter dat een 'vraag om eventuele bereidheid' van de kerkenraad veel vrijblijvender is dan een 'gekozen worden als ambtsdrager' door de gemeente, waardoor deze aanpak het probleem eerder vergroot dan verkleint.

De oorzaken van het probleem zouden in eerste instantie op het geestelijke vlak kunnen liggen. Soms zien gemeenteleden geen verschil meer tussen de roeping tot het ambt en de vraag om een willekeurige 'andere' vrije-tijds-taak op zich te nemen. De roeping tot het ambt wordt dan opgevat als een vraag namens de gemeente om een bepaalde taak voor die gemeente te verrichten, waarop vrijblijvend 'ja', of 'nee' geantwoord kan worden. Wanneer niet meer herkend wordt dat er in de roeping tot het ambt een roep van God Zelf doorklinkt en dat het ten diepste niet gaat om het vervullen van een functie namens de

79 In sommige gereformeerde kerken is de Dordtse Kerkorde op dit punt gewijzigd, zodat de kerkenraad daadwerkelijk ook de diakenen omvat. Men wilde daarmee uitspreken dat de geestelijke en lichamelijke verzorging bijeen horen. "*Zal het diaconaat werkelijk functioneren, dan kan het van het evangelie nooit worden losgemaakt. Daarom behoren pastoraat en diaconaat bijeen*" (W. van 't Spijker, *De ouderling en zijn werk in het licht van de kerkorde*, in: D. Koole, W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en zijn gemeente*, blz. 88).

80 De actualiteit van deze problematiek blijkt bijvoorbeeld uit het thema van een landelijke ambtsdragersconferentie van de Christelijke Gereformeerde Kerken in 2003: "*Voor een ambt in de kerk staat men niet meer in de rij*". Ook in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) werd al verschillende malen tijdens een ambtsdragersconferentie bij dit thema stilgestaan.

gemeente, maar om een vertegenwoordigen van Christus Zelf, dan is er een centraal punt uit het gereformeerde belijden verloren gegaan.

De oorzaken zullen echter ook voor een groot deel op het praktische vlak liggen. Op zich zijn veel mensen best bereid tijd en energie te steken in het kerkenraadswork, maar door allerlei omstandigheden ontbreekt het aan de praktische mogelijkheden. Het is niet te ontkennen dat de arbeidssituatie van veel gemeenteleden drastisch veranderd is ten opzichte van enkele tientallen jaren geleden. Vroeger bleef men jaren achter elkaar in dezelfde werkomgeving. Ook de omstandigheden waaronder men het werk deed en de inhoud ervan bleven overzichtelijk. Dat is de laatste jaren echter sterk veranderd. Tegenwoordig wordt men geacht levenslang te leren en veel werknemers krijgen te maken met veranderingen in de inhoud van hun werk. Allerlei fusie-processen hebben invloed op de plaats van medewerkers in een bedrijf en leiden tot onzekerheid (met niet zelden overspannenheid of burn-out tot gevolg). Dat vrije tijd daardoor kostbaar is geworden en dat men die tijd wil bewaken, is iets dat ook in de gemeente is te merken. Bovendien leidt die schaarse vrije tijd er toe dat ouders vaker dan vroeger de verantwoordelijkheid voor hun gezin verkiezen boven een kerkenraadsverantwoordelijkheid.

Naast deze problematiek is een aantal kerkenraden bezig met de vraag: moeten wij blijven doen wat wij tot op heden doen? Kan ons werk ook op een andere wijze, efficiënter, worden gedaan? Deze vraag is enerzijds het gevolg van een toegenomen werkdruk op de kerkenraad. Er zijn lange vergaderingen, waarbij veel vergadertijd wordt besteed aan allerlei onderwerpen, waarvan het de vraag is of het geestelijk gewicht altijd wel zo groot is dat dit zo veel vergadertijd rechtvaardigt. In het verlengde van de toegenomen werkdruk ervaren veel kerkenraadsleden hun werk bovendien als weinig bevredigend. Veel ambtsdraggers hebben het gevoel dat ze onvoldoende in hun wijk aan het werk zijn, maar weten ook niet hoe ze nog meer tijd voor hun ambtswork vrij moeten maken. Vaak voert een gevoel van tekortkoming de boventoon terwijl er toch veel werk is verzet.

Zoals gezegd is de agenda van de kerkenraad in de loop van een aantal decennia sterk gewijzigd en de werkdruk toegenomen. Op welk vlak liggen die veranderingen?⁸¹

1. *Steeds meer brieven en nota's van 'buitenaf' vragen om bespreking.* Soms van buiten de directe kring van de eigen kerken (plaatselijke samenwerkingsverbanden, evangelisatie-activiteiten, commissies en stichtingen waarin de kerk participeert, enz.), soms van binnenuit (dikke acta, studierapporten en vragen vanuit de meerdere vergaderingen, enz.). Al deze stukken leiden tot een enorme werkverschaffing.

81 M. te Velde noemde in een lezing tijdens een kerkenradendag van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in 1999 een aantal veranderingen waarvan sommige hieronder zijn verwerkt (M. te Velde, *Kerkenraadswork in andere geest*, in: J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept voor de brede kerkenraad*, Zwolle 2000, Bijlage 5).

Het zijn vaak moeilijke onderwerpen waar een kerkenraad niet in vijf minuten aan voorbij kan gaan, maar waar tegelijkertijd in veel gevallen de deskundigheid voor ontbreekt.

2. *Het pastoraat is in veel gemeenten in intensiteit toegenomen.* Predikanten merken dat hun pastorale agenda in de loop van de jaren sterk gewijzigd is en dat er in toenemende mate sprake is van ingewikkelde situaties waarbij intensieve pastorale zorg nodig is. Maar ouderlingen merken het ook. Vaak blijkt dat ze er niet meer zijn met het 'gewone' jaarlijkse huisbezoek: er is méér nodig. Onze tijd vraagt om intensief pastoraat. Tegen deze achtergrond gezien is het geen wonder dat onder ambtsdragers de vraag klinkt of er niet wat minder vergaderd kan worden.
3. *Grotere invloed van het 'middenveld'.* Er zijn tegenwoordig ontzettend veel groepen, kringen en commissies binnen een gemeente actief die allemaal om leiding vragen. De gemeente doet meer en de gemeente vraagt meer en dat komt allemaal terecht op het bord van de kerkenraad. Naarmate de gemeenten groeien is er ook meer aandacht voor organisatorische kwesties nodig. De 'faciliteringskant' van het kerk-zijn (gebouwen, personeel, regelingen) vraagt veel aandacht.
4. *Grotere betrokkenheid en mondigheid van kerkleden.* Vroeger waren de gemeenteleden vooral volgend, nu in grote mate meedenkend. Het gevolg van die mondigheid is dat ook binnen de gemeente steeds meer sprake is van een overlegcultuur. Dit houdt onder andere in dat er steeds de vraag is om revisie van genomen besluiten. Ook leidt de toegenomen snelheid van ontwikkelingen, zowel in kerk als samenleving, tot telkens nieuwe gedachten en meningen in de gemeente, die vervolgens weer om een reactie en standpunt van de kerkenraad vragen. Soms is er sprake van een ideeën-overvloed of van de drang om ideeën uit andere kerken binnen de kortste keren ook in de eigen gemeente in te voeren. Ook de toegenomen mobiliteit van gemeenteleden is van invloed.

Terwijl in onze omgeving in korte tijd veel veranderd is, werken de gereformeerde kerkenraden nog grotendeels volgens zestiende eeuwse structuren. En dat lijkt problemen op te leveren. Vandaar dat er in een aantal gemeenten de laatste jaren kritisch gekeken wordt naar het functioneren van de kerkenraad en dat een aantal kerkenraden naar aanleiding daarvan besloten heeft tot een bijstelling van de structuur of van het werk dat gedaan wordt.

Soms gaat men over tot een 'kerkenraad-beleid' of een 'kerkenraad-algemene-zaken' die gedelegeerde bevoegdheden krijgt. Een gedeelte van de agenda wordt aan een deel van de kerkenraad overgelaten, maar dan ook zo, dat de kerkenraad in z'n geheel zich daar niet of nauwelijks meer mee bemoeit. In dezelfde lijn zijn er gemeenten waar een

uitgebreid moderamen een groot deel van de kerkenraadszaken behartigt, terwijl de andere kerkenraadsleden zich concentreren op het bezoekwerk.

Een andere oplossing is het werken met wijkteams die de pastorale verantwoordelijkheid dragen voor een bepaald aantal adressen. De kerkenraad kan zo verkleind worden en tegelijk worden meerdere gemeenteleden ingeschakeld bij het pastoraat en diaconaat. Een oplossing in dezelfde lijn, is die waarbij het aantal wijken wordt verminderd en voor elke wijk een ouderling wordt benoemd die onder zich een aantal pastorale bezoekers heeft. De wijkouderling coördineert en activeert in dit geval de pastorale bezoekers. Hij bezoekt zelf ook wel, maar minder frequent en vooral in bijzondere pastorale situaties.

Bij beide soorten oplossingen is het duidelijk dat er behalve de wens van het efficiënter vergaderen nóg iets in het spel is, namelijk de behoefte om meer gemeenteleden in te schakelen en de behoefte om gavengericht te werken. In deze behoeften is een invloed te vermoeden van het zogenaamde 'gemeenteopbouw-denken'.

Als vaste uitdrukking is de term 'gemeenteopbouw' pas in de laatste honderd jaar gangbaar geworden en vindt het zijn ontstaan in de grote Duitse volkskerken die duizenden leden telden, waarvan slechts een klein deel trouw in de kerk kwam. Tegen het einde van de negentiende eeuw ging men naar mogelijkheden zoeken om de 'randleden' meer actief bij de kerk te betrekken en gingen predikanten in enkele grote Duitse steden aan '*Gemeindeaufbau*' doen. In Nederland is het begrip gemeenteopbouw vanaf 1960 een term geworden die aangeeft dat men zich actief wil inspannen voor een nieuwe vormgeving van het kerk zijn, waarmee men een nieuwe toekomst voor de kerk hoopt te openen⁸².

Om wat dieper in te gaan op wat gemeenteopbouw inhoudelijk is, moeten we nog even terug naar de volkskerkelijke situatie in Duitsland. In het lutheranisme van toen beperkten de kerkelijke activiteiten zich vooral tot de eredienst op zondag. De kerkleden waren vooral consumenten. De beweging voor *Gemeindeaufbau* probeerde de gemeente niet alleen maar consumerend te laten zijn, maar een gemeenschap van broeders en zusters die ook in de onderlinge omgang elkaar iets te geven hebben en een boodschap hebben aan hen die van God vervreemd zijn geraakt. In de term gemeenteopbouw is tegen deze achtergrond bij 'gemeente' dus vooral gedacht aan de gemeente zoals ze functioneert in de onderlinge gemeenschap der heiligen. En 'opbouw' wijst op een minder passief-consumerend en een meer actief-meewerkend bezig zijn. Dat betekent dat gemeenteopbouw zich vooral richt op het 'middenveld': het terrein tussen de zondagse kerkdiensten en het individuele

82 Voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis en betekenis van de gemeenteopbouw-beweging, zie Chr. Möller, *Lehre von Gemeindeaufbau, Band 1: Konzepte, Programme, Wege*, Göttingen 1987.

pastoraat. Het terrein dus van groepen en clubs, commissies en verenigingen in de gemeente.

Deze beweging voor gemeenteopbouw, voor meer activering van de gemeente in het middenveld, vermengde zich vooral na 1945 met inzichten van de moderne tijd. Hierbij is onder andere te denken aan de volgende punten⁸³:

1. *De samenleving is gevarieerder en complexer dan ooit tevoren.* Dat vergt maatregelen om alles bestuurbaar te houden (zie de opkomst van vakken als sociologie, bedrijfskunde, management).
2. *Behoeftte aan expliciete doelen en middelen.* Er moet bewust en welomschreven beleid zijn. Methodes en werkvormen moeten afgestemd zijn op het nagestreefde doel en altijd moet gezocht worden naar verbetering.
3. *Sociologie en psychologie zijn aparte terreinen van wetenschap geworden.* Er is veel bekend van hoe een mens denkt, voelt en reageert, ook in groepsverband, en die kennis is beschikbaar voor ieder die met mensen 'werkt'.
4. *Toenemende individualisering.* Familie- en buurtverband spelen een geringere rol dan voeger. Van de kerk worden vervangende structuren van contact en hulp gevraagd. Daarnaast vraagt ieder afzonderlijk kerklid ook meer individuele aandacht. Men wil persoonlijk aangesproken worden en de behoefte aan individuele zorg en begeleiding is toegenomen.
5. *Democratisering.* Voor de moderne mens is het onaanvaardbaar dat een kleine elite de dienst zou uitmaken. Ieder mens heeft recht op medezeggenschap. In de kerk ligt de als elitair ervaren positie van ambtsdragers onder zware kritiek. In plaats daarvan moet het ambt van alle gelovigen weer gaan functioneren.

Naarmate deze factoren sterker het gezicht van de samenleving gingen bepalen werden ze ook vanzelfsprekender doorvertaald naar het gemeentelijk functioneren. Zo ontstond er een groeiende wens om alle gemeenteleden in te schakelen bij de opbouw van de gemeente. Tegelijkertijd kwamen er organisatorische inzichten en methoden die voor het kerkelijk werk toepasbaar leken. Wat vandaag gemeenteopbouw heet, is dan ook vooral een combinatie van die twee factoren: meer activiteit van alle leden in de gemeente en een bewuster en beter organiseren in de gemeente. In de eerste plaats legt men veel nadruk op de inbreng van de gewone kerkleden (het ambt moet een paar stappen terug doen om ruimte te maken voor de kerkleden met hun charismata, ideeën en mogelijkheden). In de tweede plaats vraagt men aandacht voor contact van gemeenteleden in kleine groepen (waarin zij veel meer kunnen komen met hun eigen meningen en problemen dan mogelijk is in de kerkdiensten waar het altijd eenrichtingsverkeer is).

83 Zie voor deze punten M. te Velde, *Gemeenteopbouw 1, Doelgericht en samenhangend werken in de christelijke gemeente*, Barneveld 1992, blz. 23.

3.5 Evaluatie

Vanuit de historische ontwikkeling van de ambtsstructuur zijn de volgende punten te noemen die van belang zijn met het oog op het vormgeven van die structuur in onze tijd.

1. *De opkomst van het (monarchisch) episcopaat heeft geleid tot een devaluatie van het ouderlingen- en het diakenambt.* De herdersfunctie die we in het Nieuwe Testament vonden als typerend voor de presbyter/episcopus ging over naar de episcopus en de presbyters verloren die geheel. Er was nog slechts één herder, die bovendien hoe langer hoe meer ‘heer’ van de gemeente werd. Zowel het verlies van het herderschap door de oudsten, als het verlies van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ambtsdragers voor het leiden van de gemeente zijn van belang als we nadenken over hoe de ambtsstructuur in de christelijke gemeente er uit zou moeten zien.
2. *In de Reformatie veranderde de potestas óver de gelovigen weer in een ministerium ónder het te prediken evangelie.* Het ambt is niet meer en niet minder dan dienst aan het Woord. Ook in onze tijd is het van belang dat ambtsdragers met het Woord van Christus de gemeente weiden, dat is immers de manier waarop Christus zijn gemeente wil regeren.
3. *De reformatoren zagen dat het ambt niet in mindering kan komen op het priesterschap van alle gelovigen, maar daardoor evenmin overbodig wordt gemaakt.* Het ambt komt op uit de charismatisch toegeruste gemeente. Tegelijkertijd blijft gelden dat het evangelie niet uit de mens is en hem telkens moet worden aangezegd. Een ambtsdrager komt als het ware ‘van de andere kant’, van Christus, en ook vandaag kan het nooit zo zijn dat een gemeente zó ver gevorderd is dat zij daar wel zonder kan.
4. *Het ene ministerium kent meerdere werkvormen, maar blijft desondanks één ministerium.* Het ene *ministerium ecclesiae* heeft een pluriformiteit van ambtelijke verrichtingen. Voor Bucer zijn episcopaat en presbyteraat echter principiëel gelijk en zelfs kan hij de diakenen aanduiden als een derde soort presbyters. Hieruit blijkt dat hij het presbyteraat als het fundamentele kerkelijke ambt beschouwde.
5. *In de Reformatie werd de taak van de diakenen opnieuw de verzorging van de armen, maar hun taak was daartoe niet beperkt.* Zo vroeg Bucer aandacht voor een zelfstandig diaconaat in nauwe aansluiting aan de zielzorg. A Lasco wees er op dat de taak van de diakenen niét is om de gemeente te regeren, maar liet hen wel dikwijls door de ouderlingen in hun vergadering te hulp roepen.

6. *De reformatoren lazten hun opvattingen over het ambt af uit de Schrift, die zij verstonlen als het Woord van God.* In het nadenken over het functioneren van de ambten zal de Bijbel zorgvuldig gelezen moeten worden als Gods Woord, voor de kerk van blijvende autoriteit en actualiteit.
7. *De Nederlandse gereformeerde kerken zijn in het vormgeven van de ambtsstructuur voornamelijk Calvinj gevolgd.* De dienaar des Woords bezit in de gereformeerde kerken in navolging van Calvinj een tweeerlei kwaliteit: hij is herder en leraar, maar ook ouderling. Dit leidt er toe dat de dienaar des Woords gezien wordt als dé ambtsdrager bij uitstek en de ouderlingen soms gezien worden als helpers die de predikant zijn toegevoegd. Bovendien leidt de scheiding tussen beide ambten, waarbij de predikant er is voor het weiden en leren van de gemeente, er toe dat de ouderling er alleen is voor de regering van de kerk. Dit is echter een reductie van zijn functie ten opzichte van het Nieuwe Testament. Het herderschap als functie van de ouderling dat al vroeg in de kerkgeschiedenis verloren was gegaan, is ook in de calvinistische reformatie niet werkelijk hersteld.
8. *Bij het diakenambt werd in de gereformeerde kerken nadruk gegeven aan het beoefenen van barmhartigheid met een woord of gebed van troost.* Ook hier blijkt dat de taak van de diakenen niet opging in het ‘met geld ondersteunen’ van degenen die hulp nodig hadden.
9. *De plaats van de diakenen in de kerkenraad was in de Nederlandse gereformeerde kerken omstreden.* Opvallend is dat een echte keuze over hun wel of niet behoren tot de kerkenraad niet werd gemaakt.
10. *Toegenomen werkdruk en onvrede over het functioneren zijn de belangrijkste factoren die de laatste decennia leiden tot de wens om veranderingen aan te brengen in de structuur van de kerkenraad.* Vooral het gebrek aan tijd voor pastoraat en het gebrek aan ruimte op de kerkenraadsvergadering voor gesprek over geestelijke zaken speelt hierbij een rol.
11. *In veel veranderingsprocessen blijkt een invloed van het gemeenteopbouw-denken en daarmee van de moderne tijd.* Er is een groeiende aandacht voor gemeenteleden met hun geestelijke gaven. Gemeenteleden zelf zijn mondiger geworden en eisen een grotere inbreng. In het verlengde hiervan is er een tendens om het ambt te democratiseren en ambtsdragers te beschouwen als afgevaardigden van de gemeente, met als taak om uit te voeren wat de meerderheid van de gemeente beslist.

4 TOETSING VAN ENKELE OPZETTEN VAN EEN NIEUWE KERKENRAADSSTRUCTUUR

4.1 Beschrijving van drie modellen voor een nieuwe kerkenraadsopzet

4.1.1 Rapport "Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur" (C.G.K. Groningen)

Aanleiding en achtergrond van het rapport

Het rapport "Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur" bevat de eindconclusies van een commissie kerkenraadsstructuur, ingesteld door de kerkenraad algemene zaken van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Groningen. Deze commissie had als opdracht de situatie met betrekking tot de organisatiestructuur van de kerkenraad te inventariseren en advies te geven "*over mogelijke verbeteringen van de structuur, de werkwijze en de samenstelling, teneinde de verantwoordelijkheden ten aanzien van bestuur en organisatie enerzijds en pastoraat en diaconaat anderzijds zo optimaal mogelijk ten uitvoer te kunnen brengen*"⁸⁴. De commissie was gebonden aan twee principiële randvoorwaarden, namelijk ten eerste dat de bestaande gemeente-structuur van één gemeente met drie wijken gehandhaafd zou blijven en ten tweede dat de adviezen niet in strijd mochten zijn met betreffende bepalingen in de kerkorde.

Bestaande organisatiestructuur en probleemgebieden

In hoofdlijnen bestond de oorspronkelijke organisatiestructuur van de kerkenraad uit twee niveau's: de kerkenraad algemene zaken als beleidsvoorbereidend college en de kerkenraad, verdeeld in drie wijkkerkeraden, als operationeel en verantwoordelijk college. Het besluitvormingsproces verliep als volgt: zaken werden door de vertegenwoordigers van de drie wijkkeraden in de kerkenraad algemene zaken aan de orde gesteld en behandeld. Daar kwamen vervolgens voorstellen uit die ter goedkeuring aan de wijkkeraden werden voorgelegd. Tenslotte vond in de wijkkeraden de besluitvorming plaats. De gezamenlijke wijkkeraden zijn in deze constructie verantwoordelijk.

De problemen met betrekking tot de organisatiestructuur van de kerkenraad zijn door de commissie geïnventariseerd met behulp van een onder de ambtsdragers gehouden enquête,

84 *Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur. Eindrapport van de commissie kerkenraadsstructuur van de Christelijke Gereformeerde Kerk Groningen, Groningen 1999, blz. 3*

aangevuld met de resultaten uit nadere gesprekken met ambtsdragers en informatie over soortgelijke situaties elders. Na een bespreking van alle gesignaleerde knelpunten heeft de commissie een eerste aanzet gegeven tot adviezen. Deze zijn met de kerkenraad besproken, waarna de commissie vijf prioriteiten heeft geformuleerd, waaruit uiteindelijk voorstellen zijn ontstaan om tot een nieuwe kerkenraadsstructuur te komen. Deze vijf prioriteiten worden hieronder uitgewerkt.

Uitwerking van de nieuwe kerkenraadsstructuur

1. De vorming van een kerkelijk bureau

In het kerkelijk bureau worden activiteiten ondergebracht die betrekking hebben op verschillende werkzaamheden van de kerkenraad die veel beslag leggen op de tijdsbesteding van scriba's en andere kerkenraadsleden. De werkzaamheden van het kerkelijk bureau liggen op het gebied van het secretariaat (o.a. ontvangen van post en distribueren naar de juiste plaats van het kerkelijk leven, notuleren van kerkenraadsvergaderingen, maken van instructies en roosters), ledenadministratie, informatie (maken van mededelingenblad, uitbrengen gemeentegids, pr-activiteiten, kerkblad) en bestaan verder uit het bijhouden van het kerkelijk archief, het beheren van een bibliotheek, documentatiecentrum, videotheek en audiotheek en het verzorgen van een huisdrukkerij. Het bureau wordt bemenst door vrijwilligers, voor een deel 'zittende' gemeenteleden die bepaalde werkzaamheden al thuis doen. De bedoeling is te komen tot een eigen onderkomen waar alle werkzaamheden worden ondergebracht. Het kerkelijk bureau maakt deel uit van een taakgroep in de kerkenraad algemene zaken, waarvan in ieder geval de scriba's en een bureaucoördinator deel uitmaken. Daar waar nodig is de kerkenraadsscriba formeel verantwoordelijk voor bepaalde bureau-activiteiten (zoals notulen van kerkenraadsvergaderingen en bepaalde in- en externe correspondentie).

2. Structuur kerkenraad

Tijdens het werk van de commissie kwamen twee kernpunten naar voren: aan de ene kant het belang van pastoraat en diaconaat en aan de andere kant de algemene, bestuurlijke zaken. De nadrukkelijke wens was dat beide kernpunten de nodige tijd en aandacht zouden krijgen tijdens overleggen en vergaderingen. De commissie wil het onderscheid tussen beide kernpunten daarom in de structuur van de kerkenraad terug laten komen. Dat wil zeggen: pastoraat in sectie-overleggen en in kerkenraden pastoraat, diaconaat in sectie-overleggen en een kerkenraad diaconaat en tenslotte algemene en bestuurlijke zaken in een geherstructureerde kerkenraad algemene zaken. Dit betekent dat er een structuur ontstaat met drie overlegniveaus, elk met een eigen specifiek aandachtsgebied:

1. *Sectie-overleggen*
Hier krijgt het primaire pastorale en diaconale werk aandacht en wordt de zorg voor de gemeenteleden met elkaar gedeeld en bewaard.
2. *Kerkenraden pastoraat en diaconaat*
Hier komen de specifieke pastorale en diaconale situaties uit de sectie-overleggen aan de orde en vindt bezinning en toerusting plaats.
3. *Kerkenraad algemene zaken*
Hier krijgen alle aspecten uit het gemeentelijk leven aandacht en wordt het algemeen beleid voorbereid en uitgevoerd.

3. Pastoraat en diaconaat

In de oude situatie kwamen op de wijkraadsvergaderingen zowel pastoraat en diaconaat als algemene en bestuurlijke zaken aan de orde. In de nieuwe structuur komt er meer nadruk op pastoraat en diaconaat te liggen doordat er geen algemene zaken meer behandeld worden en doordat ouderlingen over pastorale zaken en diakenen over diaconale zaken vergaderen.

1. *Sectie-overleg (10x per jaar)*
Bij het overleg in de sectieteams zijn alle instanties betrokken die zich bezighouden met zorg in de gemeente, zoals ouderlingen, diakenen en het jeugdteam. Het overleg heeft het karakter van een werkoverleg. Hiernaast is er plek voor vorming en toerusting. Het overleg in de secties vindt met het oog op vertrouwelijke (ambts-)informatie afwisselend plaats met enkel ambtsdragers of met bovendien jeugdteamleden en andere medewerkers.
2. *Kerkenraden pastoraat en diaconaat (5x per jaar)*
In de kerkenraden pastoraat en diaconaat worden de pastorale en diaconale situaties afgestemd. De in de sectie-overleggen geconstateerde bijzondere situaties worden door de coördinatoren van de secties aan de orde gesteld en desgewenst door de vergadering besproken. Waar nodig worden besluiten genomen en afspraken gemaakt over te vormen beleid. Daarnaast is er tijd voor bezinning, vorming en toerusting. Omdat het primaire werk in de secties plaatsvindt, kan het aantal pastorale en diaconale vergaderingen worden beperkt. Bestuurlijke en algemene zaken komen hier niet aan de orde. De kerkenraad diaconaat bestaat uit een moderamen (1° voorzitter, 2° voorzitter en notulist) en alle diakenen. De kerkenraad pastoraat bestaat uit een moderamen (1° voorzitter (= wijkpredikant), 2° voorzitter en notulist) en alle ouderlingen van de betreffende wijk.
3. *Kerkenraad breed (5x per jaar: 1x met gemeente, 1x studiedag met thema, 3x beleid)*

Tijdens de vergaderingen van de brede kerkenraad, waar alle ambtsdragers aanwezig zijn, wordt 'de grote lijn' uitgestippeld en het beleid kerkenraadsbreed vastgesteld en geëvalueerd.

4. Algemene zaken en bestuur

De kerkenraad algemene zaken houdt zich bezig met alle zaken die de gemeente als geheel aangaan (zoals verkondiging, liturgie, talstelling ambtsdragers, beheerszaken enz.). De kerkenraad algemene zaken formuleert visie en stelt op grond daarvan beleidsplannen op. Om alle elementen die het functioneren van de gemeente bepalen afzonderlijk aandacht te geven, wordt de kerkenraad algemene zaken opgedeeld in taakgroepen. De gemeente kent zes inhoudelijke taakgroepen: 1. verkondiging, 2. levenswijding, 3. vorming en toerusting, 4. pastoraat, 5. diaconaat en 6. onderling meeleven. Deze zes worden in de organisatie van de kerkenraad aangevuld met: 7. financiën en beheer en 8. algemene zaken. De taakgroepen bestaan uit een taakgroepcoördinator (ambtsdrager) en vertegenwoordigers van commissies die actief zijn in het betreffende taakgebied (gemeenteleden). Onder de taakgroepen functioneren allerlei commissies die actief zijn op het aandachtsgebied van de taakgroep. De voornaamste rol van een taakgroep is om het werk dat in die taakgroep thuishoort vorm en inhoud te geven (voortgang van lopende zaken in de gaten houden, alert zijn op nieuwe ontwikkelingen, uitdiepen van onderwerpen, voorbereiden van stukken voor de kerkenraad enz.). In de kerkenraad algemene zaken zijn alle taakgroepen vertegenwoordigd door de taakgroepcoördinatoren⁸⁵. Naast de taakgroepcoördinatoren hebben in de kerkenraad algemene zaken zitting: de predikanten (zij fungeren als voorzitter), één of twee kerkenraadsscriba's en een notulist(e) die afkomstig is uit het kerkelijk bureau. De resultaten uit de diverse taakgroepen worden afgestemd in de kerkenraad algemene zaken en nieuw beleid wordt voorgelegd aan de brede kerkenraad. De kerkenraad algemene zaken vergadert tweewekelijks, de taakgroepen vergaderen in de tussenliggende weken.

5. Communicatie

De voorgestelde structuur vergt een zorgvuldig afgestemde organisatie van de communicatie, zowel binnen de kerkenraad en de gemeente als naar buiten toe. Voorgesteld wordt daarom om een communicatiedeskundige aan te stellen en te komen tot een samenhangend in- en extern communicatieplan.

85 *“De werkwijze is te vergelijken met het kabinet: de ministers hebben allemaal een eigen portefeuille en worden bij het uitvoeren daarvan uitvoerig geïnformeerd, geadviseerd en geholpen door hele batterijen van ambtenaren” (Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur, blz. 26). Een belangrijk voordeel van deze manier van werken is volgens het rapport dat de benadering van het gemeentelijk functioneren anders wordt: de kerkenraad zal meer inhoudelijk gaan denken en minder in structuren en in commissies.*

Als alle besproken onderdelen van de kerkenraad samengevoegd worden, ontstaat het geheel van de nieuwe organisatiestructuur van de kerkenraad. De besluitvorming vindt in deze nieuwe structuur als volgt plaats:

- de sectie-overleggen en de kerkenraden pastoraat en diaconaat signaleren, rapporteren en stemmen de bevindingen af binnen de specifieke werkvelden
- via de kerkenraden pastoraat en diaconaat komen bepaalde vraag- en aandachtspunten op de kerkenraad algemene zaken aan de orde bij de betreffende taakgroepen
- dagelijkse operationele zaken die binnen het vastgestelde beleid vallen worden rechtstreeks door de betreffende taakgroepen uitgevoerd
- in bijzondere gevallen kan worden besloten tot de vorming van een projectteam, dat een specifieke opdracht heeft en een tijdelijk karakter
- de resultaten van de taakgroepen en projectteams komen na afstemming in de kerkenraad algemene zaken aan de orde in de brede kerkenraad, waar de besluitvorming plaatsvindt
- het vastgestelde beleid wordt uitgevoerd door de betreffende taakgroepen
- het uitgevoerde beleid wordt in de brede kerkenraad geëvalueerd en bijgesteld

4.1.2 Organisatie- en beleidshandboek (C.G.K. Veenendaal-Bethel)

Achtergrond van het handboek

Het organisatie- en beleidshandboek vormt het resultaat van een proces van gemeenteopbouw dat door de kerkenraad reeds een aantal jaren eerder in gang werd gezet. Tijdens dit proces zijn onder andere de functies en taken die het gemeentelieven stimuleren en coördineren in kaart gebracht. Daarbij is een aantal oude functies aangepast, zijn nieuwe functies ontstaan en zijn taken die een bepaalde relatie met elkaar hebben tot een organisch geheel gevormd. In hoofdstuk B3 van het handboek komt de organisatie- en overlegstructuur van de kerkenraad aan de orde.

Uitwerking van de organisatie- en overlegstructuur

In de besturingsstructuur van de gemeente worden door het handboek de volgende organen onderscheiden, die hieronder achtereenvolgens worden beschreven.

1. kerkenraad
2. moderamen
3. wijkteams

4. pastoraal en diaconaal beraad
5. predikantenberaad
6. bijzonder pastoraat
7. commissies en werkgroepen

1. Kerkenraad

De kerkenraad heeft ambtelijk opzicht over het gemeenteleven en draagt daarmee de eindverantwoordelijkheid voor het totale beleid binnen de gemeente. De kerkenraad bestaat uit door de gemeente gekozen ouderlingen en diakenen alsmede de predikant(en).

Taken en verantwoordelijkheden:

- het geven van geestelijke leiding aan de gemeente
- het houden van toezicht op de pastorale en diaconale zorg binnen de gemeente
- erop toe te zien dat de gemeente kan groeien in het uitoefenen van de kernfuncties vieren, leren, delen en dienen
- het nemen van beslissingen inzake invulling van vacatures van de kerkenraad en bezoldigde functies

Samenstelling:

Ambtsdragers (wijkouderlingen, wijkdiakenen, moderamenleden, ouderlingen en diakenen met een bijzondere opdracht), predikant(en), kerkelijk werker (zonder stemrecht) en notulist(e) (zonder stemrecht).

Vergaderstructuur:

De kerkenraad vergadert tien maal per jaar, in vijf lange en vijf korte vergaderingen.

2. Moderamen

Het moderamen is het beleidsvoorbereidend en -uitvoerend orgaan van de kerkenraad.

Taken en verantwoordelijkheden:

- de voorbereiding van (de uitgangspunten van) het geestelijk en materieel beleid
- de bevordering en sturing van de uitvoering van vastgesteld beleid
- het toezicht op de uitvoering van vastgesteld beleid
- nemen van beslissingen t.a.v. de dagelijkse gang van zaken, binnen door de kerkenraad vastgestelde kaders en met een verantwoordingsplicht achteraf

Samenstelling:

9 ouderlingen met een bijzondere opdracht (voorzitter moderamen, scriba, moderamenleden Delen, Vieren, Dienen, Getuigen, 'Interne activiteiten en doelgroepen', Leren en Beheren), 1 predikant als adviserend lid en 1 notulist(e).

Overlegstructuur:

Het moderamen vergadert plenair zo vaak zij dit voor een goede uitvoering van haar taken noodzakelijk acht.

3. Wijkteam

Het wijkteam is verantwoordelijk voor de uitvoering van beleid in de wijk en valt onder de verantwoordelijkheid van het moderamenlid Delen.

Taken en verantwoordelijkheden:

Het wijkteam heeft tot taak ervoor te zorgen dat de wijk de primaire plaats van contact wordt tussen de gemeenteleden in pastorale, diaconale en sociale betekenis. Daarmee is het wijkteam verantwoordelijk voor de uitvoering van alle activiteiten in de wijk:

- het uitvoering geven aan de pastorale en diaconale taak van de kerk en haar leden
- het bevorderen van de onderlinge gemeenschap in de wijk

Samenstelling:

1 ouderling, 1 diaken, meerdere pastoraal bezoekers (m/v), 1 activiteitencoördinator

Overlegstructuur:

Het wijkteamoverleg vindt maandelijks of tweemaandelijks plaats. In deze samenkomst vinden een aantal vormen van overleg plaats die ieder een eigen kring van aanwezigen kennen en in principe aansluitend op elkaar plaatsvinden. Deze vormen van overleg zijn:

- **overleg sociale wijkaangelegenheden**
deelnemers: ouderling, diaken, pastoraal bezoekers, activiteitencoördinator, wijk-contactpersonen
- **bestuurlijk overleg**
deelnemers: ouderling, diaken, pastoraal bezoekers, activiteitencoördinator
- **pastoraal en diaconaal overleg**
deelnemers: ouderling, diaken, pastoraal bezoekers

Hiernaast zijn er andere vormen van overleg tussen het wijkteam en de pastores en het wijkteam en het moderamenlid Delen.

- **overleg wijkteam en pastores**
deelnemers: ouderling, diaken, pastoraal bezoekers, bij de wijk betrokken pastores
- **overleg wijkteam en moderamenlid Delen**
deelnemers: ouderling, diaken, pastoraal bezoekers, activiteitencoördinator, moderamenlid Delen

4. Pastoraal / diaconaal beraad

Het pastoraal / diaconaal beraad is een separaat onderdeel van de kerkenraadsvergadering. In dit beraad vindt afstemming en waar nodig besluitvorming plaats over pastorale en

diaconale uitvoeringsvragen en worden ervaringen op pastoraal en diaconaal vlak uitgewisseld die de gehele kerkenraad aangaan.

Taken en verantwoordelijkheden:

- het nemen van operationele beslissingen binnen bestaand beleid op pastoraal en diaconaal gebied, voor zover deze beslissingen niet zijn voorbehouden aan het pastoraal beraad, het diaconaal beraad of het wijkteam
- het nemen van operationele beslissingen over urgente vraagstukken op pastoraal en diaconaal gebied waarvoor nog geen kerkenraadsbeleid is geformuleerd

Samenstelling:

Ambtsdragers (wijkouderlingen, wijkdiakenen, ouderlingen met een bijzondere opdracht op het vlak van pastoraat, moderamenleden Delen en Dienen, overige moderamenleden facultatief (afhankelijk van het onderwerp), predikant(en), kerkelijk werker (zonder stemrecht) en notulist(e) (zonder stemrecht).

Overlegstructuur:

Het pastoraal / diaconaal beraad vindt plaats in de vergadering van de kerkenraad.

4.1 pastoraal beraad

Het pastoraal beraad is een orgaan van de kerkenraad waar een beperkt deel van de kerkenraadsleden samenkomt. In het pastoraal beraad vindt overleg plaats over specifieke pastorale vraagstukken.

Taken en verantwoordelijkheden:

- het houden van bezinningsmomenten over pastorale vraagstukken
- het bespreken van bepaalde wijkoverstijgende pastorale situaties
- het regelen en afstemmen van praktische zaken op pastoraal gebied

Samenstelling:

Ambtsdragers (wijkouderlingen, jeugdouderling, moderamenlid Delen), predikant(en), kerkelijk werker (zonder stemrecht), notulist(e) (zonder stemrecht).

Overlegstructuur:

Het pastoraal beraad vergadert aansluitend op de vergadering van de kerkenraad in vijf korte en vijf lange vergaderingen.

4.2 diaconaal beraad

Het diaconaal beraad is een orgaan van de kerkenraad waar een bepaald deel van de kerkenraadsleden samenkomt. In het diaconaal beraad vindt overleg plaats over specifieke diaconale vraagstukken.

Taken en verantwoordelijkheden:

- het houden van bezinningsmomenten over diaconale vraagstukken
- het bespreken van bepaalde wijkoverstijgende diaconale situaties
- het regelen en afstemmen van praktische zaken op diaconaal gebied

Samenstelling:

Ambtsdragers (wijkdiakenen, moderamenlid Dienen) en notulist(e) (zonder stemrecht).

Overlegstructuur:

Het diaconaal beraad vergadert aansluitend aan de vergadering van de kerkenraad in vijf korte en vijf lange vergaderingen.

5. Predikantenberaad

Aan het predikantenberaad nemen de predikanten deel. Hier vindt hoofdzakelijk afstemming van de werkzaamheden plaats. Het beraad vaardigt een predikant af als adviserend lid naar het moderamen. Daarnaast kan het beraad ondersteuning bieden aan het moderamen in het formuleren van pastoraal en diaconaal beleid. De kerkelijk werker neemt deel aan het overleg voor zover het de afstemming in pastorale zorg betreft (pastores overleg).

6. Bijzonder pastoraat

Het bijzonder pastoraat is een door de kerkenraad ingestelde groep vertrouwenspersonen die wordt benoemd door het moderamen op voorstel van het moderamenlid Delen en die bestaat uit niet-ambtsdragers. Het bijzonder pastoraat geeft ondersteuning bij pastorale problemen en valt onder de verantwoordelijkheid van het moderamenlid Delen.

Taken en verantwoordelijkheden:

- het, op verzoek, geven van adviezen op pastoraal gebied
- het ter ondersteuning van ouderlingen bieden van pastorale hulp aan gemeenteleden

7. Commissies en werkgroepen

Binnen de besturingsstructuur werken verschillende permanente commissies en tijdelijke werkgroepen die zich richten op een bepaald facet van het gemeentelijk functioneren en bestaan uit leden van de gemeente. Vaststelling van de taken van een commissie of werkgroep en benoeming van leden gebeurt door het moderamen.

4.1.3 Nieuw Bestuurs-Concept voor de brede kerkenraad (GVI)

Achtergrond

In 1999 werd door het Gereformeerd Vormings Instituut te Zwolle een 'kerkenradendag' georganiseerd, waarbij prof. dr. M. te Velde een referaat hield over de taak en opdracht van kerkenraden. Deze dag mondde uit in een toezegging om zo mogelijk een 'bestuursconcept voor kerkenraden' aan de kerken aan te bieden. Met behulp van dit concept zouden kerken-

raden in staat gesteld moeten worden om hun taak van 'geestelijke leiding geven' aan de gemeente beter te vervullen. Een werkgroep heeft als resultaat het "Nieuw Bestuurs-Concept voor de brede kerkenraad" gepresenteerd, met de bedoeling dat dit concept in de praktijk zijn verdere uitwerking en invulling zou krijgen⁸⁶.

Uitwerking van het bestuursconcept

Het bestuursconcept begint met de vraag: 'wat zijn in de gemeente van Christus de kerntaken van de kerkenraad?'. Voordat op deze vraag ingegaan wordt, volgen er drie motto's die kennelijk als leidraad hebben gediend bij het schrijven van het concept⁸⁷.

Motto 1: *"De kerkenraad is er voor de geestelijke leiding aan de christelijke gemeente en is geen manager die alle beheersmatige zaken van de organisatie die kerk heet onder controle moet zien te houden."*

Motto 2: *"De wijze van organisatie (de structurering) van het kerkenraadswork wordt enerzijds bepaald door de visie op de verantwoordelijkheid van kerkenraad en gemeente en anderzijds door de gewenste inhoud van het werk; m.a.w. de structuur volgt de inhoud. In deze benadering past een werkwijze met vergaande werkverdeling en delegatie."*

Motto 3: *"Als de bijbel, het christelijk geloof of de gereformeerde confessie niet in het geding zijn moeten gemeenteleden zich 3x bedenken voordat ze de kerkenraad gaan bestoken met bezwaren van zeer uiteenlopende aard. Dat stelt de kerkenraad in staat om zich beter te concentreren op zijn kerntaken. De kerkenraad is geen 'wrijfpaal' voor teleurgestelde gemeenteleden. Dit vraagt om een houdingsverandering bij gemeenten en kerkenraden".*

Hierna wordt het bestuursconcept inhoudelijk verder uitgewerkt, onderverdeeld in een zestal aandachtspunten.

1. Geestelijk leiding geven en de kerntaken van de kerkenraad

Ef. 4:11,12 is volgens de opstellers de centrale tekst in het Nieuwe Testament als het gaat om de oorsprong en het doel van de ambtsdragers en de verhouding van ambtsdragers en gemeente. Dit vertrekpunt is bepalend voor de kerntaken van de kerkenraad. De structure-

86 In deze notitie wordt het begrip brede kerkenraad gebruikt. "Daarmee wordt bedoeld de predikant met de ouderlingen en diakenen. Deze notitie gaat niet in op de andere functionele organen binnen een plaatselijke gemeente n.l. de kerkenraad 'smal' en de diaconie. Evenmin wordt ingegaan op secties, wijkraden e.d." (J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-concept*, H.3.1).

87 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H.3.

ring, prioritering en organisatie van het werk van de kerkenraad vloeien daaruit voort. Wanneer de Bijbel spreekt over 'besturen', dan gaat het over zaken die bedoeld zijn in de tekst van Ef. 4. Het gaat niet over het bedrijfsmatig runnen van een organisatie. Bij de term 'geestelijke leiding' gaat het om alle geestelijke taken in het gemeente-zijn en daarbij is te denken aan de volgende kern-verantwoordelijkheidsgebieden voor de kerkenraad:

- verkondiging (incl. zending en evangelisatie)
- pastoraat
- catechese / onderricht
- diaconaat

Om op deze gebieden meer inhoudelijk bezig te zijn is nodig:

- het ontwikkelen van een visie op deze kernaandachtsgebieden
- het communiceren van die visie naar en met de gemeente

Alle andere taken zijn faciliterend, ondersteunend, probleemoplossend, enz. Die taken horen niet tot de kerntaken van de kerkenraad en dienen in principe door gemeenteleden in commissies, taken of werkgroepen gedaan te worden. Wel dient de kerkenraad oog te hebben voor de samenhang tussen en de integratie van al deze aandachtsvelden. Dat is de 'integratieve verantwoordelijkheid' van de kerkenraad.

"De kerkenraad dient zijn agenda te laten bepalen door een beperkt aantal kerntaken en dient alle andere taken die er in de gemeente zijn zorgvuldig en systematisch te verdelen over en te delegeren naar commissies, werkgroepen en taakgroepen van gemeente-leden of over te laten aan het overleg van meer kerken gezamenlijk"⁸⁸.

2. Kerntaken predikant

Als de kerkenraad zich concentreert op een beperkt aantal kerntaken, kan ook de predikant zich concentreren op zijn kerntaken. Hij hoeft niet meer als woordvoerder en verdediger op te treden in gemeentelijke discussies over thema's die niet tot de kerntaken van de kerkenraad behoren. Dat versterkt het ambtsprofiel van de predikant. In dit verband wordt een vraagteken gezet bij de voorzittersrol van de predikant in de kerkenraad. Over het algemeen kan de predikant zijn theologische expert rol beter vervullen in de positie van deelnemer aan het kerkenraadsoverleg dan als voorzitter.

"Een predikant is geen 'stoottroeper' die als verdediger en woordvoerder de invoering van allerlei beleidsplannen en voorstellen moet toelichten, variërend van

88 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H.3.2.

kerkbouw tot koorzang. De kerkenraad dient er voor te zorgen dat ook de predikant zich kan concentreren op zijn kerntaken"⁸⁹.

3. Beleidscyclus

Op elk van de genoemde kern-verantwoordelijkheidsgebieden zal een lange-termijn-beleid voor de gemeente moeten worden afgesproken. Daarover moet het gaan in beleidsvormende en beleidsevaluerende gesprekken in de brede kerkeraad. Bij de inhoudelijke voorbereiding van die beleidsbesprekingen kunnen commissies en werkgroepen een rol spelen. Vanwege voortgaande ontwikkelingen en gewijzigde omstandigheden is beleidsvorming en beleidsevaluatie een steeds terugkerend proces.

"De bijeenkomsten van de brede kerkenraad dienen gericht te zijn op bezinning en op het vaststellen, communiceren en evalueren van beleid t.a.v. een beperkt aantal kernaandachtsgebieden"⁹⁰.

4. Werk delegeren

Als de kerkenraad zich concentreert op een beperkt aantal kernaandachtsgebieden die te maken hebben met 'geestelijk leiding geven aan de gemeente', blijven er tal van onderwerpen over die voor het gemeentelijk functioneren belangrijk zijn. Deze zaken zullen vergaand moeten worden gedelegeerd aan taakgroepen, commissies of werkgroepen. Onder delegeren wordt in de notitie verstaan: het overdragen van taken en bevoegdheden. Die overdracht vindt plaats binnen een aantal randvoorwaarden die van tevoren door de kerkenraad worden aangegeven. Bovendien zal de kerkenraad de uitvoering van de overgedragen taken toetsen aan de randvoorwaarden. De uitvoerende taak van de kerkenraad vermindert zo, maar zijn toetsende en verifiërende taak groeit.

"Uitvoering van beleid en het behartigen van niet-kerntaken dient maximaal te worden verdeeld over en gedelegeerd aan commissies en taakgroepen die binnen aangegeven kaders vergaand zelfstandig opereren en communiceren met de gemeente. Delegeren is een kwestie van vertrouwen"⁹¹.

5. Moderamen en Commissie Bestuurlijke Zaken (CBZ)

Om de kerkenraad in staat te stellen zich te concentreren op zijn kerntaken wordt de instelling van een commissie bestuurlijke zaken voorgesteld. De CBZ bestaat uit vijf belij-

89 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H.3.3.

90 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H.3.4.

91 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H.3.6.

dende leden van de gemeente, onder wie bij voorkeur een ouderling en een diaken. De CBZ begeleidt de uitvoering van de afspraken van de kerkenraad en neemt allerlei praktische en organisatorische beslissingen die vallen binnen het afgesproken beleid. Verder onderhoudt de CBZ namens het moderamen de contacten met commissies of werkgroepen.

Het moderamen bestaat uit predikant, scriba('s), ouderling(en) en diaken(en) en wordt samengesteld op basis van deskundigheid. Dat kan betekenen dat er naar verhouding te veel diakenen van uitmaken. Taken van het moderamen zijn:

- agendavoorbereiding voor de kerkenraad en tijdens de vergadering voorzitten en notuleren
- inhoudelijke voorbereiding van thema's voor de kerkenraad en letten op kwaliteit en wijze van behandeling van nota's en rapporten
- overleg met de CBZ voor zover dit betrekking heeft op de inhoud van de kerkenraadsvergaderingen

6. Problemen en geschillen

Een apart aandachtspunt is de manier van reageren op bezwaarbrieven of anderszins geuite bezwaren van gemeenteleden. Veel vragen kunnen in beginsel worden beantwoord door een betreffende taakgroep, commissie of werkgroep waarop het bezwaar betrekking heeft. Er is dan een twee-traps-aanpak mogelijk:

1. Het moderamen legt een bezwaar ter afhandeling voor aan de betreffende commissie of taakgroep. Die is in eerste instantie bevoegd om het bezwaar af te wikkelen.
2. Bij een herhaald bezwaar kan de kerkenraad uit zijn midden een commissie van beroep van drie personen aanwijzen die het bezwaar namens de kerkenraad afwikkelt.

Gaat de kritiek over de prediking, de catechese, het pastoraat of het diaconaat dan ligt een commissie van beroep uit het midden van de kerkenraad het meest voor de hand. Het is belangrijk dat de bezwaarcultuur in de gemeente wordt omgebogen. Bezwaar maken moet als het om kernpunten van Bijbel, geloof en confessie gaan. Daarover mag consensus worden verwacht en nagestreefd. Veel bezwaren hebben echter niet die zwaarte. Voor die gevallen past een basishouding van consent i.p.v. consensus. In de preventieve sfeer zouden kerkenraden deze houding in de gemeente kunnen bevorderen.

"Binnen de gemeente dient er meer oog te komen voor het verschil tussen zaken die de bijbel, het christelijk geloof of de gereformeerde confessie betreffen en zaken waarover verschil van opvatting mag blijven bestaan. De vraag moet zijn: kan ik -

*evt. met behoud van bezwaren - toch op christelijk verantwoorde wijze leven met een wellicht onvolkomen beleid of besluit?*⁹².

4.2 Beoordeling van deze modellen aan de hand van hoofdstuk 2 en 3

Bij bestudering van de drie modellen valt op dat er gemeenschappelijke elementen zitten in de oplossingen die gekozen zijn om op een efficiëntere manier als kerkenraad te functioneren. Aan de hand van deze elementen wil ik komen tot een beoordeling van de modellen in het licht van wat gevonden is in de hoofdstukken 2 en 3.

1. *decentralisatie*

Ik doel daarmee op een gedifferentieerde manier van werken waarbij niet de kerkenraad in z'n geheel alles behandelt wat ter tafel komt, maar waarbij bepaalde onderwerpen door een kleiner college worden afgehandeld.

Het verst hierin gaat het model van Groningen. Belangrijk is de splitsing in de structuur van de kerkenraad in pastoraat / diaconaat aan de ene kant (vormgegeven in sectie-overleggen en kerkenraden pastoraat / diaconaat) en algemene en bestuurlijke zaken aan de andere kant (vormgegeven in een kerkenraad algemene zaken)⁹³. Deze splitsing komt voort uit de wens om beide kanten van het kerkenraadswerk gewicht te kunnen geven, een wens die als zodanig positief is te waarderen. Eveneens positief is dat er door deze splitsing daadwerkelijk meer tijd gecreëerd wordt voor (bezinning op) pastoraat en diaconaat, zeker gezien het feit dat in de vroegere situatie het tekort aan tijd hiervoor als één van de kernproblemen bij het functioneren van de kerkenraad naar voren kwam⁹⁴.

Nadeel van de scheiding is echter dat pastoraat en diaconaat aan de ene kant en algemene zaken aan de andere kant zó ver uit elkaar getrokken worden dat er bijna geen momenten meer zijn waarop die twee polen elkaar raken. De wijkouderlingen en diakenen die bijeenkomen in de sectie-overleggen en de kerkenraden pastoraat en diaconaat, komen slechts drie keer per jaar in aanraking met hun collega-ambtsdragers die elke veertien dagen samenkomen in de kerkenraad algemene zaken. In die drie vergaderingen van de brede kerkenraad moet het beleid voor de gemeente geëvalueerd en vastgesteld worden⁹⁵.

92 J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, H 3.8.

93 *Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur*, blz. 21.

94 *Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur*, blz. 6.

95 In totaal wordt er vijf keer per jaar een kerkenraad breed gehouden, maar één keer daarvan is een gemeentevergadering, en één keer is toerustingsavond over een bepaald thema, zodat er drie vergaderingen overblijven voor de bespreking van het beleid. *Op weg naar een nieuwe kerken-*

Hiermee samenhangend is het gevolg van de scheiding tussen beide kanten van het kerkenraadswerk, dat een doorsnee wijkouderling erg weinig in aanraking komt met zaken die het leiden van de gemeente aangaan. In de praktijk richt hij zich alleen op het pastoraat. Daarentegen zijn er andere ouderlingen die zich 'full-time' bezig houden met beleid en algemene zaken, maar die geen pastorale taak hebben. Waarschijnlijk wordt dit voor de opstellers van het rapport geenszins als een probleem gezien, omdat het in hun ogen aansluit bij de wens om zoveel mogelijk gaven-gericht te werken. Een veel gehoorde opmerking is dat er veel ouderlingen zijn die wél bezoeken willen afleggen, maar het niet zien zitten om 'over van alles en nog wat' te vergaderen. Nu is het natuurlijk zo, dat er onder de ouderlingen broeders zijn met gaven die vooral op het pastorale vlak liggen, en die minder goed zijn in het nadenken over beleidszaken. Toch is het de vraag in hoeverre bij deze opmerking werkelijk de gaven van de ambtsdrager in het geding zijn. Wanneer alle onderwerpen op de agenda van de kerkenraadsvergaderingen goed aan zou sluiten bij de hoofdtaak van de kerkenraad, het geestelijk leiding geven aan de gemeente, zouden juist de pastorale gaven van de genoemde broeders niet gemist kunnen worden.

Principiëel is het bezwaar tegen de oplossing om sommige ouderlingen alleen pastoraat te laten doen en anderen alleen te laten vergaderen dat deze oplossing ver af staat van het bijbelse beeld van de ouderling als herder dat we in het Nieuwe Testament vonden. Bij het herderlijke werk hoort aan de ene kant het verzorgen van de kudde (bijvoorbeeld in het individueel pastoraat), en aan de andere kant het leiden van de kudde (bijvoorbeeld door het 'de weg wijzen' in het formuleren van visie en beleid). Een herder is iemand die zijn schapen kent, en juist daardoor weet wat het beste voor de kudde is. De vraag is daarom of je het herderlijke werk zó uit elkaar kunt trekken als hier gebeurt. Hoe is het mogelijk om een visie te formuleren en beleidsplannen op te stellen voor een gemeente, als het concrete pastoraat binnen die gemeente niet aan de zelfde tafel ter sprake komt?

Naast dit principiële bezwaar zit er ook een praktisch nadeel aan het uit elkaar trekken van onderdelen van het kerkenraadswerk, namelijk dat al die verschillende instanties die in de plaats zijn gekomen van de éne kerkenraadsvergadering vragen om onderlinge afstemming en vormen van contact. Het is dan ook geen wonder dat men in Groningen pleit voor een communicatie-deskundige en een in- en extern communicatieplan! Naast tijdwinst (doordat ambtsdragers niet over alle onderdelen van het kerkenraadswerk hoeven te vergaderen) levert deze methode tegelijkertijd veel extra werk op (doordat allerlei vormen van overleg en communicatie nodig zijn).

Hoewel in Veenendaal de gehele kerkenraad frequenter dan in Groningen bij het werk van zowel bestuur als pastoraat betrokken blijft (door tien keer per jaar gezamenlijk te vergade-

raadsstructuur, blz. 24,25.

ren), is er ook hier sprake van decentralisatie, en wel in de vorm van een moderamen waarin negen ouderlingen met een speciale opdracht zitting hebben. Dit moderamen houdt zich bezig met de voorbereiding van geestelijk en materieel beleid en neemt beslissingen ten aanzien van de dagelijkse gang van zaken. De negen ouderlingen met speciale opdracht behartigen allen een deel van het gemeentewerk, maar hebben geen pastorale taak. De wijkouderlingen en diakenen daarentegen doen hun werk vooral in de wijkteams, en vergaderen daarnaast tien keer per jaar in een pastoraal of diaconaal beraad. Dezelfde opmerkingen die hierboven gemaakt zijn, zijn ook hier van toepassing, zij het in iets mindere mate omdat er sprake is van tien gezamenlijke kerkenraadsvergaderingen per jaar, in plaats van drie in Groningen.

In het Nieuw Bestuurs-Concept zou decentralisatie aan te wijzen zijn in de vorm van een Commissie Bestuurlijke Zaken. Voor een deel neemt deze commissie namelijk alvast beslissingen die anders door de kerkenraad als geheel genomen zouden moeten worden. Het gaat hierbij om praktische en organisatorische beslissingen die vallen binnen het afgesproken beleid. Je zou deze werkwijze echter ook een vorm van delegatie kunnen noemen, en ik heb ervoor gekozen om het daarom bij punt 3 te beschrijven.

2. *wijkteams*

In Groningen was het werken met wijkteams al ingevoerd voordat het rapport geschreven werd, vandaar dat niet veel uitgelegd wordt over het functioneren van een wijkteam. Toch blijkt het een belangrijke pijler te zijn waarop de structuur steunt. De wijkteams komen aan de orde bij de vergaderingen van de sectie: hier zijn wijkouderlingen, wijkdiakenen en niet-ambtsdragers aanwezig. Op de sectie-vergaderingen vindt de rapportage van de huisbezoeken plaats. Verslag van het pastoraat in de gemeente wordt in principe dus niet gedaan op de kerkenraad. Dat wordt wel gedaan met bijzondere pastorale situaties die door de sectie ‘doorverwezen’ worden naar de kerkenraad pastoraat / diaconaat, maar ook van deze vergadering geldt dat daarin alleen de wijkouderlingen en wijkdiakenen vertegenwoordigd zijn, en niet de ouderlingen met bijzondere opdracht. In het verlengde van wat onder punt 1 als bezwaar werd aangevoerd, geldt ook hier als bezwaar dat de huisbezoekverslagen gedaan worden op een plaats die ver af ligt van de plek waar de visie en het beleid voor de gemeente wordt geformuleerd.

Behalve het feit dat de ouderlingen met bijzondere opdracht niet op de hoogte zijn van pastorale situaties in de gemeente, is het bovendien zo dat maar een klein aantal wijkouderlingen van de situatie op een bepaald adres op de hoogte is. In het beste geval zijn dit de ouderlingen van één wijk (doordat het een ‘bijzondere pastorale situatie’ betreft die op

de kerkenraad pastoraat besproken is), en in het slechtste geval is dat maar één ouderling (doordat het adres alleen in de sectie besproken is). De gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle ouderlingen voor het herderlijke werk in de gemeente komt hier naar mijn mening niet meer tot zijn recht. In het bijzonder is hierbij te denken aan de gezamenlijke taak van het houden van opzicht en tucht. De vraag is te stellen waar, dat wil zeggen: in welke vergadering en met welke deelnemers, zaken van opzicht en tucht aan de orde komen. Het rapport vermeldt dit niet, maar te veronderstellen is dat deze zaken vallen onder de ‘bijzondere pastorale situaties’ die door de sectie doorverwezen worden naar de kerkenraad pastoraat. Als eerste probleem hierbij geldt dat deze zaken om voor ‘doorverwijzing’ in aanmerking te komen toch eerst op de tafel van het wijkteam terecht komen, waarbij het de vraag is in hoeverre daarbij de geheimhoudingsplicht van een ambtsdrager overeind kan blijven (dit geldt overigens voor alle huisbezoekverslagen die op een sectie-vergadering gedaan worden). Maar al zou het vertrouwelijke karakter van bepaalde informatie gewaarborgd blijven⁹⁶, dan nog blijft het probleem dat het daadwerkelijk bespreken van een zaak van opzicht en tucht op de kerkenraad pastoraat niet gebeurt onder verantwoordelijkheid van alle ouderlingen, maar slechts door de ouderlingen van één wijk. Theoretisch zou het voor kunnen komen dat op twee wijkkerkenraden pastoraat gesproken wordt over een gelijksoortige situatie, waarbij beide kerkenraden tot een verschillend oordeel komen.

De vraag is ook te stellen op welke vergadering het opzicht over de ambtsdragers zelf, en in het bijzonder ook over de predikant en zijn taken aan de orde komt. Waar moet de predikant verslag uitbrengen van zijn eigen functioneren? Gebeurt dat ook op een kerkenraad pastoraat, bijvoorbeeld na een bezoek van zijn wijkouderling? Maar welke vergadering houdt dan het daadwerkelijke opzicht over zijn functioneren, bijvoorbeeld ten aanzien van zijn kerntaak: de verkondiging? Dat kunnen toch niet de ouderlingen van één wijk zijn? Of valt dat misschien onder de ouderlingen die de kerkenraad algemene zaken en bestuur vormen? Hoe het ook geregeld is, het lijkt in ieder geval moeilijk om in de gekozen structuur uitdrukking te geven aan de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid die alle oudsten hierin zouden moeten hebben.

In het handboek van Veenendaal wordt het functioneren van de wijkteams breder uitgemeeten dan in het rapport van Groningen. Er zijn hier vijf verschillende vormen van overleg vanwege het grote aantal ambtsdragers en gemeenteleden dat bij het bezoek-werk betrokken is. De uitvoering van de pastorale en diaconale taak van de kerkenraad vindt in het wijkteam plaats. Dit houdt onder andere in dat ook hier de huisbezoekverslagen gedaan

96 In Groningen vindt het overleg in de secties bijvoorbeeld met het oog op vertrouwelijke (ambts-) informatie afwisselend plaats met enkel ambtsdragers en met bovendien niet-ambtsdragers zoals jeugdteamleden en andere medewerkers. Vijf keer per jaar zou er dus gelegenheid zijn om vertrouwelijke situaties op het sectie-overleg te rapporteren.

worden in de wijkteams. De wijkoverstijgende pastorale situaties worden besproken tijdens het pastoraal of diaconaal beraad.

Afgezien van dezelfde bezwaren als die hierboven al genoemd zijn, is het in dit model bovendien de vraag hoeveel pastoraat er daadwerkelijk door een wijkouderling zelf gedaan wordt. Het concept van wijkteams waarin allerlei 'bezoekers' samenwerken komt tegemoet aan de wens om zo veel mogelijk gemeenteleden in te schakelen bij het werk in de gemeente en leidt er bovendien toe dat er veel bezoeken kunnen worden afgelegd. Onduidelijk is echter of een ouderling tussen de verschillende soorten bezoekers nog een herkenbare eigen positie inneemt. Is het zo dat hij het werk in het wijkteam als het ware coördineert, maar dat hij zelf de adressen niet persoonlijk bezoekt (maar hoe kan een ouderling op die manier zijn taak als herder van de gemeente waar maken)? Is het zo dat hij wat het pastoraat betreft de 'moeilijke gevallen' voor zijn rekening neemt (maar de 'gewone' adressen dan, horen die niet tot zijn kudde)? Of worden de te bezoeken adressen gewoon verdeeld over alle bezoekers, waarvan de ouderling er één is (maar waaruit blijkt dan dat hij als ouderling een bijzondere taak en verantwoordelijkheid heeft gekregen)? Deze vragen worden in het handboek niet beantwoord en het is daardoor moeilijk er veel over te zeggen. Ik volsta daarom met te zeggen dat wanneer er in de gemeente met een wijkteam wordt gewerkt, het belangrijk is dat het karakter van het oudstenambt behouden blijft, dat wil zeggen dat een ouderling zelf actief bezig is met het leiden en verzorgen van de kudde.

3. *delegatie*

Onder delegatie versta ik een poging om de werkzaamheden van de kerkenraad te verminderen door het inschakelen van gemeenteleden aan wie werk uit handen gegeven wordt.

In Groningen is een vorm van delegatie te zien in de instelling van een kerkelijk bureau. De aanleiding hiervoor was de wens om de werkdruk van kerkenraadsleden te verlichten door hen allerlei 'regelingen' uit handen te nemen⁹⁷. Moest vroeger de kerkenraad zelf zorgen voor het notuleren van de vergaderingen en het schrijven van de uitgaande post, nu kunnen deze zaken afgehandeld worden door het kerkelijk bureau, waarbij de scriba van de kerkenraad formeel verantwoordelijk blijft. Het is duidelijk dat als allerlei administratieve taken door andere gemeenteleden overgenomen worden, dit kan leiden tot zeer welkome tijdwinst bij de kerkenraadsleden.

In het Nieuw Bestuurs-Concept is delegatie de hoofdpijler waarop het hele concept rust. De kerkenraad moet zich alleen bezig houden met een aantal kern-verantwoordelijkheden

97 *Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur*, blz. 17-20.

(te weten: verkondiging, pastoraat, catechese, diaconaat). Alle andere taken zijn faciliterend en ondersteunend en dienen daarom door gemeenteleden gedaan te worden. Behalve dat aan allerlei taakgroepen, commissies en werkgroepen werk gedelegeerd kan worden, wordt voorgesteld om een Commissie Bestuurlijke Zaken in het leven te roepen die de uitvoering van afspraken van de kerkenraad begeleidt, praktische en organisatorische beslissingen neemt die vallen binnen het afgesproken beleid en contact onderhoudt met commissies en werkgroepen. Wanneer een vorm van delegatie er toe leidt dat een kerkenraad zich meer kan concentreren op zijn hoofdtaak van het geestelijk leiding geven, en wanneer het bovendien betekent dat de gaven van gemeenteleden maximaal ingezet kunnen worden, dan is dit een waardevol principe. De vraag is wel, welke taken en bevoegdheden er gedelegeerd kunnen worden zonder dat ze de hoofdtaak van de kerkenraad raken (de bevoegdheden die in het concept aan de Commissie Bestuurlijke Zaken gegeven worden reiken naar mijn oordeel wel wat ver⁹⁸).

4.3 Schets van een eigen model

Van de drie in 4.2 genoemde oplossingen ligt de grootste moeite wat mij betreft bij het uit elkaar trekken van verschillende onderdelen van het kerkenraadswerk, waarbij niet iedere ouderling verantwoordelijk is voor het totale herderlijke werk in de gemeente. In het bijbelse beeld van de oudste als herder zijn het individuele pastoraat en het leiding geven aan de gemeente zo met elkaar verweven, dat dat ook in de structuur van de kerkenraad tot uiting zou moeten komen. Vandaar dat ik in tegenstelling tot de drie besproken modellen zou willen vasthouden aan één (ongedeeld) college van oudsten dat zich bezig houdt met de gehele herderlijke taak van het weiden van de gemeente, zowel wat betreft pastoraat als wat betreft zaken van bestuur en beleid. Ik zou dan ook geen scheiding willen aanbrengen tussen de ouderlingen, waarbij er ouderlingen zijn die zich alleen bezig houden met bestuurlijke zaken, en andere ouderlingen wiens taak uitsluitend bestaat uit het doen van huisbezoeken. Het gaat bij het oudstenambt om één ambt en één taak. Hiermee is niet gezegd dat het onmogelijk is om aan bepaalde ouderlingen speciale verantwoordelijkheden en opdrachten te geven en hen daarom wat te ontlasten in andere taken (in deze zin kan er sprake zijn van differentiatie en gavengericht werken), maar uitgangspunt moet zijn dat alle ouderling-

98 Ik denk hierbij aan zaken als het opstellen van instructies voor taakgroepen en het vaststellen van het takenpakket van de predikant. J.S. van den Berg, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept*, Bijlage 3.

en als herders van de gemeente betrokken zijn bij zowel pastoraat als bij zaken die het leiden en voorgaan van de gemeente aangaan⁹⁹.

Wat betreft de gezamenlijke pastorale taak zou ik er voor willen pleiten om huisbezoekverslagen niet in de vergadering van een wijkteam te laten plaatsvinden, maar op de kerkenraadsvergadering. De gezamenlijke oudsten zijn immers verantwoordelijk voor de herderlijke zorg binnen de gemeente, en zij moeten daarom op de hoogte zijn van het geestelijk leven binnen de gezinnen. Tijdens een wijkteamvergadering kunnen heel goed ‘werkafspraken’ gemaakt worden over wie waar op bezoek gaat en kunnen ook de resultaten van afgelegde bezoeken gemeld worden (bijvoorbeeld in het doorgeven van de behoefte aan hulp op een bepaald adres), maar een gesprek over het geestelijk leven binnen de gezinnen hoort thuis op de kerkenraad. Dit is de enige plaats waar zaken van opzicht en tucht op de juiste manier besproken kunnen worden en vertrouwelijk met ambtelijke informatie kan worden omgegaan.

Op het vlak van bestuur en leiding van de gemeente lijkt het mij met het oog op de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle oudsten niet juist om een moderamen te laten functioneren met verregaande eigen bevoegdheden. Een moderamen kan zeer behulpzaam zijn op het vlak van agenda-voorbereiding, maar het mag niet zo zijn dat er door het moderamen zelfstandige beslissingen buiten de kerkenraadsvergadering om genomen worden. De gezamenlijke oudsten hebben de verantwoordelijkheid voor het weiden van de gemeente, en daarbij is er geen onderscheid tussen bepaalde ouderlingen met méér en bepaalde ouderlingen met minder bevoegdheid.

Zoals gezegd zou ik de oplossing voor een (te) volle kerkenraadsagenda dus niet in de één of andere vorm van decentralisatie willen zoeken. Wel kan de gedachte aan delegatie waardevol zijn. Wanneer de gehele kerkenraad actief betrokken is bij zowel pastoraat als bestuurlijke zaken, is het wel zaak dat hij zich bij zijn hoofdtaak van geestelijk leiding geven houdt. Van veel onderwerpen op veel kerkenraadsagenda’s geldt dat het de vraag is in hoeverre ze met die hoofdtaak in verband staan. De kerkenraad zou al die zaken aan gemeentelieden uit handen moeten geven en op die manier gebruik moeten maken van de gaven binnen de gemeente. Ook de instelling van een kerkelijk bureau is in dit verband te overwegen. Maar alle zaken die wél horen tot de hoofdtaak van het geestelijk leiding geven, daarvan geldt dat ze dan ook moeten worden behartigd door de gehele kerkenraad.

Een vraag die bij deze stelling op zou kunnen komen is: als de gehele kerkenraad bij alle zaken betrokken is, wordt dat college dan niet veel te groot om efficiënt te kunnen vergade-

99 In het verlengde van wat in § 2.2 over het onderscheid tussen regeer- en leerouderlingen is gezegd, zie ik ook het ambt van predikant als een verbijzondering binnen het ene presbyteraat, die wel een extra last en opdracht meebrengt, maar geen wezenlijk onderscheid in ambt, taak of positie.

ren? Eén van de problemen waar men in Groningen tegen aan liep was het feit dat het ondoenlijk was om een groep van zestig ambtsdragers overal over te laten beslissen. De eerste opmerking die ik hierbij zou willen maken is, dat wanneer de gemeente kennelijk zó groot is dat er zestig ambtsdragers nodig zijn om die gemeente te kunnen bearbeiten, dat het dan de vraag is of het niet al lang tijd was om tot het institueren van een nieuwe gemeente over te gaan. Kerken van dergelijke omvang zijn zeer moeilijk te overzien, en dit geldt zeker niet alleen voor de grootte van de kerkenraad.

Belangrijker is echter een ander punt, namelijk de plaats van de diakenen in de kerkenraad. Uit de nieuwtestamentische gegevens over de ambten bleek het karakter van het oudstenambt te liggen in het opzicht houden over de kudde van Christus met het Woord van God. Met dat Woord weiden ze de gemeente en waken ze erover. Het diakenambt is naar zijn aard een ander ambt. De kern van het diakenambt ligt in het woord ‘dienen’ en daarmee worden diakenen onderscheiden van de oudsten die een leidinggevende en opzicht houdende verantwoordelijkheid hebben gekregen. Dit onderscheid zou in de structuur van de leiding van de gemeente dan ook duidelijk moeten worden. Daarom pleit ik ervoor om de diakenen niet te rekenen tot het opzicht houdend college van de oudsten, maar hen een eigen college te geven met andere verantwoordelijkheden.

Voor een invulling van die verantwoordelijkheden kan in de eerste plaats gekeken worden naar de taken die diakenen in het Nieuwe Testament en de loop van de kerkgeschiedenis vervuld hebben. Tegelijkertijd biedt het feit dat het Nieuwe Testament zo weinig zegt over de inhoud van hun ambt en het feit dat er in de geschiedenis op uiteenlopende manieren tegen hun ambt is aangekeken ook een zekere vrijheid om aan dit ambt een verdere invulling te geven.

Concreet zie ik als eerste brandpunt van de diaconale taak het barmhartigheidswerk, zowel binnen de gemeente als daarbuiten. Het woord ‘dienen’ heeft in een christelijke context in de eerste plaats deze betekenis en op de één of andere manier is de diaken door alle tijden heen met dit werk verbonden geweest. Het is echter ook zo, dat het ‘dienen’ van de diaken nooit opgegaan is in het inzamelen en uitdelen van materiële gaven. Daarom zou ik me kunnen voorstellen dat diakenen zich daarnaast, in de lijn van wat in veel gemeenten al gebeurt onder de noemer van ‘diaconale huisbezoeken’, bezig houden met het verzamelen, coördineren en inzetten van de geestelijke gaven van gemeenteleden.

In Efeze 4 vinden we als functie van de ambten: de gaven in de gemeente coördineren wat betreft richting en doel¹⁰⁰. De ouderlingen doen dat door middel van hun geestelijk leiding geven in pastoraat en bestuur, maar de diakenen zouden daar op een eigen manier een aandeel in kunnen hebben. In twee van de drie in 4.1 beschreven modellen is het werk

100 Zie § 2.1.

in de gemeente opgedeeld in een aantal taakvelden waarin alle commissies en werkgroepen die actief zijn op het terrein van zo'n taakveld verzameld zijn. Aan het hoofd van elk taakveld staat in die modellen een ouderling die als een soort minister verantwoordelijk is voor zijn eigen 'departement'. Hierbij is echter het probleem dat deze ouderlingen geen enkele pastorale taak meer hebben en ver verwijderd van de andere ouderlingen hun werk doen. In plaats van een ouderling aan het 'hoofd' van bepaalde taakvelden in de gemeente, zou het ook voor te stellen zijn dat het juist diakenen zijn die daar staan. Diakenen, als ambtelijke 'dienaars' van de gemeente, kunnen op die manier de schakel vormen tussen het college van de ouderlingen en al het werk dat door gemeenteleden gebeurt in werkgroepen en commissies. In dat geval stelt het college van ouderlingen het beleid vast, zijn gemeenteleden in commissies en werkgroepen met de actieve uitvoering van het beleid bezig, en zorgen de diakenen dat al dat werk gecoördineerd wordt en zich blijft richten op het ene doel: de groei van de gemeente naar Christus toe. De twee genoemde elementen samenvattend zou je kunnen zeggen dat de taak van de diakenen zou kunnen zijn: het zorgen dat iedereen in de gemeente zijn gaven kan inzetten voor de opbouw van de gemeente en daarin op de goede plek kan functioneren, zonder financiële zorgen of andere belemmeringen.

Meer schematisch zou het bovenstaande er als volgt kunnen uitzien:

1. *College van oudsten*

Samenstelling: alle ouderlingen (wijkouderlingen + evt. ouderlingen met een bijzondere opdracht), inclusief de predikant(en)

Taak: geestelijke regering van de gemeente (d.m.v. pastoraat, opzicht en tucht, opzicht over de verkondiging, bestuur en beleid, etc.)

2. *College van diakenen*

Samenstelling: alle diakenen (wijkdiakenen + diakenen met bijzondere opdracht: coördinatoren van gemeentelijke taakvelden)

Taak: barmhartigheidswerk en coördinatie van het gemeentelijke werk

Beide colleges samen zouden de *kerkenraad* genoemd kunnen worden. Ondanks een duidelijke scheiding in taken en verantwoordelijkheden werken beide colleges samen aan hun ambtelijke opdracht en hebben ze geregeld overleg.

3. *Gemeentelijke taakvelden*

Samenstelling: samenkomst van een aantal commissies en werkgroepen op een bepaald deelterrein van het gemeentelijke leven onder leiding van de diaken die voor dat taakveld verantwoordelijk is

Taak: bespreking van de manier waarop uitvoering gegeven kan worden aan het door de raad van oudsten vastgestelde beleid, onderlinge afstemming van de werkzaamheden, rapportage van de manier waarop het beleid is uitgevoerd, bezinning en toerusting rondom onderwerpen die voor dat bepaalde terrein van belang zijn

4. *Commissies en werkgroepen*

Samenstelling: een aantal gemeenteleden dat zich tijdelijk of permanent bezig houdt met (de organisatie van) een onderdeel van het gemeentelijk leven

Taak: uitvoering van het door de raad van oudsten vastgestelde beleid

LITERATUUR

- Acta van de Nederlandsche synoden der zestiende eeuw, verzameld en uitgegeven door F. L. Rutgers, 's Gravenhage 1889*
- Alderliesten, P., K. Kruiger, A. van der Lugt, *Op weg naar een zakelijke kerkenraad...!?*, in: *Dienst*, 41e jaargang (1993), p. 167-180
- Bakhuizen van den Brink, J., C.C. de Bruin, W.F. Dankbaar, *Handboek der Kerkgeschiedenis. Deel I - De kerk tot Gregorius de Grote*, Leeuwarden 1979, 5^e druk
- Berg, J.S. van den, B. Bos, J. Lenting, M. te Velde, *Nieuw Bestuurs-Concept voor de brede kerkenraad*, Zwolle 2000
- Boon, R., *Apostolisch ambt en reformatie*, Nijkerk 1965
- Borgh, Ed. A.J.G. van der, *Het ambt her-dacht. De Gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de theologische commissie Faith and Order van de Wereldraad van Kerken*, Uitgeverij Meinema 2000
- Bornkamm, G., *Presbus, presbuteros, presbutes, sumpresbuteros, presbuterion, presbeuo*, in: G. Kittel, G. Friedrich, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Sechster Band*, Stuttgart 1959.
- Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht. Eerste deel*, Kampen 1928
- Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht. Tweede deel*, Kampen 1934
- Bruggen, J. van, *Ambten in de apostolische kerk. Een exegetisch mozaïek*, Kampen 1984, 2^e druk
- Bucer, M., *Von der waren Seelsorge und dem rechten Hirtendienst, wie derselbige in der Kirchen Christi bestellet und verrichtet werden solle*, in: *Martini Buceri Opera Omnia. Series I, Martin Bucers Deutsche Schriften. Band 7, Schriften der Jahre 1538-1539*, Gütersloh 1964.
- Calvijn, J., *Institutionis Christianae religionis. Librum IV 1559*, in: P. Barth, G. Niesel (red.), *Joannis Calvinii Opera Selecta V*, München 1962, 2^e druk
- Campbell, R. Alastair, *The Elders. Seniority within Earliest Christianity*, Edinburgh 1994
- Coertzen, P., *Gepas en ordelik, 'n Teologiese verantwoording van die orde vir en in die kerk*, Pretoria 1991
- De Nederlandse Belijdenisgeschriften*, uitgegeven in opdracht van de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, 's-Gravenhage, 1990, 5e druk

- Eickhoff, K., *Gemeinde entwickeln für die Volkskirche der Zukunft. Anregungen zur Praxis*, Göttingen 1992
- Fagerberg, H., *Amt / Ämter / Amtsverständnis VI. Reformationszeit*, in: *Theologische Realenzyklopedie. Band 2*, Berlin / New-York, 1978, 3^e druk
- Fagerberg, H., *Amt / Ämter / Amtsverständnis VII. Von ca. 1600 bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, in: *Theologische Realenzyklopedie. Band 2*, Berlin / New-York, 1978, 3^e druk
- Foerster, L.W., *Exestin, exousia, exousiazō, katexousiazō*, in: G. Kittel, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Zweiter Band*, Stuttgart 1935
- Ganozcy, A., *Ecclesia Ministrans. Dienende Kirche und Kirchlicher Dienst bei Calvin*, Freiburg 1968
- Ginkel, A. van, *De ouderling. Oorsprong en ontwikkeling van het ambt van ouderling en de functie daarvan in de Gereformeerde kerk der Nederlanden in de 16^e en 17^e eeuw*, Amsterdam 1975.
- Graafland, C., *Gedachten over het ambt*, Zoetermeer 1999
- Hanson, R.P.C., *Amt / Ämter / Amtsverständnis V. Alte Kirche*, in: *Theologische Realenzyklopedie. Band 2*, Berlin / New-York, 1978, 3^e druk
- Hendriks, A.N., *Die alles in allen volmaakt. Een bundel praktisch-theologische opstellen*, Haarlem 1990
- Hendriks, A.N., *Met het oog op de gemeente. Populair-theologische bijdragen*, Kampen 1991
- Hendriks, J., *Gemeente als herberg. De kerk van 2000 - een concrete utopie*, Kampen 1999
- Huh, S.G., *Presbyter in volle rechten*, Groningen 1972
- Huijser, Ph. J., *De ouderling en de prediking*, Kampen 1959
- Koole, D., W.H. Velema (red.), *Uit liefde tot Christus en Zijn gemeente. Een handreiking aan de ouderling*, Kampen 1982
- Koole, D., W.H. Velema (red.), *Zichtbare liefde van Christus: het diakonaat in de gemeente*, Kampen 1991
- Möller, Chr., *Lehre vom Gemeindeaufbau. Band 1: Konzepte, Programme, Wege*, Göttingen 1987
- Möller, Chr., *Lehre vom Gemeindeaufbau. Band 2: Durchblicke, Einblicke, Ausblicke*, Göttingen 1990
- Op weg naar een nieuwe kerkenraadsstructuur. Eindrapport van de Commissie Kerkenraads Structuur Christelijke Gereformeerde Kerk Groningen*, Groningen 1999
- Organisatie- en beleidshandboek van de Christelijke Gereformeerde Bethelkerk te Veenendaal*, Veenendaal 2001

- Quant, D., *Voor een ambt in de kerk staat men niet meer in de rij*, in: *Ambtelijk Contact*, 42^e jaargang (2003), p. 331-340
- Ridderbos, H., *Paulus, ontwerp van zijn theologie*, Kampen 1978, 5e druk
- Roloff, J., *Amt / Ämter / Amtsverständnis IV. Im Neuen Testament*, in: *Theologische Realenzyklopedie. Band 2*, Berlin / New-York, 1978, 3^e druk
- Schweizer, E., *Gemeinde und Gemeindeordnung im Neuen Testament*, Zürich 1959
- Spijker, W. van 't, *De ambten bij Martin Bucer*, Kampen 1987
- Spijker, W. van 't, W. Balke, K. Exalto, L. van Driel (red.), *De Kerk. Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting*, Kampen 1990
- Spijker, W. van 't, L.C. van Drimmelen (red.), *Inleiding tot de studie van het kerkrecht*, Kampen z.j.
- Trimp, C., *Inleiding in de ambtelijke vakken*, Kampen 1989, 2^e druk
- Trimp, C., *Ministerium. Een introductie in de reformatorische leer van het ambt*, Groningen 1982
- Trimp, C., *Zorgen voor de gemeente. Het ambtelijke werk van ouderlingen en diakenen toegelicht*, Kampen 1997, 5^e druk
- Velde, M. te, *Gemeenteopbouw 1. Doelgericht en samenhangend werken in de christelijke gemeente*, Barneveld 1992, 2^e druk
- Versteeg, J.P., *Geest, ambt en uitzicht. Theologische opstellen*, Kampen 1989